

Jog

történeti szemle

2014
3. szám

BUDAPEST · GYŐR · MISKOLC · PÉCS · SZEGED

A TARTALOMBÓL

Az iszlám alapítvány
– a „waqf”

Horvát-Szlavónország helyzete
a kiegyezések után

Az 1907-es
cigány koncentrációs tábor
és tömeges fajüldözés
legendája

Erekly István élete
és munkássága

Eckhart Ferenc
és Harold Steinacker
– rokonítási kísérletek

Az ügyvédség története jogi
korszaktörténetként

Kulturalitás és tolerancia

Erekly István

TARTALOM

TANULMÁNY

- FALUS Orsolya – Az iszlám alapítvány – a „waqf” 1
 GOSZTONYI Gergely – Horvát-Szlavónország helyzete a kiegyezések után 7

ELŐADÁS

- Hinrich RÜPING – Az ügyvédség története jogi korszaktörténetként 12
 Kurt SEELMANN – Kulturalitás és tolerancia 18

DISPUTA

- IBOLYA Tibor – Az 1907-es cigány koncentrációs tábor és a tömeges fajüldözés legendája 22

MŰHELY

- PÉTERVÁRI Máté – Ereky István élete és munkássága, tekintettel a 19. század második felében történt
 közigazgatási reformokra 29
 TÖRŐ László Dávid – Eckhart Ferenc és Harold Steinacker – rokonítási kísérletek 38

KÖNYVEKRŐL

- Antal Tamás szegedi bíróságtörténeti monográfiájáról – PÉTERVÁRI Máté 45
 Egy jogtörténeti alapmű – Ruzsoly József európai jog- és alkotmánytörténete – TAMÁSI A. Éva 47
 Perjogtörténeti körkép – Beszámoló az V. Szegedi Jogtörténeti Napok konferenciakötetéről – KECSKÉS Tamás 48

SZEMLE

- Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Interdiszciplináris Konferencia – Disputa a néprajz
 és a jog kapcsolatáról – KECSKÉS Tamás és PÉTERVÁRI Máté 51
 150 éve született Térfy Gyula – É. L. 54

HÍREK

- E számunk szerzői 64

A címlapon: Ereky István (1893-ig Wittmann)

(1876. december 26. Esztergom – 1943. május 21. Budapest):

jogtudós, a pozsonyi, a kolozsvári, majd a szegedi tudományegyetemen a közigazgatási és a pénzügyi jog tanára, az utóbbi intézményben az Állam- és Jogtudományi Kar dékánja, az egyetem rektora, utolsó éveiben a pécsi tudományegyetem tanára.

A Magyar Tudományos Akadémia tagja (levelező: 1921, rendes: 1934). A magyar közigazgatási jog egyik legkiválóbb képviselője; elsősorban a helyhatósági önkormányzatok és a közigazgatási jog kútfői jogi rendszerének és tárgykörének kutatója.

A Corvin koszorú kitüntetésje (1931).

Jog

történeti szemle

Nemzetközi szerkesztőbizottság:

Dr. Wilhelm Brauner (Bécs), Dr. Izsák Lajos (a szerkesztőbizottság elnöke), Dr. Peeter Järvelaid (Tallinn),
 Dr. Günter Jerouschek (Jéna), Dr. Srđan Šarkić (Újvidék), Dr. Kurt Seelmann (Bázel), Dr. Erik Štenpien (Kassa)

Szerkesztőség: Dr. Barna Attila, Dr. Béli Gábor, Prof. Dr. Homoki-Nagy Mária, Dr. Máthé Gábor, Dr. Mezey Barna,
 Dr. Révész T. Mihály, Dr. Sipta István

Szerkesztő: Élesztős László (e-mail: elesztosl@ajk.elte.hu)

A szerkesztőség címe: 1053 Budapest, Egyetem tér 1–3., II. em. 211. Tel./Fax.: 411-6518

ISSN 0237-7284

Kiadja az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszéke, a Károli Gáspár Református
 Egyetem Jogtörténeti–Jogelméleti Intézete, a Széchenyi István Egyetem Jogtörténeti Tanszéke, a Miskolci Egyetem
 Jogtörténeti Tanszéke, a Pécsi Tudományegyetem Jogtörténeti Tanszéke, a Szegedi Tudományegyetem Magyar Jogtörténeti Tanszéke
 és a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Állam- és Közigazgatástörténeti Tanszéke

Felelős kiadó: Dr. Mezey Barna

Kiadói munkák: Gondolat Kiadó

„[...] Ha Allah úgy akarta volna, egyetlen közösségé tehetett volna benneteket, de nem tette, hogy próbára tehessen benneteket az által, amit adott nektek, versengjete hát a jótettekben! Valamennyien Allah-hoz fogtok visszatérni, és Ő tájékoztatni fog benneteket azzal kapcsolatban, amiben különböztetek. [...]”

(Korán 5: 48)

A waqf fogalma és helye az iszlámban

Az iszlám nem csupán egy – nyugati értelemben vett – „vallás”. Az iszlám valójában inkább tekinthető életformának, részletesen kimunkált kód- és kapcsolatrendszerekkel, szociális-gazdasági intézményekkel, amelyek mind az „ummah”¹ mint közös cél segítségét, jólétét szolgálják. Az iszlám gyakorlatias vallás, amely a középúton jár, lehetőleg elkerülve minden extrém helyzetet. A lélek és a test közötti egyensúlyra törekszik, figyelembe véve nemcsak a túlvilági, de a földi lét igényeit is. A szerzetesi önmegtagadás az iszlámban azt jelentené, hogy az ember nem fogadja el Isten ajándékait, ezért nem is sokan gyakorolták ezt a vallás története során. Mivel a világon minden Istené, az ember a földi lét során nem lehet tulajdonosa a javaknak, kizárólag „vagyonkezelője”, aki az ítélet napján köteles elszámolni a rá bízott javakkal a Teremtő előtt. Az ember ilyen – a kalifáéhoz (megbízott, képviselő) hasonló – kötelezettségét már a Korán és több hadisz² is említi. Az iszlámban az ember szabad, azonban elszámoltatható. Nem köteles betartani a vallási előírásokat, azonban ebben az esetben számolnia kell a következményekkel. Az emberek, miként emberi jogaik is, egyenlők: nem a vagyona, hanem az erkölcsi alapján ítélnék meg mindenkit.

Az iszlám nemes célok érdekében megengedi a vagyonfelhalmozást. Akinek tehát több jutott, mint a többieknek, kötelessége ezt megosztani azokkal, akik nélkülöznek. Minél nagyobb valakinek a vagyona, annál nagyobb a rá nehezedő szociális kötelezettség is. Az iszlám gazdaság jóléti jellegű, ahol a cél a közösség jólétének a biztosítása. Ez alapozza meg az önkéntes szektor – a civil szféra – szerepét az iszlám gazdaságon belül. Az iszlám gazdaság három fő részre tagolódik: a kormányzati, a piaci, valamint az önkéntes szektorra.³ A kormányzat képviseli az isteni irányítást: Isten akaratából fenntartja a jogot és a rendet, továbbá igazságot szolgáltat. Természetesen – ahogyan az európai társadalmak fejlődése során tapasztalhattuk – az iszlám országokban is eltérnek a vélemények a társadalmi jólét érdekében gyakorolt állami intervenció szükségességéről, illetve mértéke tekintetében. Mindenesetre tény, hogy egyes iszlám államok fiskális eszközöket is felhasználnak a gazdasági egyenlőség elérése érdekében. Ilyen például a „zakat” – az iszlám öt alappilléreinek egyike, mint kötelező adomány – adminisztrációja is. A zakat két fajtája, a „zakat al-mal” (vagyonadó) és a „zakat al-fitr” (fejadó) beszédesen Ramadán hónapban esedékes, az „Eid” (ünnepe) előtt.

Falus Orsolya

Az iszlám alapítvány – a „waqf”

A zakatot 8 elfogadó típus („asnaf”) fogadhatja el, veheti át: 1. a szegények („fuqra”), 2. a rászorulóknak („masakin”), 3. a begyűjtő közszolgák („amilin”), 4. az iszlám vallásra újonnan megtértek („mullafatul qulub”), 5. a szolgák („riqab”), 6. az adósok („gharimin”), 7. Isten útján, például mecsetekben („fi-sabilillah”) és 8. az utazók („ibn-as-sabil”).⁴ Nagyon fontos jellemzője azonban a zakatnak, hogy abból az állam kiadásai még abban az esetben sem finanszírozhatók, ha azt az állam intézményesítve szedi be. A zakat kizárólag az „asnaf” néven összefoglalt elfogadó személyek jólétére fordítható.

A piaci szektornak létfontosságú a szerepe az iszlám gazdaságban, mivel a kereskedelem és a termelés a Korán és a hadiszok által elismert tevékenységnek számítanak. Az iszlám magánvállalkozás azonban ugyanúgy különbözik a nyugatitól, ahogyan az iszlám társadalom rendszere eltér a nyugatiakétól. A különbség egyik alapja természetesen a „sharia” (iszlám jog), amely szigorú erkölcsi ellenőrzést jelent. A „sharia” a Korán alapelvein épül fel, ezért a muszlimok úgy tartják, hogy ez „Isten akarata”: „Aztán a parancsunk kijelölt útjára helyeztünk téged, kövesd hát azt, az Iszlám törvényeit és előírásait, és ne kövesd azoknak a vágyait, akik nem tudnak.”⁵

A Korán több helyen is említi a jótékonykodás kötelezettségét: 2: 3, 177, 267, 271; 3: 115, 134; 5: 2; 14: 31; 22:35; 35: 29; 36: 47; 57: 18. Az évente kötelezően adományozandó zakat azonban csak az egyik – bár legismertebb – fajtája a vallási alapú donációknak. Az igazhitű muszlimok ezen túlmenően egyéb, spontán adományokkal is segítik a szegényeket, rászorulókat: ilyen a „sadaqah”, amelyet nemcsak muszlimok, hanem bármely más vallású rászorulóknak részére is juttathatnak.

A vallási érülettel juttatott adomány másik elterjedt fajtája a „waqf”, amely – jellegét tekintve – egyházi vagy egyéb jótékony célra tett alapítvány.⁶

A waqf legfontosabb tulajdonsága, hogy az adományozott vagyon/tárgy érintetlen marad, kizárólag annak használatára fordítható a jótékony célra. Rendszerint mecseteket, egyházi iskolákat, árvaházakat tartanak fent ilyen módon, azonban nemritkán hallgatói és kutatói ösztöndíjakat, rászorulóknak temetési költségeket, sőt iszlám missziós tevékenységet is finanszíroznak waqf alapítványokon keresztül.⁷ Összefoglaló jelleggel megállapíthatjuk, hogy a civil szféra és az önkéntesség jelentősége az iszlám országokban jóval nagyobb, mint a nem iszlám országokban.

A waqf története

A Korán nem tartalmaz kifejezett parancsot a waqffal kapcsolatosan. A források szerint azonban Mohamed Próféta maga is alapított waqfokat, illetve vett részt ilyen intézmények alapításában. A hagyomány szerint fő felesége, Aisha maga is átengedte a mekkai házát egy rászoruló magánszemélynek, akinek halála után az első kalifa, Abu Bakr leszármazói kapták meg jótékony célra. Több forrás is tudósít a Próféta társai és követői által tett alapítványokról. Zayd Thabit mondását fel is jegyezték, aki így vélekedett: „nem tehetsz jobbat egy elhunyt személyért, mint hogy vagyonából alapítványt hozol létre. A jótettet a javára írnák majd az ítélet napján, míg az élők részesednek annak hasznaiból.”⁸

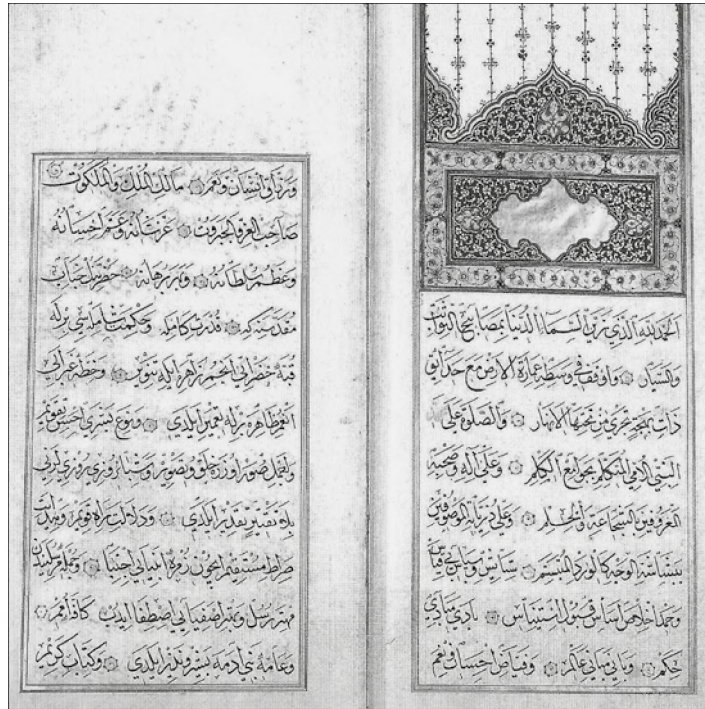
A zakatra vonatkozó szabályok a hadiszokból vezethetők le. Az egyik így szól: „Ibn Umar mesélte, hogy Umar Ibn Al-Khattabnak volt egy földje Khaybarban. Egy napon felkereste Mohamed prófétát, és a tanácsát kérte, hogy mitévő legyen vele. A Próféta így szólt: »Ha gondold, tedd a földet elidegeníthetetlené, és fordítsd a hasznát jótékony célra.«” A történet úgy folytatódik, hogy Umar alamizsnaként hasznosította a földet, amelyet ezután már nem lehetett eladni, örökölni vagy elajándékozni, tehát forgalomképtelenné vált. Mindezt a szegényekért, a ro-

konaiért, a rabszolgákért, a dzsihádért,⁹ az utazókért és a vendégekért tette. Természetesen az nem róható fel, ha a vagyon kezelője maga is fogyaszt a haszonból a szükségletei szerint, ha azzal nem gazdagítja magát.¹⁰

Egy másik hadiszban Mohamed így szólt, „amikor egy ember meghal, csak három tette éli őt túl: a folyamatos alamizsnálkodás, a használható tudás, és az érte imádkozó gyermekek.”¹¹

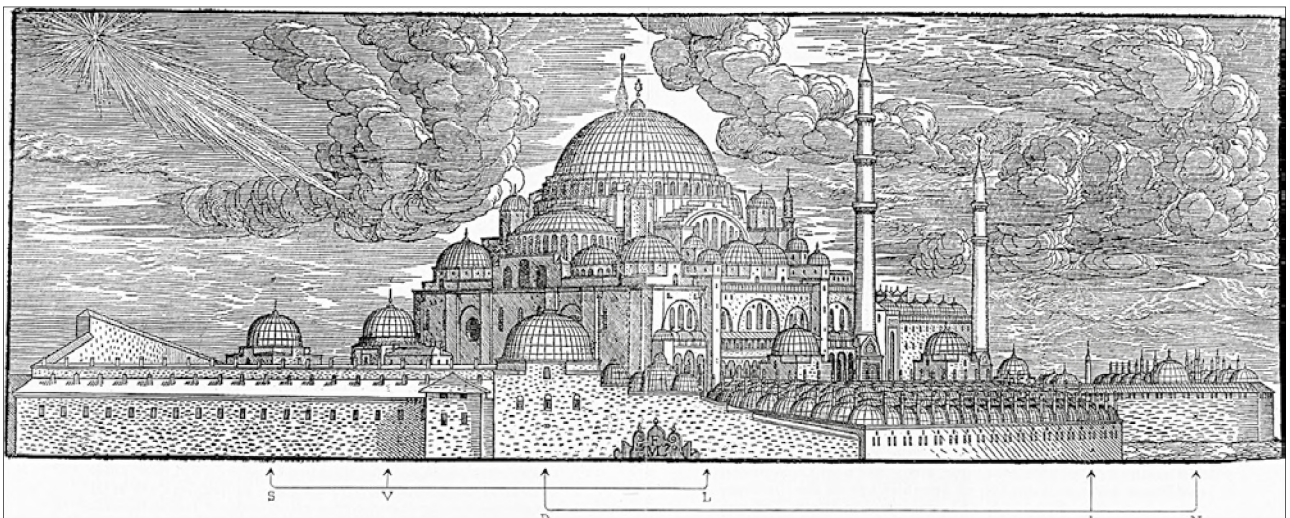
A két legrégebb ismert ilyen alapítványra vonatkozó dokumentum a 9. századból maradt fent, míg a harmadik a 10. századból. Valamennyi az Abbászidák dinasztiájának

uralkodása alatt keletkezett. Ez az időszak az iszlám aranykora.¹² A legősibb ismert dátumozott waqf alapítvány a Krisztus utáni 876. évből származik. Ebből finanszíroztak egy többkötetes Korán-kiadást, amelyet Isztambulban, a Török és Iszlám Művészeti Múzeumában (Türk ve İslam Eserleri Müzesi) őriznek.¹³ Az eddig előkerült legidősebb alapító okirat a párizsi Louvre Múzeumban tekinthető meg. Ez a papirusztekercsre írt okirat ugyan nem tartalmaz dátumot, azonban kétségtelenül a 9. század közepéről maradt fenn. A következő dokumentumot egy márványtáblába vésték,

I. Szulejmán mecsetje (komplexuma) (Süleymaniye Külliyesi) adományozási dokumentumának (waqfiyya) első oldala 1557-ből

amelynek iszlám dátuma a keresztény időszámítás szerinti 913. Tel-Avivban, a Haaretz Israel Múzeumban található.¹⁴

Az I. Szulejmán-mecset Isztambulban (Melchior Lorck metszete, 1570)

A waqf érvényességi kellékei

Az iszlám jog a waqf alapítvány alapítását többféle jogi feltételhez köti.

Az alapító vonatkozásában

A waqf valamiféle jogi kötelem, amelynek során az alapítónak – akit arabul az „*al-wāqif*”, vagy „*al-muḥabbis*” kifejezéssel jelölnek – megfelelő ügyleti képességgel („*ahlīyat al-adā*”) kell rendelkeznie. Ennek megfelelően az alapító:

- a) nagykorú;
- b) cselekvőképes;
- c) megfelelő pénzügyi feltételekkel rendelkezik („*rashīd*”);
- d) nincs kizárva csődeljárás miatt.

Amennyiben az alapító halállal fenyegető helyzetében („*marad al-mawl*”) szóbeli magánvégrendeletet tesz, a waqf alapításának feltételei az iszlám öröklési jog idevontkozó rendelkezéseivel egészülnek ki, melyek szerint ebben az esetben az örökhagyó kizárólag a vagyona egyharmadát adományozhatja alapítványi vagyónként. Fontos kiegészítés, hogy a Maliki jogi iskola követői szerint a nők kizárólag a férjük engedélyével tehetnek érvényesen olyan alapítványt, amelynek értéke elérte a vagyonuk egyharmadát. Ugyanez a szabály vonatkozott az ajándékozásaikra is.¹⁵

Annak ellenére, hogy a waqf speciálisan iszlám jogintézmény, ellentétben a zakattal, a muszlimoknak nem volt és most sem kötelessége ilyeneket alapítani, sőt nem csak muszlimok adományozhattak ebben a formában, hiszen az iszlám térhódításának első időszakától kezdve ez még a „*dhimmi*” lakosságnak is jogában állt.

Dhimmi volt a gyűjtőneve azoknak az őshonos zsidó, keresztény, illetve más – nem muszlim – vallású népeknek, akik az arab-muszlim hódítóknak megadták magukat egy társadalmi szerződés („*dhimma*”) alapján.¹⁶ Az ilyen kirekesztett népcsoportok vallásuk gyakorlása jogának megváltásaként egy különleges fejadót, dzsizját („*jizya*”) fizettek. Abú Júsuf ibn Ibráhim al-Kúfi (al-Anszári), Abú Hanifának (731–798), a róla elnevezett muszlim jogtudományi iskola tanítványának, a későbbi bagdadi főbírónak fennmaradt a *Kitáb al-kharáds* (A földadó könyve) című műve. A „*kharáds*” földadó volt, amely a föld hozamának 50%-áig terjedhetett, úgy, hogy fizetése mellett a föld a muszlim lakosság tulajdonában maradt. Ebben történik említés a dzsizjáról, amelyet a nem muszlim kinyilatkoztatott vallások híveitől szedtek, sőt itt került rögzítésre a keresztények megbélyegző ruhaviselésének szabályozása is:

„Közben pedig bélyeget kell sütni a keresztények nyakára, mikor az adó befejezése folyik, és amíg szemléjük be nem fejeződött. [...] És meg kell parancsolni, hogy egyikük ruhája, hátságállata vagy külseje se hasonlítson a muszlimokéra. Kötelezni kell őket, hogy a durva zsinagheghoz hasonlatos övet horadjanak, és mindannyian ilyenmel

övezzék fel magukat. Fejrevalójuk keményített vászonzólból készüljön, nyergeikre káppaposztót akasszanak, szandáljuk szíjait kétszeresre kössék és ne úgy szabják, mint ahogyan a muszlimok szabják; tiltsák meg asszonyaiknak, hogy tévén járjanak; tiltsák meg nekik, hogy új szentélyeket vagy templomokat építsenek a városban, azokon kívül, amelyeket szerződésben kikötöttek maguknak. [...] A keresztényeknek meg kell engedni, hogy a városokban élhessenek és a muszlimok piacain adhassanak és vehessenek, de nem szabad sem bort, sem disznót árulniuk, és a városokban nem mutogathatják keresztjeiket.”¹⁷

A kereszties hadjáratokról szóló, talán legismertebb összefoglaló mű szerzője, Steven Runciman, a dzsizja jogintézményét így ismerteti:

„Mohamed próféta maga rendelte el, hogy a pogányok térjenek meg, máskülönben halál fiaik lesznek, de a Biblia népei, vagyis a keresztények és a zsidók megtarthatják és háborítatlannal használhatják szent helyeiket, azzal a kikötéssel, hogy újabbakat nem építhetnek, fegyvert nem viselhetnek és lóra sem szállhatnak, ezeken felül pedig fizetniük kell a különleges fejadót, a dzsizját.”¹⁸

A dhimmik a dzsizja befizetése ellenére sem tehetek azonban tanúvallomást a bíróságokon muszlim hitűek ellenében.

Felmerül tehát a kérdés, hogy az a másvallású, aki erre tekintettel még tanúvallomást sem tehet, hogyan lehet alánya mégis egy speciálisan muszlim hitelvekre épülő jogügyletnek. A válasz feltehetően abból a tényből ered, hogy a dhimmik kizárólag alapítói lehettek a waqfoknak, de kedvezményezettje nem, ahogyan az alább részletesebben is kifejtésre kerül.

A vagyon vonatkozásában

Az alapítói vagyonra („*al-mawqūf*”, „*al-muḥabbas*”) ugyanazok az érvényességi kellékek vonatkoznak, mint más szerződések tárgyaira. Ez azt jelenti, hogy a szerződés tárgya forgalomképes („*māl mutakawwim*”):

- a) felette az alapítónak rendelkezési joga van (tehát például a tenger halai vagy szökött rabszolgák erre nem alkalmasak);¹⁹
- b) használata nem lehet ellentétes az iszlám joggal (például tisztátalan dolgok, mint bor és disznó, de nem lehet hangszer, sem más vallások kegytárgyai);
- c) nem lehet más okból sem forgalomképtelen (például az adományozás pillanatában nem lehet köztulajdonban, tehát az adományozott dolog kizárólag az adományozó magántulajdona lehet);
- d) az adományozó nem ígérhette oda – köthette le a dolgot – előzetesen egy harmadik személynek, kizárólag bérbe volt adható.²⁰

A fenti négy feltétel egyben igaz valamennyi kötelemre az iszlám jogban.²¹

Az alapítói vagyon általában ingatlan, mint például egy földbirtok. Az ingó vagyontárgyak néhány – iszlám igazságszolgáltatással („*fiqh*”) foglalkozó – jogbölcseleti iskola követői szerint nem vehetők számításba. Ilyenek pél-

dául a „Hanafik”, akik a fentebb már említett Abú Hanifa (80–150) követőinek tartják magukat.²²

Természetesen ez alól is vannak kivételek:

1. az olyan ingók, amelyek osztoznak az ingatlan jogi sorsában, mint például a birtokon dolgozó rabszolgák, az ott tenyésztett állatok, a földműveléshez szükséges szerszámok;
2. az olyan ingók, amelyeket hadiszok megengedhetőnek tartanak ebben az esetben, mint például a dzsihádhhoz adott fegyverek és lovak – Abú Yúsof véleménye szerint;
3. az olyan ingók, amelyek a waqf szokásos használati tárgyai, mint például lapátok, csákányok és ravatalok a jótékonyaságból alapított temetőben, vagy Korán-kötetek, amelyeket a waqf által támogatott mecsetekben és iskolákban olvasnak fel, továbbá főzéshez használatos edények az ingyen konyhákban – Muhammad al-Shaybání, a Hanafi-iskola egyik kiváló tudósának véleménye alapján.

Olyan jogbölcselek is akadtak azonban, akik szerint arany, ezüst, esetleg valamilyen ország pénze is alkalmas lehet arra, hogy waqfot alapítsanak belőle.²³ Ők a további nagy jogbölcseleti iskolák, a Hanbali, a Maliki, valamint a Zahiri követői voltak.²⁴

A kedvezményezettek vonatkozásában

A waqf kedvezményezettjei – a zakattól eltérően – nemcsak magánszemélyek, hanem társadalmi szervezetek, közösségi célok is lehetnek. Az alapító választásától függ, hogy kinek a javára adományoz: lehetnek az alapító családtagjai, a teljes közösség, avagy kizárólag a szegények vagy az úton lévő vándorok, akik szükségét látják. A személyek számára alapított waqf kedvezményezettje lehet egy vagy több meghatározott személy (az alapító gyermeke vagy férfi leszármazottjai), de meghatározott közösség is (utazók, bizonyos város szegényei). A közösség szükségleteinek kielégítésére alapított waqfok rendszerint mecseteket, iskolákat, temetőket, ivóutakat működtetnek.

A waqf kezdetben kifejezetten jótékonyasági céllal tett alapítványt jelentett. Mivel azonban az alapítványi vagyon hasznai legtöbbször beláthatatlanul hosszú távú finanszírozást tesznek lehetővé, hamar kiderült, hogy ez a jogintézmény kifejezetten alkalmas a családi vagyon megőrzésére is. Ezért alakult ki és különült el egymástól az idők során a jótékonyasági célra alapított „*waqf khayri*” és a családi vagyon megőrzését, kezelését szolgáló „*waqf dhurri*”, mely utóbbi esetén az alapító családtagjai a kedvezményezettek. Természetesen a waqf lehet többcélú is, amikor az alapító a haszon egy részét a családjára, másik részét pedig a szegények, rászorulóknak megsegítésére rendeli fordítani. A waqf ezen két különböző formájáról a klasszikus iszlám jogirodalomban nem találunk feljegyzéseket. Ennek az az oka, hogy – bár a családi és a jótékony célra tett alapítványok már a 10. század óta elkülöníthetőek voltak egymástól – a két jogintézmény tudományos elhatárolása a 19. század vívmánya.²⁵

A családi alapítvány mindezekon felül arra is alkalmas volt, hogy kikerülje a Koránnak azt a rendelkezését, amely szerint a nőknek nem volt joguk a vagyonukról haláluk esetére rendelkezni, kizárólag férfiak tehetek érvényesen végrendeletet.²⁶

Ahhoz, hogy a waqf érvényes legyen, a kedvezményezettnek meg kell felelnie az alábbi kellékeknek:

- a) A közvetlen kedvezményezetteknek pontosan meghatározott vagy meghatározható személyeknek kell lenniük, továbbá élniük kell az alapítás időpontjában. Éppen ezért érvénytelen a még meg nem született gyermek kedvezményezettként történő megnevezése. A Maliki jogi iskola követői azonban érvényesnek tekintették a meg nem született gyermek javára tett alapítványt is, azzal a kikötéssel, hogy amennyiben a gyermek mégsem születik meg élve, akkor a vagyon visszaszáll az alapítóra, avagy annak örökösire.
- b) A kedvezményezetteknek képeseknek kell lenniük a tulajdonszerzésre. Ez a rendelkezés a rabszolgákat kizárja a kedvezményezettek köréből, azonban a rászoruló dhimmiket nem.
- c) A waqf célja nem lehet ellentétes az iszlámmal. Ebből következően a dhimmik által alapított kolostorok, zsinagógák építésére és fenntartására létrehozott waqfok érvénytelenek, ezért semmiesek. Vannak azonban olyan jogbölcselek, akik érvényesnek tekintik a dhimmik által alapított egyházi waqfokat is abban az esetben, ha céljuk nem a hit gyakorlása, hanem a jótékonyaság, például az egyházi intézményben rászorulókat, betegeket ápolnak, gyógyítanak, vagy utazókat fogadnak be.

Számos vita tárgya, hogy az alapító lehet-e a saját alapítványának a kedvezményezettje, avagy később visszaveheti-e az alapítói vagyont. A legtöbb tudós azonban egyetért abban, hogy egyik sem lehetséges. A Hanafik álláspontja ezzel kapcsolatosan az, hogy az alapító az alapítás pillanatában a vagyont és a hasznok szedésének a jogát a kedvezményezetteknek ruházza át, ez pedig az ő jogát a vagyonnal történő további rendelkezés vonatkozásában végérvényesen kizárja.²⁷

Az alapító okirat vonatkozásában

Az alapító okirat rendszerint írásbeli, amelyet szóbeli nyilatkozat egészít ki. Vannak azonban jogbölcselek, akik szerint nem szükséges sem egyik, sem másik formáság, elegendő ráutaló magatartással („*kináya*”) kétségtelenné tenni azt, hogy az alapító szándéka waqf alapítása. Ha például valaki mecsetet épít, és lehetővé teszi ott az imádkozást mások számára is, vagy köztemetőt létesít, ahol harmadik személyek is eltemethetik a halottjaikat, ezek a magatartásai egyenértékűnek tekinthetők egy – waqf alapításáról szóló – jognyilatkozattal.²⁸

Bármilyen formában teszi azonban az alapító a nyilatkozatot, abban a legtöbb tudós (a Hanafik és a Hanbalik) egyetért abban, hogy a nyilatkozat kötőereje akkor áll

csak be, tehát akkor válik visszavonhatatlanná, amikor az valójában megérkezik a kedvezményezettekhez, avagy ténylegesen a használatukba kerül. Ekkor nyeri el a waqf a jogi személyiségét.²⁹

A waqf működése

Az alapító az alapításkor előre kijelöli a waqf kurátorát („mutawallī”, „nāzir” vagy „kayyim”), továbbá meghatározza a későbbi kurátorok kinevezésének a szabályait. Az alapítónak élete során jogában áll a kurátor kinevezése. Vannak azonban olyan adományok, amelyek esetén a kedvezményezettek köre rendkívül korlátozott. Ezekben az esetekben természetesen nincs szükség kurátorra, és a kedvezményezettek maguk működtetik a waqfot. Ez azért lehetséges, mivel a kedvezményezetteket virtuális tulajdonosnak tekinti az iszlám jog. A „mutawallī” – ahogyan az iszlám jogban minden szerződés alanya – rendelkezik ügyleti képességgel. Mindezen túlmenően természetesen feddhetetlen és adminisztrációban járatos személynek is kell lennie. Az iszlám vallásos célú waqf kurátorának ezenfelül muszlim hitűnek is kell lennie. Érdekes módon azonban a konzervatív Hanafik elvetik ezt a szigorú követelményt.³⁰ Az iszlám jog mindazonáltal egészen a 14. századig egységes volt abban a kérdésben, hogy a „mutawallī” kizárólag az alapító családjából kerülhet ki.³¹

A „mutawallī” az alapítványi vagyont ezután kellő gondossággal köteles kezelni. A vagyont nem zálogosíthatja el, kizárólag a kádi engedélyével, hacsak az alapító okirat ettől eltérően nem rendelkezik. A dolgot egy évnél hosszabb időre nem adhatja bérbe. A dologban beállott veszteségért még szándékos hanyagság esetén is felel. A „mutawallī” nem csak az alapító okiratban foglalt megsértése vagy a hanyagsága miatt beállott kár miatt menthető fel, hanem leváltható erkölcstelen, esetleg italozó életvitele miatt is.³²

A waqf időtartama

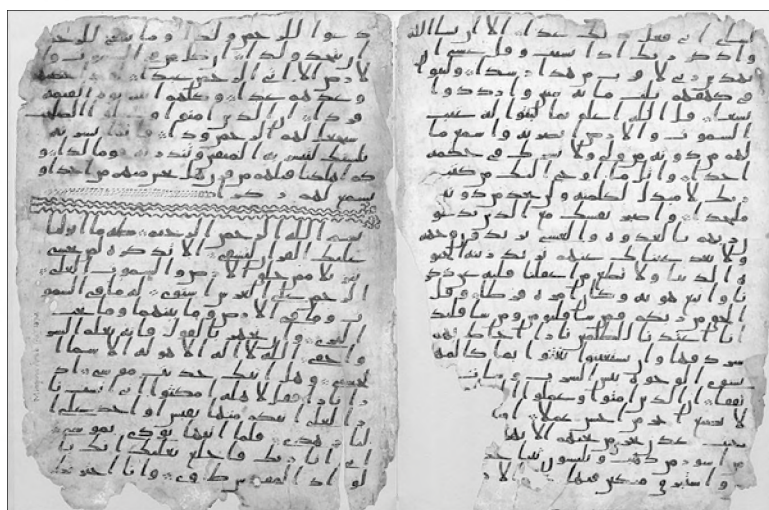
A waqfot határozatlan időtartamra, örökre alapítják. Ennek ellenére az iszlám jog bizonyos feltételek teljesülése esetén megszüntethetőnek tartja a jogviszonyt:

a) A waqf javainak megsemmisülése, megrongálódása esetén, amennyiben ennek következtében már nem lehetséges az alapító szándékának megfelelően használni azokat, tehát lehetetlenülés folytán (ebben az esetben a fennmaradt vagyontárgyakat vissza kell szolgáltatni az alapítónak).

Itt szükséges megjegyeznünk, hogy természetesen a földtulajdon soha nem semmisülhet meg.

b) A waqfot semmisnek nyilváníthatja a kádi³³ vagy az egyházi bíróság, amennyiben célja az iszlám joggal ellentétes, vagy más okból érvénytelen, továbbá akkor is, ha nem felel meg a jótékonyág követelményének. Mivel a waqf speciálisan iszlám jogintézmény, akkor is érvénytelené válik, ha alapítója az alapítást követően áttér egy másik hitre.

c) A Maliki iskola követői szerint a waqf alapító okiratában kiköthető megszüntető feltétel, amelynek bekövetkezése esetén (például a legutolsó kedvezményezett is meghal) a waqf megszűnik. A vagyont ebben az esetben is visszazárja az alapítóra vagy örökösire.

A Korán legkorábbi ismert kéziratának két oldala (7. század, University of Birmingham)

A waqf szerepe a modern oktatásban

A 21. századra a waqf a közoktatásban megjelenő egyik leggyakoribb jogintézmény. Az iszlám országokban többféle tényező is motiválja az oktatás javára létrehozott alapítványokat. A legjellemzőbben négy cél vezérelti a waqfokat létrehozó adományozókat:

1. Allah áldásának elnyerése

Az iszlám hit szerint azok, akik adakoznak, mind a földi létben, mind pedig az ítélet napja után a túlvilágon, elnyerik méltó jutalmukat. A Korán így ír erről: „Azoknak a példájára, akik Allah útján költik el a vagyomukat, olyan, mint a gabonaszem, amelyik hét kalászt hajt, és minden kalászban száz szem van. Mert a jótetteikért, az adakozásért hétszázszoros jutalmat fognak kapni, vagy akár többet is, ha a Mindenható Allah úgy akarja. És Allah sokszorosán jutalmazza meg azt, akit akar. És Allah mindent befoglal kegyelmébe, és mindent tud.”³⁴

2. Az iszlám hit terjesztése

Az iszlám egyház egyik legfőbb célja a szociális egyenlőtlenségek kiküszöbölése, a társadalmi szolidaritás. Minél nagyobb területen terjed a hit, annál több ember részesül

ebben a gondoskodásban. Az oktatás a hit terjesztésének hatékony eszköze, azonban alkalmas arra is, hogy a felnövekvő generációk a társadalom hasznos tagjaivá váljanak.

3. A nemzeti oktatás ügye

Vannak olyan alapítók, akik azért hoznak létre alapítványokat, mert nincs saját örökösük, akikre a vagyonukat hagyhatnák. Az oktatás céljára tett alapítvány által így virtuálisan az egész nemzet az örökösük lesz, és minden – oktatásban részt vevő – gyermek a saját gyermekük. Ez a szándék vezette a maláj Che Wok Bin Che Sut is, amikor hatalmas földterületet adományozott oktatási intézmény létrehozása céljából.³⁵

4. A gazdaság fejlesztése

Számos olyan, oktatási célra létrehozott waqf működik, amelyek közvetetten a környék gazdaságát is fejlesztik.

FALUS, ORSOLYA

Die islamische fromme Stiftung – die Waqf

(Zusammenfassung)

Der Islam ist nicht nur eine Religion im westlichen Sinne. Er kann eher als eine Lebensweise betrachtet werden, mit ausgefeilten Kode- und Beziehungssystemen, sozialen und wirtschaftlichen Institutionen, die alle dem gemeinsamen Ziel, dem Gemeinwohl in der Gesellschaft („ummah“) dienen. Da auf der Welt alles Gott gehört, kann der Mensch im irdischen Dasein nicht Eigentümer von Gütern sein, ausschließlich ihr „Verwalter“, der am Tag des Jüngsten Gerichts über die ihm anvertrauten Güter vor dem Schöpfer abzurechnen hat. Die Waqf bedeutet im Islam im Kontext mit „sadaqah“ (Spenden) eine unveräußerliche Stiftung. In der Regel bedeutet sie das Spenden von Immobilien oder Geldbeträgen, und zwar zu muslimischen religiösen oder sonstigen frommen Zwecken. Die wichtigste Eigenschaft der Waqf besteht darin, dass gespendetes Vermögen / Sachen erhalten bleiben müssen, ausschließlich ihre Erträge dürfen zu wohltätigen Zwecken verwendet werden. In der Regel werden auf diese Weise Moscheen, kirchliche Schulen

Ilyenek például az elmaradott mezőgazdasági vidékeken működő mezőgazdasági szakiskolák, vagy az ipari szakmunkásképző intézmények olyan vidékeken, ahol eddig kizárólag a helyi szakképzett munkaerő hiánya akadályozta meg az ipari üzemek megtelepedését.³⁶

Köszönetnyilvánítás

Ez a tanulmány az Ağrı İbrahim Çeçen Egyetemen, Törökországban, 2014 tavaszán végzett kutatásom eredménye. Az İbrahim Çeçen Egyetemet az İbrahim Çeçen Vakfi (waqf) tartja fenn. Köszönetet nyilvánítok Prof. Dr. Telat Yanik és Prof. Dr. Fahri Bayiroglu rektorhelyettes uraknak, valamint az egyetem Iszlám Tanszékének, akik értékes segítséget nyújtottak a munkámhoz.

oder Waisenhäuser aufrechterhalten, aber nicht selten werden auch Stipendien für Studenten und Forscher, Bestattungskosten für Bedürftige, sogar islamische Missionstätigkeiten durch Waqf-Stiftungen finanziert. Der Koran enthält kein konkretes Gebot bezüglich der Waqf. Diesbezügliche Regeln sind aus den Hadithen abzuleiten. Das islamische Recht knüpft die Gründung von frommen Stiftungen (Waqf) an mehrere rechtliche Bedingungen, die für alle Parteien des Rechtsgeschäfts konkrete Vorschriften enthalten: für Stifter, für Begünstigte und auch für das Stiftungsgut. Die Gründung erfolgt in der Regel schriftlich durch eine Gründungsurkunde, die durch eine mündliche Erklärung ergänzt wird. In welcher Form auch immer die Stiftungserklärung abgegeben wird, erlangt sie die Bindungswirkung erst nach tatsächlichem Eingang der Spende bei den Begünstigten, oder nach Übergabe des Vermögensgegenstands zur tatsächlichen Nutzung. Eine Waqf erlangt erst dadurch ihre juristische Persönlichkeit.

Jegyzetek

¹ ummah (arab: أمة) = nemzet, közösség

² hadís (arab: حديث) = irodalmi kinyilatkoztatás Mohamed próféta cselekedeteiről

³ Ariff, Mohamed (ed.): *The Islamic Voluntary Sector in Southeast Asia. Institute of Southeast Asian Studies* (Singapore, 1991, 2. p.; digitalizálva: <http://books.google.hu/books?id=NP4ZL0TJ9s4C&pg=PA43&dq=waqf&hl=en#v=onepage&q=waqf&f=false>; letöltve: 2015. 01. 12.)

⁴ Ariff, Mohamed (ed.): i. m., 2. p.

⁵ Korán, 45: 18

⁶ Ariff, Mohamed (ed.): *The Islamic voluntary sector in Southeast Asia* (Institute of Southeast Asian Studies. Singapore, 1991, 42. p.) (digitalizálva: <http://books.google.hu/books?id=NP4ZL0TJ9s4C&pg=PA43&dq=waqf&hl=en#v=onepage&q=waqf&f=false>; letöltve: 2015. 01. 12.)

⁷ Ariff, Mohamed ed.: i. m., 3–4. p. (digitalizálva: <http://books.google.hu/books?id=NP4ZL0TJ9s4C&pg=PA43&dq=waqf&hl=en#v=onepage&q=waqf&f=false>; letöltve: 2015-01-12)

⁸ Verbit, Gilbert Paul: *The Origins of the Trust* (Xlibris Corporation, 2002, 138–140. p.)

⁹ dzsihad (arab: جهاد) = Isten útján való törekvés, igyekvés

¹⁰ Ibn Haddjar al-‘Askalānī, Bulūgh al-marām, Cairo n.d., no. 784. Quoted in Waqf (*Encyclopaedia of Islam*. Vol. XI. Leiden, 2002, 59. p.)

¹¹ Ibn Haddjar al-‘Askalānī, Bulūgh al-marām, Cairo n.d., no. 783. Quoted in Waqf (*Encyclopaedia of Islam*. Vol. XI. Leiden, 2002, 59. p.)

¹² Cooper, William Wager – Piyu Yue: *Challenges of the Muslim World* (Elsevier, Oxford, 2008, 214. p.)

¹³ The Qur’anic Manuscripts (<http://www.islamic-awareness.org/Quran/Text/Mss/> – letöltve: 2015. 01. 18.)

- ¹⁴ Verbit, Gilbert Paul (2002): i. m., 140–141. p.
- ¹⁵ *Encyclopaedia of Islam*. Vol. XI. Leiden, 2002, 60. p.
- ¹⁶ Bat Ye'or: *The Dhimmi: Profile of the oppressed in the Orient and in North Africa since the Arab conquest* (Fairleigh Dickinson University Press, New Jersey, 1985, 9–10. p.) (digitalizálva: <http://www.dhimmitude.org/archive/Dhimmitude.jewsandchristiansunderislam.pdf> – letöltve: 2015. 01. 14.)
- ¹⁷ Jónás Ilona (szerk.): *Középkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény* (Osiris Kiadó, Budapest, 1999, 57. p.)
- ¹⁸ Runciman, Steven: *The History of the Crusades*. I–III. (Cambridge University Press, Cambridge, 1951–1954, 19. p.)
- ¹⁹ Brannon M. Wheeler: *Applying the Canon in Islam. The Authorization and Maintenance of Interpretive reasoning in Hanafi Scholarship* (State University of New York Press, Albany, 1966, 33. p.; digitalizálva: http://books.google.com.pk/books?id=sLLpouSlzPcC&printsec=frontcover&source=gb_s_atb#v=onepage&q&f=false – letöltve: 2015. 01. 15.)
- ²⁰ Verbit, Gilbert Paul: i. m., 134. p.
- ²¹ *Encyclopaedia of Islam*. Vol. XI. Leiden, 2002, 60. p.
- ²² Brannon M. Wheeler: i. m., 32. p.
- ²³ *Encyclopaedia of Islam*. Vol. XI. Leiden, 2002, 60. p.
- ²⁴ Brannon M. Wheeler: i. m., 32–35. p.
- ²⁵ Verbit, Gilbert Paul: i. m., 132. p.
- ²⁶ Jones, William R.: *Pious Endowments in Medieval Christianity and Islam* (Diogenes-Verlag, Zürich, 1980, 23–27. p.)
- ²⁷ *Encyclopaedia of Islam*. Vol. XI. Leiden, 2002, 61. p.
- ²⁸ *Encyclopaedia of Islam*. Vol. XI. Leiden, 2002, 61. p.
- ²⁹ *Encyclopaedia of Islam*. Vol. XI. Leiden, 2002, 61–62. p.
- ³⁰ *Encyclopaedia of Islam*. Vol. XI. Leiden, 2002, p.
- ³¹ Verbit, Gilbert Paul: i. m., 133. p.
- ³² Verbit, Gilbert Paul: i. m., 134–135. p.
- ³³ kádi (ar. *qādi*): muszlim eljáró vagy bíró, akit eredetileg közvetlenül a kalifa bízott meg azzal, hogy egy adott területen az igazságot képviselje.
- ³⁴ Korán 2: 261.
- ³⁵ Ahmad Zaki Hj Abd Latiff, Che Zuina Ismail & Norzaidi Mohd Daud: „Pengurusan Harta Wakaf Dan Potensinya Ke Arah Kemajuan Pendidikan Umat Islam Di Malaysia” (Kertas Kerja Konvensyen Wakaf 2006 di Hotel Legend, Kuala Lumpur, 2006, 12–14. p.; idézi: Azha, Latiff et al.: *The Practice and Management of Waqf Education in Malaysia*. In: *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 90. 2013, 25. p.
- ³⁶ Azha, Latiff et al. (2013): i. m., 25. p.

I. A horvát területek helyzete a 11. század után

A horvát, a szláv és a dalmát területek a 11. század óta – különféle módon bár, de – csatlakoztak a Magyar Koronához.¹ E területek eleinte perszonáluniót alkottak Magyarországgal, azaz közös uralkodó mellett megőrizték saját közigazgatásukat és jogrendszerüket is. Emellett jelentős szempont volt számukra, hogy kereskedelmi kiváltságaikat mindvégig megtarthatták, azt a magyar uralkodók soha nem kívánták elvonni tőlük.² Ha a 15. század elején más útra kényszerülő tengerparti területrésze, Dalmáciára mindez kevésbé volt is igaz,³ a másik két – jelentősebb – területi egység kapcsán elmondhatjuk, hogy egyrészt Horvátországban mindvégig a sajátos zsupánságok alkották a közigazgatást, a Sabor hozta a területre vonatkozó szabályokat, a területet pedig a horvát bán irányíthatta, Szlavónia pedig királyi magánbirtok lett, ahol a rex junior (például Imre [1184–1196], Béla [1221–1226] vagy Kálmán [1226–1241]) nyerhetett értékes igazgatási és irányítási tapasztalatokat.

A 15. századra a két terület közötti kapcsolatok erősödtek, és kialakult a horvát–szláv bán pozíciója, aki a magyar országos méltóságok egyikéként a magyar királynak volt felelős. Ezen országok így egységes területként váltak a magyar állam kapcsolt részeivé (Regna Tripartita Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae). Főrendjei személyese meghívottjai lettek a magyar Országgyűlés Felsőházának, míg az Alsóházába három kö-

Gosztonyi Gergely

Horvát-Szlavónország helyzete a kiegyezések után

vetet delegálhattak, akik a szabad királyi városokat és a köznemességet képviselték.⁴ A magyar Országgyűlés által hozott törvények természetesen e területeken is érvényesek voltak, de a Sabornak saját jogalkotási hatásköre is volt. Kiemelendő ugyanakkor, hogy a horvát Sabor által hozott törvények nem mondhattak ellent a magyar törvényeknek, így a modern jogforrási hierarchiában leginkább a törvény és rendelet kapcsolatával írhatnánk le a korabeli jogi helyzetet. Mindez azonban csak a korabeli és a modern gondolkodás közötti különbséget támasztja alá, hiszen a korszakban az autonómia egyik fontos pillére volt a saját jogalkotási jogosultság. Ezt támaszthatja alá, hogy az igazságszolgáltatási rendszer nem tagozódott be szorosan véve a magyar bírósági struktúrába, annak autonómiáját megőrizhették. A 19. században fellendülő horvát nacionalizmus „Háromegy Királyság” néven is hivatkozta ezen államalakulatot, ami azonban a területek és a magyar állam között fennálló jogi kapcsolat miatt nem tekinthető alkotmányjogilag pontosnak.

Horvát-, Szlávón- és Dalmátország címere 1868–1918 között

A közismert hármás címer,⁵ amelynek tetején a magyar Szent Korona kap helyet, jól példázza ezen országok viszonyát a magyar államhoz.⁶

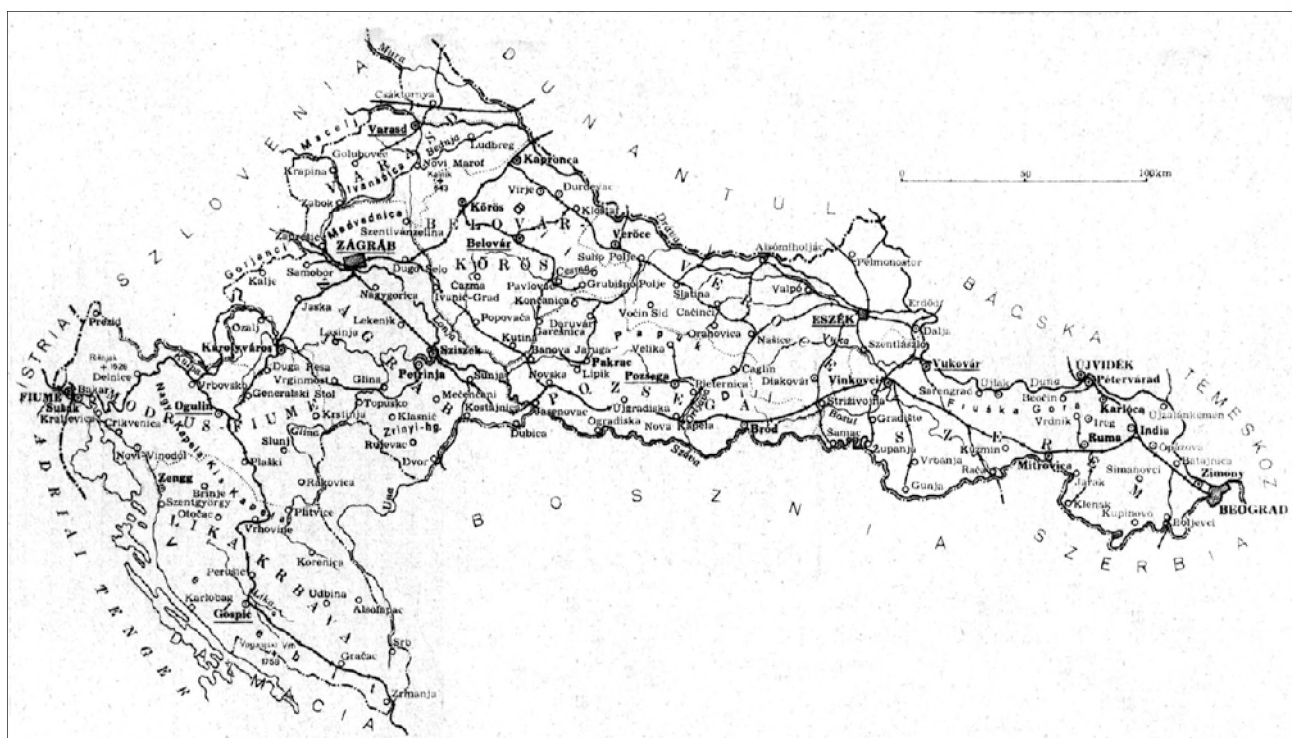
II. Az osztrák–magyar kiegyezéshez vezető út

Érdemes tehát megvizsgálni, hogy a 19. század második felében milyen módon kapcsolódott Horvátország és Szlavónia Magyarországhoz, és erre a kapcsolódásra milyen hatással volt a korszak számunkra fontos két kiegyezése: az 1867-es osztrák–magyar „kiegyenlítés” és az 1868-as horvát–magyar kiegyezés. A szárd–francia–osztrák háborúban kulcsfontosságú, 1859-es véres solferinói csatavesztés, a háborút lezáró villafrancai békekötés és az 1866-os porosz–osztrák–olasz háborús königgrätzi (vagy sadowai) csata a Habsburg Birodalom gyengeségeit jelezte. Több forrás is arra mutat, hogy a birodalom a szétesés küszöbén állt ekkoriban, hiszen a bécsi kormánynak nem csupán a háborús vereségekkel, hanem a jelentősen növekvő államadóssággal és az ezeket követő gazdasági krízissel is szembe kellett néznie.⁷ A nyugat-európai helyzet rendezéséhez azonban szükség volt arra, hogy a birodalom legnagyobb, nem osztrák/német nemzetisége, a magyarok ne kelhessenek fel újra, az 1848–1849-eshez hasonló „rebelliót” csapva. Egy végtelenségig kizsigerelt és megalázott, a Schmerling-provizórium által elnyomott nemzet felkelése ugyanis az osztrák csapatok hátulról való megtámadását jelentette volna. Így Bécsnek érdeke volt egyezkedni Pesttel, ami a másik oldalról is fogadókézsre talált. A készülő egyeztetések szellemi atyjaként

Deák Ferencet tiszteljük. Pölöskei Ferenc ezt az alábbiakban fogalmazta meg: „A kiegyezésbe torkolló, egyezkedő tárgyalások, kölcsönös engedmények 1865-ben látványosan közeledtek egymáshoz. (...) A kiegyezés alapjait Deák az ismert 1865. évi húsvéti cikkével, illetve májusi leveleivel fektette le, amelyekben a Pragmatica Sanctio szerint a Habsburg-ház trónörökösödési joga, az »együttbirtoklás« és a Monarchia »biztossága« csakúgy szerepel, mint a magyar alkotmány elismerése az udvar által.”⁸

III. Az Osztrák–Magyar Monarchia

A létrejött kiegyezés egy speciális államalakulatot hozott létre Kelet-Közép-Európában. Jelen tanulmányban a kiegyezés azon részei kerülnek csak górcső alá, amelyek a horvát–magyar viszonyt befolyásolták a későbbiekben. Az 1867 és 1918 között fennálló Osztrák–Magyar Monarchia dualista államrendezkedésének kulcsa a közös ügyek, közös érdekű ügyek és a belügyek hármás felosztása volt Bécs és Pest között. E viszonyrendszerben a Monarchia többi nemzetisége – leginkább számarányuk és történelmi hagyományaik okán – kevésbé fontos szerepet töltött be. Az újonnan összehívott magyar Országgyűlés a kiegyezési törvényt (1867:12. törvénycikk a magyar korona országai és az Ő Felsege uralkodása alatt álló többi országok között fenforgó közös érdekű viszonyokról, s ezek elintézésének módjáról) 1867. május 29-én ratifikálta,⁹ az uralkodó pedig – június 8-i magyar királlyá avatása után¹⁰ – július 28-án szentesítette azt.¹¹ A két ország „indivisibiliter ac inseparabiliter” összetartozása immár törvényerőre emelkedett (2. §). A két ország közötti közös ügyeket a

A Horvát–Szlavón Királyság térképe 1910 körül

hadügyek (9. §), a külügyek (8. §), illetve az ezen területek fedezésére szolgáló pénzügyek (16. §) tették ki.¹² Mindez azt jelentette, hogy ezen területeken Magyarország nem bírt autonómiával, azaz a kérdések a frissen felállított közös minisztériumokban (27. §) és a két ország parlamenti képviselőiből álló delegációkban (29. §) dőltek el. Ezen ügyek közös vitelének szükségességét a Pragmatica Sanctio alapján vezették le. A másik nagy ügycsoport a közös érdekű ügyek (52. §) voltak (például az államadósságok, a vámok, a vasutak vagy a pénzrendszer), amelyek olyan „nagy fontosságú közügyek, melyeknek közössége nem foly ugyan a pragmatica sanctióból, de a melyek, részint a helyzetnél fogva, politikai tekintetből, részint a két fél érdekeinek találkozásánál fogva; czélszerűbben intézethetnek el közös egyetértéssel, mint szorosan elkülönözve”.¹³ Ezen területeken tízévente úgynevezett „kis gazdasági kiegyezésnek” kellett megtörténnie, azaz a feleknek meghatározott időnként a kereskedelem és a gazdaság területén egyeztetési kötelezettségük volt. Minden ezeken kívül eső ügy belügynek számított, és a két ország saját parlamentje bírt joghatósággal. Itt kell kiemelni a közigazgatás, az igazságszolgáltatás, a jogalkotás vagy az oktatás kérdéseit.

Az így létrejött Osztrák–Magyar Monarchia egy olyan politikai igényt foglalt államszervezetbe, amely mind a magyar, mind az osztrák fél aktuális igényeit – kompromisszumok árán bár, de – ki tudta elégíteni. Létrejöttével kapcsolatban a korabeli politikai realitások nem kínáltak más, vérmentes utat.¹⁴ A Monarchia így egy soknemzetiségű birodalom lett Európa közepén, amelyben a horvát és a szláv területek magyar joghatóság alá kerültek, míg a dalmát részt az osztrákok irányíthatták. Horvátország alkotmányjogi helyzetével a kiegyezés egyáltalán nem foglalkozott, mivel azt Magyarország részének tekintették. A soknemzetiséget sok birodalom volt képes kezelni a múltban, ám a 19. század közepe-vege Európában a nemzetek öntudatra ébredésének is a korszaka, így a kérdés rendezése nem várható magára sokáig országunkban sem. A horvát területek nagyobbak voltak mind lakosság-számukban, mind kiterjedésükben az olyan ismert ország-részeknél is, mint Tirol, Szilézia vagy Karintia. Ráadásul a Monarchia déli területein egy etnikailag rendkívül homogén lakosság élt, így a Magyar Koronának régi „adóssága” volt az autonómia kérdésének jogi rendezése. Itt elég utalni az 1848–1849-es események kapcsán fellángoló magyar–horvát ellentétekre.

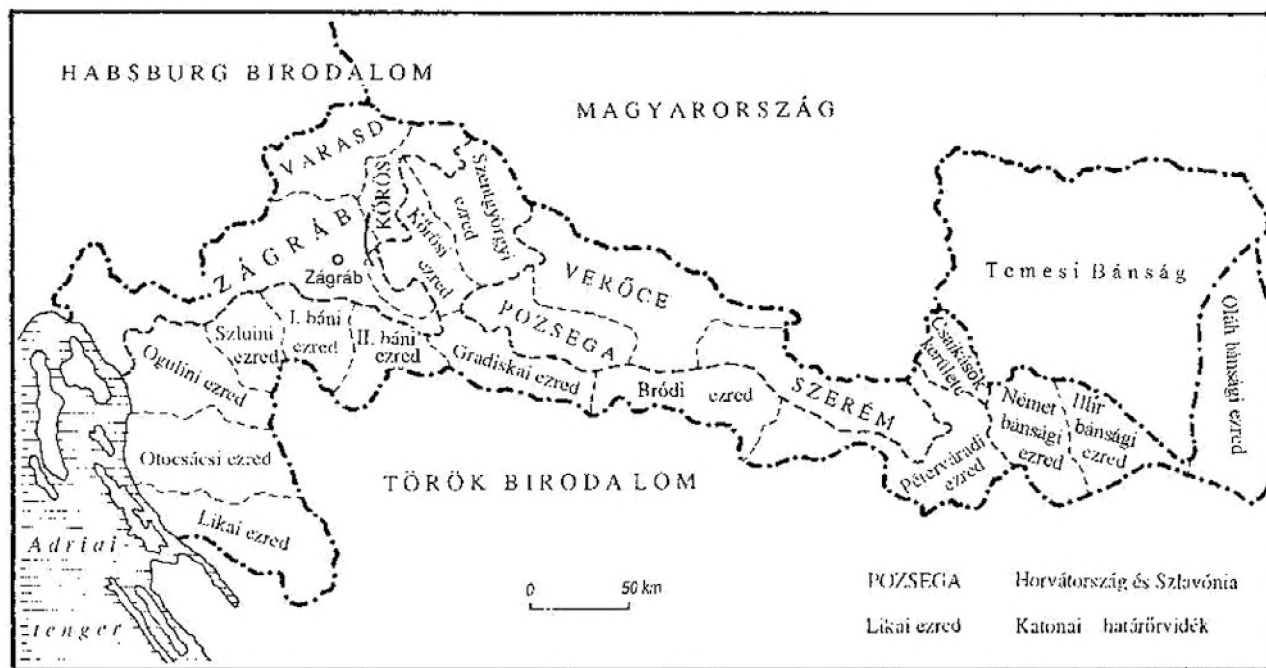
IV. Hrvatsko–Ugarska Nagodba

A helyzet rendezését megkönnyítette, hogy Horvátországban az 1867 végén¹⁵ tartott választásokon a kiegyezéspárti hungaroszláv unionisták (Unionista Párt) arattak győzelmet. A horvát–magyar kiegyezés (Hrvatsko–Ugarska Nagodba) az 1868.30. törvénycikkkel (A Magyarország, s Horvát-, Szlávon és Dalmátországok közt fenforgott közjogi kérdések kiegyenlítése iránt létrejött egyezmény becikkelyezéséről) került a magyar, míg az 1868.1. törvénycikkkel a horvát jogrendszerbe. A Horvát–Szlávón Ki-

ráltság – vagy ahogy a pesti köznyelv tudatosan nevezte akkoriban: Horvát-Szlavónország – ezzel egy viszonylag széles autonómiával bíró része lett az Osztrák–Magyar Monarchiának. Bár a törvény végig konzekvensen Horvát-, Szlávon- és Dalmátországokról beszél, a dalmát területek az osztrák fél irányítása alatt állottak, és nem képezték részét Magyarországnak. A törvény több paragrafusában (19. §, 33. §, 42. §) megtalálhatjuk a teendőket arra az esetre, „ha Horvát-Szlavonországok kormányzati területe, Dalmátia tetteles visszacsatolásával, vagy a határőréség közigazgatási egyesítése által növekednék”, azaz láthatjuk, hogy a magyar politikai elit nem mondott le a 11. századi területek visszatéréséről. A törvény 65. paragrafusa le is szögezi, hogy „Magyarország (...) mint eddig is számos ízben felszólalt ez ügyben, ezentul is követelni fogja a magyar szent korona jogán Dalmátia visszacsatolását, követelni fogja annak Horvátországhoz kapcsolását”. Mindezen helyzetet tetézte, hogy Dalmácia említése a magyar és a horvát törvényekben eltérő módon szerepelt, így a két – elvileg mindenben azonos – szöveg kapcsán folyamatos vita volt, hogy melyik tekinthető érvényesnek. E lebegtetés mindannak ellenére végig figyelemmel kísérhető volt a politikai diskurzusokban, hogy a dalmát terület visszacsatolása fel sem merült realitásként. A határőrvidéki rendszert – mivel összeegyeztethetlenné tartották a dualista berendezkedéssel – a 19. század végén felszámolták, és a területeket a Magyar Koronához, illetve a Horvát–Szlávón Királysághoz csatolták.¹⁶

A megszerzett tág autonómia dacára az érintett területek és Magyarország „egy és ugyanazon közösséget képeznek” (2. §), azaz a területi autonómia jogi kodifikációjának kérdése fel sem merülhetett akkoriban. Az együvé tartozást szimbolizálta a közös és egyszeri királykoronázás, illetve a közös hitlevél is, bár gesztusként értékelhető, hogy ez utóbbit – 1622 óta először – immár horvát nyelven is ki kellett állítani. A törvény 3. §-a egyértelművé teszi, hogy az 1867-es osztrák–magyar „nagykiegyezésben” foglalt közös és közös érdekű ügyekben a horvát–szlávón területeknek semmiféle saját joguk nincsen, ezen ügyek vitelére a magyar kormányzaton keresztül tudnak csak részt venni. A horvát–magyar kiegyezés az egy évvel korábbi „kistestvérenek” tekinthető, hiszen ugyanazon elvek és kodifikációs gyakorlat alapján született. Ez akkor is így van, ha „a magyar–horvát közös ügyek sokkal nagyobb mértékben szűkítették a horvát autonómiát, mint a birodalmi ügyek a dualizmus idején Magyarország belső kormányzati önállóságát”.¹⁷ A horvát területek autonómiái dacára leszögezhető, hogy a terület felett a magyar politikum és gazdaság fennhatósága érvényesült.

A Nagodba is tartalmazta, hogy a gazdaság és a kereskedelem területére vonatkozó megállapodásokat tízévente a feleknek át kellett nézniük, és szükség esetén kezdeményezni a módosításukat. A horvát félnek pénzügyileg hozzá kellett járulnia mind a közös horvát–magyar ügyekhez, mind pedig a ’67-es kiegyezésben található birodalmi közös és közös érdekű ügyekhez. Előbbiekhez tartozott például az udvartartás költségeinek megajánlása (6. §), az újoncjánálást vagy a hadkötelezettséget illető törvényhozás (7. §),¹⁸ de a legnagyobb

Horvátország és a határőrvidékek a 17. század végén

(forrás: Sokseviics Dénes–Szilágyi Imre–Szilágyi Károly: Déli szomszédaink története. Bereményi Könyvkiadó, Budapest, é. n., 123. p.)

vitát a pénzügyek közös kezelése jelentette (8. §). Láthattuk, hogy az osztrák–magyar kiegyezés csak a hadügyek és a külügyek fedezetére vonatkozóan „vonta el” a pénzügyek kezelésének kérdését a magyar kormányzattól. Ezzel szemben a Nagodba 8. paragrafusa az országos pénzügyek kezelését teljes mértékben „a magyar szent korona összes országainak közös országgyűléséhez” utalta. Erre a helyzetre utalt fenti idézetében Röss Imre is. Bár voltak mindkét fél részéről olyanok, akik nagyobb pénzügyi önállóságot biztosítottak volna a horvát félnek, de ez végül egyik fél tárgyalóküldöttségében sem kapott támogatást. A horvátok félelme az volt, hogy túl nagy terhek szakadnának rájuk, míg a magyar fél nem kívánt a birodalom többi népének (például a cseheknek vagy a lengyeleknek) jogalapot és precedenst biztosítani a tartományi autonómián túlmutató törekvéseikhez.¹⁹ A horvát fél adóképesége arányában volt köteles hozzájárulni a közös ügyek viteléhez: ezt az Osztrák–Magyar Monarchia közös ügyei tekintetében a magyar kvóta 6,4407799 százalékában állapították meg (12. §), míg a közös horvát–magyar ügyek tekintetében a megállapított százalék nagyobb lett volna, mint amit Horvátország fejletlen gazdasága ki tudott volna termelni – ezzel pedig a belügyekre jutott volna kevesebb –, ezért tíz évre 2,2 millió forintnyi jutányos beligazgatási átalányt állapítottak meg (15. §). Mindazon ügyekre, amelyek nem tartoztak a közös horvát–magyar ügyek körébe, törvényhozási és végrehajtási autonómiát kaptak a horvát területek. Ilyen volt a beligazgatás, a vallásügy, a közoktatás vagy az igazságszolgáltatás, „ide értve a tengerészeti jog kiszolgáltatásán kívül a törvénykezést is, minden fokozatán” (48. §). E belügyi igazgatás alapján kezdte el a terü-

leti igazgatás megváltoztatását a horvát fél, és az 1870-es évektől kezdve fő- és alispáni járásokat, illetve nyolc megyét (comitatus)²⁰ alakított ki a területén. Külön paragrafus rendelkezett arról, hogy mind a törvényhozás, mind a közigazgatás, mind pedig a bírósági eljárások során a horvát nyelv számít hivatalosnak. A törvényhozás kapcsán a magyar király természetesen fenntartotta a szentesítés jogát magának.

A magyar Országgyűlés mindkét Házába delegálhatott – lakosai mennyiségének arányában – a horvát fél képviselőket: a Felsőházba két főrendi tagot, míg az Alsóházba huszonkilenc képviselőt küldhettek (32. §, 39. §). Emellett természetesen az osztrák–magyar közös ügyeket tárgyaló delegációkban is helyet kaptak a horvát képviselők a 41. paragrafus alapján. A horvát képviselőknek minden területen lehetővé tették a horvát nyelv használatát is.²¹ A horvát területek élén a horvát bán állt, akit a magyar miniszterelnök ajánlatára és ellenjegyzése mellett nevezett ki a magyar király, azaz a magyar központi kormányzásnak előzetes és utólagos kontrollt is biztosított a rendszer a kinevezés tekintetében. A bán a törvény értelmében jogilag a Sabornak volt felelős, ám a valódi helyzet azt mutatta, hogy politikailag a magyar kormány irányában volt nagyobb a felelőssége. Helyzete és pozíciója így nem felelt meg mindenben egy autonóm kormány vezetőjének, hiszen például a magyar királlyal csak a magyar kormányon keresztül érintkezhetett. A magyar kormányt az ilyen kérdésekben a kiegyezés után létrehozott tárca nélküli külön horvát–szlavón–dalmát miniszter képviselte. Az első, aki e posztot betöltötte, Bedekovich Kálmán (Koloman Bedeković) volt, akit 1871-ben horvát banná is megválasztottak.

Horvátország és Szlavónia közigazgatási beosztása a 20. század elején

(forrás: Soksevics Dénes–Szilágyi Imre–Szilágyi Károly: *Déli szomszédaink története*. Bereményi Könyvkiadó, Budapest, é. n., 165. p.)

IV. A kiegyezés tanulságai

Ulpianus híres mondása a magánjog területén az úgynevezett „nemo plus iuris” szabály,²² azaz: senki sem ruházhat át több jogot másra, mint amennyivel ő maga rendelkezik. E regulát kiterjesztve használva kijelenthetjük, hogy a magyar fél 1868-ban semmi olyat nem adhatott meg a horvátoknak, amit az 1867-es osztrák–magyar kiegyezésben ő maga nem kapott meg. Így a saját horvát hadsereg felállítására vagy a diplomáciai missziók teljesítésére fel sem merülhetett. A pénzügyek tekintetében már nem ennyire egyértelmű a helyzet: Deák Ferenc is azt az álláspontot képviselte, hogy a horvát–magyar viszonyt minél kevesebb problémával érdemes megterhelni, hiszen csak így várható el hosszú távon a két ország harmonikus együtt-

élése. A helyzetet nem javította jelentős mértékben a horvát–magyar kiegyezési törvény módosítása sem (1873:34. tc. a Magyarország, és Horvát-Szlavon- és Dalmátországek közt fenforgott közjogi kérdések kiegyenlítése iránt létrejött, az 1868. évi 30. tc. által becikkelyezett egyezmény némely szakaszainak módosításáról, illetőleg kiegészítéséről).²³ Talán e téren a magyar politikai elit lehetett volna nagyvonalúbb a horvát féllal szemben. Mindazonáltal leszögezhetjük, hogy a Hrvatsko–Ugarska Nagodba valóban széles körű autonómiát garantált számos területen a horvát területeken élőknek, és a horvát nemzetiséget az Osztrák–Magyar Monarchián belül – a két államalkotó nemzet után – a harmadik legjelentősebb nemzeté avatta, ami hozzájárult Horvátország későbbi gazdasági, politikai és társadalmi fejlődéséhez.

GOSZTONYI, GERGELY

Die Lage des Königreichs Kroatien und Slawonien nach den Ausgleichen

(Zusammenfassung)

Die kroatischen, slawonischen und dalmatischen Gebiete traten nach dem 11. Jh. auf unterschiedliche Art und Weise der Ungarischen Krone bei, so verhilft eine getrennte Untersuchung der rechtlichen Regelungen für diese Gebiete der wissenschaftlichen Gemeinschaften zum besseren Verständnis des ungarischen Staatsaufbaus. Die Studie stellt neben dem Weg zum österreichisch-ungarischen Ausgleich auch die wichtigsten Lehren aus dem Ausgleich dar, und so führt sie den Leser zur eingehenden Analyse des kroatisch-ungarischen Ausgleichs

(Hrvatsko-Ugarska Nagodba). Die Schlussbilanz ist – trotz der Probleme – positiv, denn der Hrvatsko-Ugarska Nagodba gewährte den Menschen auf kroatischen Gebieten eine weitgefaste Autonomie in zahlreichen Bereichen. Der Ausgleich erhob die kroatische Nation zur drittwichtigsten Nation der Österreich-Ungarischen Monarchie – nach den zwei staatsgründenden Nationen –, was in erheblichem Maße zur späteren wirtschaftlichen, politischen und gesellschaftlichen Entwicklung Kroatiens beitrug.

- ¹ A 11. századot megelőző korszakról részletesen lásd Heka László: *A délszláv államok alkotmánytörténete* (Szeged, 2002, 106–127. p.)
- ² Mezey Bama (szerk.): *Magyar alkotmánytörténet* (Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 83. p.; a továbbiakban: Magyar alkotmánytörténet)
- ³ Teke Zsuzsa: *Harc Dalmáciáért a 7–15. században – Városok a birodalmak között* (História, 2011. 5–6. szám, 15–18. p.)
- ⁴ Magyar alkotmánytörténet, 85. p.
- ⁵ http://en.wikipedia.org/wiki/Triune_Kingdom#mediaviewer/File:Coat_of_arms_of_Croatia_%281868-1918%29_with_crown.svg
- ⁶ Ez jelenik majd meg az 1868:30. tc. 61. paragrafusában is a horvát-magyar kiegyezés kapcsán.
- ⁷ Ne feledjük, hogy mind a Bach, mind a Schmerling nevével fémjelzett korszakok jelentős anyagi ráfordítást igényeltek a központi kormányzat részéről!
- ⁸ Pölöskei Ferenc: *Deák Ferenc a kiegyezési tárgyalások idején* (Kisebbségkutatás, 12/3. szám, 2003, 524–535. p.)
- ⁹ A törvény mellett 209, ellene 89 képviselő szavazott, míg 83-an tartózkodtak.
- ¹⁰ Itt említendő meg, hogy a koronázáson a horvát politikai elit nagy többsége visszautasította a részvételt, ezzel is jelezve elégedetlenségét a helyzet kezelésével és a Sabor feloszlásával kapcsolatban.
- ¹¹ A kiegyezés szabályait az 1867:14., 15. és 16. törvénycikk tette teljessé.
- ¹² Balogh Judit: *Közös érdekű ügyek a dualizmus rendszerében* (Jogtörténeti Szemle, 2007. 3. sz., 2. p.)
- ¹³ 1867:12. tc., 52. §
- ¹⁴ Az utókor abban a „szerencsés” helyzetben van, hogy majd 150 év távlatából másképp ítélni meg Kossuth Lajos Cassandra-leveletét. A teljes levél letölthető online: <http://mek.niif.hu/04800/04882/html/szabadku0183.html> (utolsó letöltés: 2014. november 2.)
- ¹⁵ 1867. december 19–23.
- ¹⁶ Soós István: *A Horvát-Szlávon Katonai Határőrvidék – Védelem a török ellen* (História, 2011. 5–6. sz., 37. p.)
- ¹⁷ Ress Imre: *Horvát-magyar összecsapás és kiegyezés (1848–1868) – Nemzeti érdekek és Habsburg-központosítás* (História, 2011. 5–6. sz., 56. p.)
- ¹⁸ Itt érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy a 7. § c) pontja egy régi horvát sérelmet orvosolt azzal, hogy „végre a besorozásnál gond legyen arra, hogy az ujonczok minő fegyveremre leginkább alkalmasak, s a tengerpart ujonczai főleg a hajóhadba osztatnak be”.
- ¹⁹ Ress Imre: i. m., 56. p.
- ²⁰ Modrus-Fiume, Zágráb, Varasd, Belovár-Kőrös, Verőce, Pozsega, Szerém és Lika-Korbávia
- ²¹ A horvátországi választójog kérdésében részletesen lásd Pecze Ferenc: *Az európai alkotmánytörténet és a nyolc évszázados magyar-horvát államközösség fejlődése (1102–1918)* (Hunyadi Szövetség, Budapest, 2001, 291–292. p.)
- ²² Ulp. D. 50, 17, 54.: Nemo plus iuris ad alium transferre potest, quam ipse habet.
- ²³ Lásd még: Heka László: *Az 1868. évi horvát-magyar kiegyezés a sajtó tükrében* (József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának tudományos bizottsága, Acta Juridica et Politica, Szeged, 1998)

ELŐADÁS

Hinrich Rüping

Az ügyvédség története jogi korszaktörténetként¹

1. Kutatási távlatok

A nemzetiszocializmus idején a jogi korszaktörténet csupán az igazságszolgáltatás történetére korlátozódott. Az érdeklődés középpontjában az igazságügy és ennek részeként a bíróságok működése állt, úgymint a Reichsgericht (Birodalmi Bíróság), a Volksgerichtshof (Népbíróság), továbbá a politikai bíróságok, a bírók és az ügyészség.

Egyetlen korszaktörténeti kutatás sem foglalkozik az ügyvédek helyzetével, annak ellenére, hogy a kiképzésükből és munkahelyi előmenetelükből messzemenő következtetések vonhatók le. A „terrorjog” jelzővel illetett nemzetiszocialista rendszer tetteiért való társfelelősség kérdése esetükben nem úgy merül fel, mint a többi, sza-

bad hivatáshoz tartozó személy esetében. Ez elsősorban a német nemzet által sürgetett „visszaemlékezés” dokumentumaiból derül ki, és különösen a zsidó ügyvédek önéletrajzain alapul.

Anyolcvanas évek végén a kutatási lehetőségek kiszélesedtek. Az addig rejtgetett levéltári anyagok kiértékelése lehetővé teszi a büntető védőügyvédek munkaterületének és a totális államban meglévő cselekvési szabadságuknak a feltérképezését. A dokumentumok alapján az ügyvédi tevékenység lényege az állami érdekek képviselése a jog területén, ezáltal a szakma gyakorlóit az elnyomás eszközeivé váltak. Az állami feladat-kijelöléssel szemben hamarosan megjelentek az első törekvések egy ellenpólus létrehozására, amelynek célja az ügyvédeknek önmaguk „megfékezése” lett volna. Ennek értelmében, a berlini ügyvédek visszafogása jegyében, először a büntetőeljárásban az áldozat vallomása mellett kötelezővé tették a tettes, a passzív alany és a szemtanú meghallgatását is.

2. A cellei ügyvédi kamara programja

Ebben az összefüggésben a cím úgy értendő, mint „A cellei ügyvédek tevékenysége a nemzetiszocializmus idején”. A projekt célja a gazdag cellei aktaállomány kielemezése, amelyet az újra meg újra megismételt kortörténeti kutatások tettek lehetővé. A kutatás magját az OLG (Német

Legfelsőbb Bíróság) archívumából származó, ügyvédek és jegyzők személyes aktáit tartalmazó iratok alkotják, az ügyvédi kamara archívumából kiegészítve, és címekre bontva, mint például „Entnazifizierung”²² vagy „Jóvátételi cselekmények Alsó-Szászországban”. Ehhez kapcsolódik továbbá az OLG általános aktáinak teljes egészében megőrzött állománya, amely akták a helyi igazságszolgáltatási hatóságok működéséről szólnak. Hasznos források a Kamara archívumából származó egyes bejegyzések és ezek legfontosabb részei: a kamarafőnökség üléseinek messzemenően részletes protokollszabályai.

A projekt kezdetén (2002-ben) a mintegy húszezer, OLG-ben tárolt személyes akta főként az igazságszolgáltatás szerveiről, azon belül száz hatszáz az ügyvédek és a jegyzők működéséről szól. Egyes aktákat az állami archívumba helyezték át, másokat az aktakénti tárolásra való nyilvánvaló méltatlanságuk miatt megsemmisítettek, vagy a világháború alatti átköltöztetések során elkallódtak. Négy száz személyes akta bizonyult arra alkalmasnak, hogy belőlük az ügyvédek – jószerével a háború kitöréséig tartó – működéséről releváns következtetéseket lehessen levonni.

Az akták néha csak egyetlen oldalból állnak, s csupán másolatai az Entnazifizierung-határozatoknak, általában viszont egy vagy több kötet terjedelműek, és az ügyvédek, illetve a jegyzők hivatali tevékenységére vonatkozó előírásokat tartalmaznak. A mellékakták vizsgálatok lefolyását rögzítik, szólhatnak büntetőeljárásokról, az ügyvédek esetében lefolytatott bírósági eljárásokról, a jegyzők hivatali büntetőeljárásáról, valamint az 1945 utáni Entnazifizierung jegyében történt eseményekről.

Egy teljes egészében megőrzött személyi akta ügyvédek esetében az ügyvédi engedéllyel, jegyzőknél pedig az első kinevezéssel kezdődik, s egészen 1945-ig végigkíséri pályájukat. Ezután az Entnazifizierung cenzúrázott eredménye következik, amely két részre oszlik: az engedély iránti újbóli kérelemre és egy ügyvédi vagy jegyzői osztályra való kinevezési folyamodványra. Magában foglalja ezenkívül a hivatali évfordulók alkalmából küldött köszöntéseket, majd a tisztségről való lemondó nyilatkozással vagy az illető halálával végződik.

Ritkán kerülnek elő személyi és munkaköri feljegyzések az igazságügyi igazgatás területéről, pedig ezek fontos jogtörténeti források. Hasonlóképpen figyelmet érdemelnek az egykori Német Birodalomból származó űrlapok, így az 1948 után a Cellei körzetben az ügyvédi és jegyzői pályára lépéshez megkövetelt adatok. A nemzetiszocializmus éveiből származó személyi ívek nemcsak a pályázó alapadataiból állnak, hanem tájékoztatnak az államvizsga eredményéről, a „német véri leszármazás igazolásáról”, a szociális háttérrel – családi kapcsolatokról, az apa és az após foglalkozásáról –, valamint a Wehrkorpsban és a Wehrmachtban korábban teljesített szolgálatokról is. Csatlolni kellett mindazon dokumentumokat, amelyek bizonyítják, hogy az illető korábban milyen politikai párthoz, egyesülethez, páholyhoz tartozott, illetve amelyek igazolják a későbbiekben a pártban és az ahhoz kapcsolódó szervezetben, egyesületekben fennálló tagsági viszonyát.

Figyelemre méltóak az igazságszolgáltatási tevékenység során végzett szolgálati teljesítményről, a pályázó képességeiről, viselkedéséről és jelleméről szóló jelentések, köztük a Landesgericht³-elnökök minősítő véleményei, az Oberlandesgericht⁴-elnökök egyéni állásfoglalásai. Ezek az ítéletek egységesen 1944-re datálódhatnak, miután 1943 végén a Birodalmi Igazságügy-minisztériumban az ügyvédekről és ügyészekről fellelhető szinte összes iratot – háborús okokra hivatkozva – megsemmisítették, majd csakhamar helyreállították. 1944 elején a minisztérium az igazságügyi igazgatáson keresztül kötelezettséget rótt az ügyvédekre, miszerint a személyi aktákra vonatkozó fontos nyilatkozatokat és iratokat kötelesek benyújtani, ám ez nehézségekbe, sőt ellenállásba ütközött.

1945 után az akták folytatásában többnyire a katonai szerepvállalással kapcsolatos kérdésekkel találkozunk. Az újbóli kinevezésre, az ügyvédek működésének újbóli engedélyezésére vonatkozó kérdőíveket kiegészítették a korábbi politikai elítélés miatt előre látható kérdésekkel, amelyek a korábbi Nemzetiszocialista Pártban és kapcsolódó szervezeteiben való tagságra és a politikai felülvizsgálat eredményeire vonatkoznak. A kérdőívek tartalmazzák a pályázó terjedelmes önéletrajzát, ezenkívül egyéni állásfoglalásokat, jogértelmezéseket, magyarázatokat, amelyek – nem meglepő módon – néhol homlok-egyenest ellenkeznek az 1944-ben adott véleményekkel, megítélésekkel.

3. Az ügyvédi szabadság a nemzetiszocializmus idején

Arról, hogy az ügyvédek miképpen kezdték meg működésüket a nemzetiszocializmus első éveiben, szubjektív, vita formájában előadott vélemények, kollégiumon belüli szövetkezések szakmai állásfoglalásai adnak képet, amelyek egységesen az eljövendő „sötét kortól” féltek.

Ezzel elérkeztünk az ügyvédi foglalkozás közelmúltbeli kritikus pontjához.

A rendszer jellegzetességei láthatóak voltak – Max Webernek, egy széles látókörrel rendelkező szociológusnak ún. uralom-szociológiájára visszautalva: a Führer a karizmák hordozója, az általa vezetettek hozzájárulása pedig ezen karizmák elismerésében áll.

Az ügyvédi szakmai elitnek ilyen egyhangú beállítódása messzemenő homogenitást okozott, s a fajuk vagy politikai irányultságuk miatt „megbízhatatlanok” likvidálását vonta maga után. Németországban hasonló intézkedés sietett az ügyvédség létrehozásának elősegítésére. A helyzet jellegzetessége, hogy a jogszociológia az államtól származtatott szabadság álláspontján maradt. Más országokhoz képest hamarabb jelentkezett az állami intervenció, amikor a Kamarák önigazgatása nyilvános jogi testületté vált, és az állami bírói szervek a bűnüldözés résztvevői lettek.

Az állam hasonló módon legitímálta a munkahely betöltése előtti figyelmeztetést, és a működési engedély állam általi korlátozhatóságát is. A Kamarák 1930-as *Gleichschaltung*jai²³ csak szimbolikus letartóztatással végződtek.

4. A politika primátusa az ügyvédek és jegyzők hivatali jogában

A nemzetiszocialista állam különböző eszközöket alkalmazott a szabad hivatáshoz tartozók megfegyvelésére. Bevezetett egy új képzési rendszert, valamint a jövőbeni ügyvédek jelölti és próbaidő alatti szelekcióját. Egyenjósította a kamarákat, korlátozta „politikailag megbízhatatlan” zsidó kollégák és ügyvédnök tevékenységét, végül az ügyvédek működését erőszakos módon alávetette az állami irányvonalnak. Ezek után az – immár normatív keretek között fennálló – ügyvédi szabadság fogalmát újra kellett értelmezni.

A személyi akták lehetővé teszik az életrajzok szemléletes bemutatását. 1937-ben egy jogi szóbeli államvizsga a következő részekből állt: az államjogi témák között szerepelt a párt felépítése, a birodalmi helytartó és a birodalmi polgárok jogai. A büntetőjogi rész a biztonsági őrizetet, továbbá a német faj és becsület védelméről szóló törvényt tartalmazta.

A gyakornokok esetében részletes kérdőív szolgált vagyoni helyzetük feltérképezésére, esetleges nemesi címük történelmi forrásból való igazolására, személyes adataik kiszolgáltatására a családról, a tanulmányokról és a katonai szolgálatokról.

Egy „a nemzet jogi értékeivel” tisztában lévő és „helyes jogérzékkel megáldott” gyakornok megélhetési támogatásra számolhatott, valamint arra, hogy a Birodalmi Bíróságon – párttagságánál, SA⁶- és NSRB⁷-tagságánál fogva – alkalmasnak találják majd ügyvédi próbaszolgálatra. Ellenpéldaként a Cellei Legfelsőbb Bíróság elnöke – az igazságügy-miniszterrel egyetértésben – közölte egy jelentkezővel, hogy mivel sem a párthoz, sem annak kapcsolt részeihez nem tartozik, jelentkezését államellenesnek nyilvánítja. Egyúttal javasolja az illető pártagnak való jelentkezését.

Az ügyvédi kamarák új irányvonala abban mutatkozott meg, hogy megengedték a zsidók kizárásának intézményesítését. A kamarai közlemények előírták, hogy a párttagok, az SA, valamint az NSRB tagjai zsidókat nem képviselhetnek, továbbá a bíróságok nem támogathatnak, nem alkalmazhatnak zsidóktól származó jogi kommentárokat. A „fajtársak”, tehát a német ügyvédek ellenben az előírásoknak megfelelően használhatták a „német köszöntést”, és ellenük nem éltek a gyanúperrel, hogy a nemzetiszocialista eszméket visszautasítva a nemzet akarata ellenében munkálkodnának. Szokatlan esemény volt, hogy egy zsidó „keverék” bírót elbocsássanak, ennek ellenére ez megtörtént. Például egy alkalommal a Legfelsőbb Bíróság elnöke kifejezetten kérte a porosz igazságügy-minisztert, hogy egy zsidó ügyvéddel – annak kiváló teljesítménye miatt – a lehető legnagyobb kímélettel bánjanak. A miniszter azonban – a kamara példa nélküli módon egybehangzó véleménye ellenére – 1933-ban felfüggesztette az ügyvéd működési engedélyét, mondván, hogy a körzetben „a zsidóság befolyása az ügyvédi szakmában még nincs kellőképpen visszaszorítva”.

A büntető ügyvédi tevékenység területén mindenképp előtérbe került az az alapelv, hogy az egyes ügyvé-

dek működése politikai megbízhatóságuk alapján minősült kívánatosnak vagy nemkívánatosnak. Egy-egy ügyben a védelmet alapvetően meghatározhatta a saját üldöztetésétől való félelem, azonban 1945-től kezdve a szakmabeliektől egyenesen megkövetelték pártbeli tagságuk igazolását.

5. Karrier és antikarrier a náci idején

A nemzetiszocialista uralom időszakával foglalkozó kutatások elsősorban az 1886 után születettek generációjára irányulnak, ami életkorukból adódott. Az ő életútjuk jellemzője az I. világháborúban a Wehrmacht-szolgálat, az ország és saját egzisztenciájuk két évtizeden át tartó újjáépítése, majd a II. világháború idején újabb behívásuk a Wehrmachtba, azután a fáradságos újrakezdés – a szökést vagy elűzést követően több esetben Nyugaton.

Az állampolgárok politikai véleménye csak részben alapult a liberális-demokrata pártok, az SPD (Sozialdemokratische Partei Deutschlands) vagy a Zentrumpartei nézetein. Túlnyomórészt a különböző, nemzeti-konzervatív irányba mutató politikai rendszerek területén maradtak, miként ezt egy érintett véleménye is tanúsítja: „Én nem fáradoztam azon, hogy a szülői házban kapott nevelés szerint mindig jó német, helyesen gondolkozó és cselekvő állampolgár legyek. A Birodalom megtartása és fennmaradása volt mérvadó szempont a döntéseim során. Ezért a kormányzat 1918-as összeomlása után – amely Ebert és Noske kommunista felkelés elleni harca miatt történt – a Freikorps rendelkezésére bocsátottam magam, és 1933 májusában NSDAP párttag lettem, hogy a Német Birodalmat minden nemzeti érzelmű társammal együtt a terrortól és az összeomlástól megóvjam.” Amikor a zsidó kollégákat 1933-ra kizárták az ügyvédi hivatás gyakorlásából, ők elmondták, hogy a német anyaországot mindvégig hűen szolgálták, és a nemzeti felemelkedésért – a náci uralomtól függetlenül – továbbra is dolgozni fognak.

a) Tagság a pártban és annak szervezeteiben

A nemzetiszocialista karrier a párthoz, az SA-hoz, az SS⁸-hez és számos egyéb szervezethez való tartozásban gyökereztek. Ezt alátámasztja az a tény is, hogy a személyi ívek szerint az ügyvédek és a jegyzők kétharmada tagja volt ezen szervezeteknek.

A későbbi, 1933-as pártban ideológiai buzgalom vette kezdetét, amely 1933 után először közvetlenül a kollektív nemzeti feltörekvésre való irányultságban, később a szakmai egzisztencia megteremtésében és megtartásában mutatkozott meg. A pártban maradás akkor volt indokolt, ha a szakma képviselőjére a szervezet mérvadó nyomást tudott gyakorolni. Saját pártkarriert az ügyvédek esetében „Gaurichter”-ként való működésre, bevetésben való közreműködésre vagy egyes régiók nemzetiszocialista forradalomra való felkészítésére lehetett alapozni.

A hiányzó párttagságot – politikai megbízhatóságtól függően – a kapcsolódó szervekhez, végső esetben az NSV⁹-hez való tartozással lehetett kompenzálni. Az SA-ba való belépésnél a nyilvánvaló motiváción kívül azt is kikötötték, hogy a tag „az acélszak alatt” minden egyéni elképzelésen alapuló tevékenység nélkül, vakon bízva magát a vezetőire. Hogy milyen lehetőségek nyíltak az SA elhagyására, azt megmutatja egy ügyvéd és egy SA-vezető esete, akik az 1938-as, SA által koordinált pogrom után elbocsátásukat kezdeményezték. A Gauge-richt előtti kihallgatáson mindketten azzal érveltek, hogy a nem a Führer által parancsolt akció jogellenes, a kapott parancsok végrehajtása pedig nem volt elvárható egyetlen embertől sem.

A párt- és az SA-beli tagság mellett az igen gyakori SS-tagság nem játszott túl komoly szerepet, noha ez 1945 után jelentős tisztségnek tűnhetett. Az SS-tagság arra szolgálhatott, hogy a hiányzó párttagságot helyettesítse, ugyanúgy, mint a formális tagság, amelynek révén az ügyvédek a szervezet ítélőképességét és erre való jogosultságát voltak hivatottak biztosítani. Az SD¹⁰-beli szolgálattétel, például egy kolléga lefokozása vagy a félzsídók eltávolítása még 1945 után is csak alig volt minősíthető hivatali cselekedetnek, a tagok feladata itt inkább a „lakosság hangulatáról” való jelentéstétel és a „jogtalanságok” saját hatáskörben való visszaszorítása volt. További akták tanúskodnak az ügyvédek és jegyzők Waffen-SS-beli karrierjéről, a háztartási és építkezési részlegről kezdve a ranglétrán felfelé, egészen a lágerparancsnokságig.

b) Az igazságügyi tanácsosi cím odaítélése

Az ügyvédeket csak közvetlenül az állam tüntethette ki az igazságügyi igazgatás hivatali évfordulója alkalmából hozzájuk intézett jókívánságokkal és különböző érdemrendekkel, többek között a jogtanácsosi cím odaítélésével. A többi érdemrend szakmailag sokkal rangosabbnak számított, mivel a jogtanácsosi cím elnyerésének politikai színezetű kritériumai is voltak.

Hitler közelgő ötvenedik születésnapja 1939-ben az igazságügyi apparátus, a párt és a Gauleiterok által tett személyi felterjesztésekből valóságos áradatot indított el. Hitler felhívta a döntőbizottság figyelmét arra, hogy a kitüntetést csakis különleges érdem alapján, a birodalmi jognak megfelelő módon ítéljék oda. 1939. január 30-án a címet összesen 56 alkalommal osztották ki, köztük kétszer kerületi ügyvédnek, 1939. április 20-án pedig 60-szor, ezek közül három esetben szintén a kerületből került ki a jutalmazott. Az 1939-es számok szerint a 733 ügyvéd közül a kerületben 29 jogtanácsos (4%, ebből 6 „újfajta”), a 204 hannoveri körzeti ügyvéd közül 6 (3%, ebből 1 „újfajta”) nyerte el a díjat.

A csekély számú „újfajta” ügyvédi és jogtanácsosi megjelölés a pártba újonnan felvettekre vonatkozott, akik magától értetődőnek tartották, hogy a pártba belépve, annak érdekeit közvetítve nyújtsanak segítséget a bíróságoknak az „igazság keresésében”. Egy személyi

javaslat így foglalja össze a pályázó sokoldalú képességeit, miszerint „B. kétségkívül az új államberendezkedés híve. A dél-hannover–braunschweigi bíróság alkalmazottja, SS-szakaszvezető és a IV-es számú SS-különítmény jogtanácsosa Hannoverben, valamint gaubíróági ülnök az NSRB-ben.”

Ezzel szemben visszahívták a politikailag megbízhatatlan „zsidóbarátokat”, a páholyok egykori tagjait, úgyszintén a szakma elismerésének örvendő, a „munkajog legjobb ismerőjének” tartott jegyzőt is, akiről a Gestapo nyomozása után megállapították, hogy tevékenységéért érdemli meg a német nép halálját.

c) Az állam beavatkozása az igazságügybe „a birodalom védelmében”

A birodalom védelmében a politikai rendszerhez való viszonyulás alapján történő szelekció azt eredményezte, hogy bevezették az igazságügyi szükségsszolgálatot, az ügyvédek és jegyzők elbocsáthatóságának intézményét. Egyrészt a háborúban csökkent a jogászok működésére való igény, másrészt, mivel a seregbe való behívás következtében egész jogászgenerációk tűntek el, az ügyvédekét ún. szükségsszolgálatra hívták be, ahol bíróként és ügyészként működtek (az 5-ös számú kerületben például hét ügyvédet hívtak be ilyen módon). A tevékenységnek az erről szóló 1944-es miniszteri rendelet sok feltételt szabott, úgymint jogérzék, közösségi öntudat, végül a nemzeti és az állami igények felismerése a jogalkalmazásban.

A háború szempontjából fontos büntetőügyekre olyan ügyvédek jelentkeztek, akik mindent félretéve készek voltak az államot kiszolgálni. Egy – végül alkalmazott – bírót jelentkezésekor úgy jellemeztek, hogy „kiváló zenész”, „inkább simulékony, mint tetterős természet, ugyanakkor meggyőződéses nemzetiszocialista”. Ő saját magát úgy jellemezte, mint aki azon fáradozik, hogy a nemzetiszocialista eszméknek megfelelően szolgáljon igazságot, és magát mint „a törvény egészséges, nemzeti érzelmű alkalmazóját” a bírói szolgálatra alkalmasnak tekintette.

Általánossá vált tehát a bírói hivatáshoz szükséges kritériumok megkövetelése, de az arra irányuló kísérletek, hogy a jogállami függetlenség utolsó bástyájaként megőrizzék a bírói hivatás függetlenségét, nem tudták elérni a céljukat. A rendszerbe be nem illeszkedőket „jogos érdekből” vagy a „törvényen kívüli szükségállapotra” hivatkozva tiltották el a szakma gyakorlásától.

A birodalom védelmét szolgáló folyamatos behívások a hadseregbe az ország személyi erőforrásainak mobilizációját okozták. A Führer ezt megerősítő, 1943-as rendeletét a tartományi legfelsőbb bíróságok elnökei ültették át a kerületek gyakorlatába. Az ügyvédekre vonatkozó kritériumok kényelmetlennek tűnnek, de egy, a háború szempontjai szerint korlátozott joggyakorlatot egyébként sosem tekintettek volna jogosnak. Hamarosan már nem a hivatali hierarchia, hanem a hivatali helyzetfelismerés döntött arról, hogy az adott személy közreműködése a joggyakorlatban kívánatos-e. Ennek értelmében elsősorban és hiánytalanul elbocsátásra kerültek a keverékek, a

zsidó kapcsolatokkal rendelkezők és az állam elleni tevékenység miatt elítéltek. Egy 1943 végéről származó lista 10 „keveréket” és 1 volt SPD párttagot tartott nyilván az 1. számú körzet ügyvédei közül.

Másfelől az ügyvédek hadiipari vállalkozóként vagy politikai funkcionáriusok tanácsadóiként tették magukat nélkülözhetetlenné. A teljes egészében megőrzött kihallgatási jegyzőkönyvek ipari szemszögből világítanak rá, hogy a háború ötödik évében Németországban a gazdaság, az ipar és a kereskedelem mennyire összefonódott. Mentális nézőpontból vizsgálva a dolgot, elgondolkodtató, hogy az ezekről való tudomásuk alapján megállapítható-e az ügyvédek társfelelőssége az egész világon tiltott kémiai kutatásokban vagy a kényszermunkások alkalmazásában.

Az SS, az NSKK¹¹ vagy a Gauk¹² iránti jogi tanácsadói elkötelezettség ezen szervezeteknek az igazságügybe való beszivárgását jelentette, és olykor a megbízásuk visszavonásának alapjául szolgált, például abból a célból, hogy így növeljék az SD működésének eredményességét.

A Legfelsőbb Bíróság elnökének jelentése szerint 1943 elejétől a 320 kerületi ügyvéd közül mintegy 50-et – közülük ügyvédnőket is – elbocsátottak. Ezzel azt érték el, hogy az érintetteket az így megállapított szolgálatra való méltatlanság, az ügyvédi jegyzékből való törlés vagy a Wehrmachtba való behívás miatt gyakran soha többé nem vették alkalmazásba. Emellett az ügyvédek és jegyzők a túlképzés miatt alig tudtak állást találni. A Legfelsőbb Bíróság elnöke a miniszterhez benyújtott jelentésében azt tanácsolta, hogy a „leszerelt” vagy álláshoz nem jutó jogászokat egyszerű rendőrségi dolgozóként alkalmazzák, de hivatalba lépésük előtt ki kell kötni, hogy új állásukban előmenetelre nincsen lehetőségük.

d) A büntető védőügyvédi tevékenység

A védőügyvédekről alkotott kép nem mutat gyökeres változásokat: tevékenységük a nemzetiszocializmus idején is megmaradt „kereskedelmi játéktérnek”. Az ügyvédek – párttagságtól függetlenül – megbízásuk megtartása érdekében a védelmet a különbíróóságok, az RKG¹³ és a VGH¹⁴ előtt konfliktuskerülő, kockázatot nem vállaló módon áruba bocsátották, s alávetették magukat a politikai hatalomnak.

A büntetőügyekben eljáró védőügyvédek a politikai ügyekben való védelmet a kerületen kívül is átvehették, ha a Legfelsőbb Bíróság elnöke Cellében ezt szakmai és politikai szempontból indokoltnak tartotta. Erre csak a rendszerbe beépült ügyvédeknek volt esélyük, akiknek a „bíróssággal való örvendetes együttműködése”, „racionális hozzáállása” megfelelt a bíróságok elvárásainak, és akik így bizonyították az igazságszolgáltatásbeli közreműködésre való alkalmasságukat. Egy ügyvédet bírói úton is lehetett fokozni, ha tevékenysége – az igazságszolgáltatás működését hátráltatva – a bíróságon a bűnösség bebizonyítását akadályozni próbálta, és ezzel az ügyvédi hivatással összeférhetetlenné vált.

6. Jegyzők

A jegyzők korai története nemcsak alig kutatott terület, hanem ebből kifolyólag értékelés nélküli is maradt. Történetük azonban – különösen a közjegyzők személyi aktáin keresztül – a kutatáshoz tartozik.

Egy frank birodalmi jogász toborozta össze a jegyzőket a BNSDJ¹⁵ egységes jogi frontjába. Az 1937-es birodalmi jegyzői rend csak részben valósít meg hivatáspolitikai kívánalmakat. A kodifikáció a „csak jegyzőség” modelljét számos átmeneti szabályozáson keresztül vezette be, és nemcsak a remélt monopolhelyzetet eredményezte, hanem kötelezettséget is teremtett a nemzetiszocialista államszervezetbe való kivétel nélküli belépésre és a hivatalnak a népközösség jóléte érdekében való vezetésére. A generálklauzulákból vezették le, hogy a jegyzőket mindenkor feladatuk szerint a közösségi érdekek megvalósítására kell igénybe venni.

A jegyző köteles volt minden állásfoglalását a párttal előzetesen egyeztetni, tehát az ő működését sem elsősorban szakmai, hanem politikai szempontok alakították. Egy politikailag aktív jegyző számíthatott a Gauleitung általi beavatkozásra, vagyis arra, hogy az RMJ¹⁶ működési engedélyt ad neki a legfelsőbb bírósági elnökök szavazata ellenére is. A hivatalnokok helyreállításáról és különösen a birodalmi polgárokról szóló törvények eredményeképp a zsidókat eltávolították az ügyvédek közül. Kinevezésük éveig tartó halogatására vagy rosszabb esetben működési kérelmük végleges visszautasítására számíthattak a politikailag megbízhatatlan jegyzőjelöltek, akik például zsidó nővel kötött házasságukhoz ragaszkodtak, és az egyház kötelékében maradtak, vagy akik korábban az SPD vagy a Zentrum tagjai voltak. Előfordult, hogy egyes jegyzők mégsem tartoztak a párthoz, s ez megcáfolja azt a később hangsúlyozott tényt, hogy csak párttagokat alkalmaztak volna.

A jegyzők alapjában véve csak a birodalmi jegyzői rendnek voltak alárendelve, a hivatali büntetőjogban viszont a hivatalnokokra és bírókra vonatkozó birodalmi hatósági büntetőjognak is. A formális, az OLG hivatali büntetőkamara előtti hivatali büntetőjogi felelősségre vonás nemcsak időponthoz kötött kötelezettségsértéseket – mint például a megkövetelt jóváhagyás nélküli külső ítélezést – érintette, hanem politikai eljárásokat is. Az a jegyző, aki zsidó kollégájától zálogjogot szerzett, és őt a hagyományoknak megfelelően „mélyen tisztelt Kolléga Úr”-nak szólította, akár 2000 német márkás büntetést is kaphatott. Hatalmas bátorságról tett tanúságot ugyanez a jegyző egy évvel később, amikor egy zsidó kereskedő elleni nyilvános pogromot kritizált, és fellépett az intézkedések ellen – ez kis híján az állásába került. Hasonlóan érthetetlen az az intézkedés, amikor 1948-ban a hivatali büntetőkamara a jóvátételi rendelkezések előírásainak megfelelően az érintett korábbi pénzbírságát utólag megtérítette, azonban a miniszteri végzés alapján az eljárás és a saját védőügyvéd díját nem.

7. Ellenállás

A magukat „a nemzetiszocializmus által kitagadottnak” mondó ügyvédek a bíróságon védekezésük az elítélés veszélyét vállalva polgári bátorságot tanúsítottak. Ahhoz is bátorság kellett, hogy a zsidók ellen elkövetett bűnöket vagy a nemzetiszocialista világnézetet saját felelősségükre, nyilvánosan kritizálják.

Saját egzisztenciáját sodorta veszélybe az a személy, aki a pártnak vagy valamely kapcsolatos szervezetben, illetve egyesületben tevékenykedett, ha egy zsidó nővel kötött házassága mellett kitartott, és az országból való kimenekítéséhez segítséget nyújtott. Ezzel szemben egy Waffen-SS-tag is el tudta tussolni a politikai vagy etnikai okokból üldözötteknek nyújtott segítségről szerzett tudomását egy valótlannal jelentéssel, amellyel az ügy el volt intézve, s közben sikerült megmentenie egy származása miatt üldözött személyt.

„Csalhatatlan jogérzékkel” rendelkezett – így minősítik egy jegyző és ügyvéd nyilvános működésének évtizedeit, aki a háború után Göttingen főpolgármestere és az Alsó-szászországi Parlament tagja volt. Ő csak az NSRB és az NSV tagja volt, visszautasította a „Németek Üdvözléte” cím átvételét, továbbá megrovást kapott egy zsidó nő hátrahagyott vagyonának „kihegyezett jogi fejtegetéssel” történő megmentéséért. Munkássága során mindvégig arra törekedett, hogy a jogtudomány felfogását a liberalizmus irányába terelje.

Végül említést érdemel még az az ügyvéd is, aki – önéletrajza alapján – szerepet vállalt a német földön fennálló mindkét diktatórikus rendszer elleni ellenállásban. Először a nemzetiszocializmus idején, amikor az érintett személyeket testi fogyatékosságuk miatt üldözték, aztán a szocializmusban, amikor egy gazdasági bűnöző védelme során a SED (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands, Német Szocialista Egységpárt) által kiadott tiltakozó határozat ellen emelte fel a hangját – ezután nem maradt számára más, mint a Nyugatra való szökés. A harmadik birodalombeli politikai üldözés jelképeként a nürnbergi jogászper vádhatósága tanúként idézte be őt, egyedülként az egész szovjet megszállási övezetből (SBZ, Sowjetische Besatzungszone).

8. A visszaemlékezés menete

Az ügyvédi tevékenység normatív keretei 1945-öt követően nem tartalmaznak joghézagot. A kamarák helyreigazításáig Hessenben átmenetileg megmaradt az állami hivatalfelfogás. A numerus clausus központi kérdését illetően az igazságügy, a kamarák és a DAV egyetértettek abban, hogy a szükségvizsga a nemzetiszocializmusban politikailag is motivált volt, ugyanakkor a számtalan szökevény ügyvéd visszahelyezése gyakran felmerülő problémát jelentett. Visszatekintve, akkoriban egy „szabad” védőügyvéd képe mindenképpen csak távoli célnak tűnhetett.

A nyugati ügyvédek szabadságáról szóló ismeretek csak e háttér ismeretében értelmezhetők. Ha keleten az

NSDAP minden egyes tagját kizárja a jogász – ezen belül az ügyvédi – tevékenység végzéséből, az antifasiszta megújulást sürgető mozgalomnak sikerülhetett volna az ügyvédek mint a „jog művelőinek szerveit” más ideológiai töltettel a SED-ben egyesíteni.

Az ügyvédek foglalkozástól való távol tartása korábbi párttagságuk miatt Nyugaton még egészen a kezdetekhez kapcsolódik. Az Entnazifizierung eredményeként a bűnösök és az üldözöttek visszatértek, miközben az ártatlanoknak és üldözötteknek a szakmai elismerésért kellett küzdeniük. 1947-ben egy érintett keserűen jegyezte meg: „Berlinben [1940-ben] azért nem lehettem jegyző, mert nem voltam náci, itt pedig [Bad-Pyrmontban] azért nem, mert a megszokott náciok miatt kerülök háttérbe.”

Az igazságügy és a kamara néhol ugyan egymástól eltérően vélekedett az eseményekről, abban viszont egyetértettek, hogy a nemzetiszocialista uralomtól időben távolodva az idő jótékony hatása egyre jobban érvényesül. Míg 1956-ban a kamara egy ügyvéd engedélyét azért tagadta meg, mert a jelölt korábbi, a párthoz való viszonyát nem igazolta megfelelő adatokkal, a Legfelsőbb Bíróság ezt másképp látta: „csak a háború utáni jelentősebb mulasztásokat kellene következetesen bűnként felfogni”.

A kamara jelentős erőfeszítések árán, a szerepek megfordításával el tudta feledtetni egy ügyvéd és egy SS-különítményvezető múltját. Azt a személyt, akit 1944-ben a jelleme miatt a politikai vezetés „megfontolás nélkül elítélt” és büntetőintézkedésekkel sújtott, 1948-ban a besúgásai miatt „a temérdek ügyvéd közül a legveszedelmesebb náci” jellemeztek, 1962-ben pedig – az igazságügyi igazgatás nyomós kétségei ellenére – hivatali jubileuma alkalmából a kamara „legmelegebb támogatását” és jókívánságait fogadhatta.

Amikor az érintettek a nemzetiszocializmusban játszott szerepüket utólag megszépítik, az általában amnézián vagy „önamneszián” alapul. 1934-ben egy ügyvéd-jegyző kérelmet nyújtott be, hogy – az 1933-as, formális SPD-tagsága ellenére – polgármester lehessen, mivel az együttműködésre való készségét és akaratát a munkaszolgálatához, az SA-hoz és a BNSDJ-hez való csatlakozásával kinyilvánította. A kamara azonban a kérelmét visszautasította, és őt „politikai vándormadárnak” titulálta, aki nézőpontját aszerint változtatja, ahogyan azzal a saját személyi előmenetelének kedvéért. Ebből következően 1945-ben elérte jegyzői újraalkalmazását azzal az indoklással, hogy őt a párt tagsága hiányában hivatalából kiutasította, és ezzel jegyzői kinevezését hátráltatta.

1946-ban egy krónikus alkoholista magát ügyvédnek adta ki, és azt állította, hogy megsemmisítő táborba hurcolták, tömeggyilkosságokat élt át, halálraítélteket menekített meg, amelynek következtében elérte, hogy a tartományi bíróság 1954-ben bűnösség hiányában a hazaárulás vádját alól felmentette. Még lelkiileg egészséges emberek is „egy esetről olykor különböző okokból kifolyólag annyira valótlannal és túlzóan mesélnek, hogy az eseményekről alkotott saját emlékképük elmossa a valóságot, és már maguk is elhiszik elbeszélésük valóságát,

gát”. Általános jelenségként figyelhető meg, hogy ezek az emberek gyakran egy „kényelmesebb valóságba” menekülnek, és végsőig hisznek az újra meg újra elmondott történeteikben. A hivatali elit nemzetiszocializmusbeli hátráltatására vonatkozó információk felvilágosítást adnak a történelmi kutatások számára a cselekvési sza-

badság és a társfelelősség kérdéseiről egy olyan korban, amely tartózkodik ezen témák érdembeli vizsgálatától. A vizsgálódások kényelmetlen, ámde annál jelentősebb válaszokhoz vezetnek.

Fordította: Szabó András – Losonczy Eszter

Jegyzetek

- ¹ Prof. Dr. Hinrich Rüping előadása 2005. július 8-án, Rothenburg o. d. Tauberben, a magyar–német büntetőjog-történeti szemináriumon hangzott el a „Bűnüldözés kirekesztett társadalmi csoportok és ideológiai célpontok ellen” című témában. Az előadás magyar fordításának közlésével köszöntjük a jénai Friedrich Schiller Universitát, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Jogtörténeti Tanszéke és a rothenburgi Mittelalterliches Kriminalmuseum együttműködésében évente megrendezett Deutsch–Ungarisches Strafrechtsgeschichtliches Seminar 15. évfordulóját. A szöveget fordította: Szabó András, az ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszékének demonstrátora, lektorálta Losonczy Eszter, ugyanezen tanszék demonstrátora. (A szerk.)
- ² Entnazifizierung: „nácimentesítés”, azaz visszaemlékezés, és ennek keretében a nemzetiszocialista (náci) főtisztviselők eltávolítása vezető pozícióikból. (A ford.)
- ³ Német tartományi bíróság.
- ⁴ A tartományi bíróságok fölött álló Legfelsőbb Bíróság.
- ⁵ Gleichschaltung: a német nemzetiszocialista (náci) terminológiában a szó jelentése: „egységesítés”, „egybehangolás”. A kifejezés azt a programot jelöli, amely minden társadalmi tevékenység és intézkedés egységes, megszabott ideológiai irányultságát írta elő. (A ford.)
- ⁶ Sturmabteilung: rohamosztag, a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt paramilitáris szervezete. (A szerk.)
- ⁷ Nationalsozialistischer Rechtswahrerbund: a nemzetiszocialista Német Birodalom jogászainak szakmai szervezete. (A szerk.)
- ⁸ Schutzstaffel, SS: Védőosztag, a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt katonai és védelmi szervezete. (A szerk.)
- ⁹ Nationalsozialistische Volkswohlfahrt
- ¹⁰ Sicherheitsdienst, Sicherheitsdienst des Reichsführers-SS, SD: az SS és az NSDAP titkosszolgálat a nemzetiszocialista Németországban. (A szerk.)
- ¹¹ Nationalsozialistisches Kraftfahrkorps, NSKK: az NSDAP paramilitáris szervezete. (A szerk.)
- ¹² Gau: körzet, eredetileg az NSDAP körzeteinek, az 1939-es közigazgatási átszervezés után a Német Birodalom közigazgatási egységeinek („tartomány”, „kerület”) elnevezése. (A szerk.)
- ¹³ Reichskammergericht, RKG: a német birodalmi bíróság, a legmagasabb szintű jogalkalmazó szerv. (A szerk.)
- ¹⁴ Oberverwaltungsgericht, OVG: a közigazgatási bíróságok legmagasabb ítélkezési fóruma Németországban. (A szerk.)
- ¹⁵ Bund Nationalsozialistischer Deutscher Juristen: a Nemzetiszocialista Német Jogászok Szövetsége, 1933-ban alakult meg. (A szerk.)
- ¹⁶ Reichjustizministerium, RMJ: a német Birodalmi Igazságügy-minisztérium. (A szerk.)

Kurt Seelmann

Kulturalitás és tolerancia¹

Az emberi viselkedés kulturalitásán azt a tézist értjük, hogy gondolkodásunkat és cselekvésünket a minket körülvevő kultúra határozza meg, s egyetlen gondolat sem mentesül a kulturális hatás és meghatározottság alól. Különösen érvényes ez filozófiai világmépünk fogalmi apparátusára. A következő gondolatok azzal a kérdéssel foglalkoznak, hogy ennek a tézisnek mi a jelentősége a tolerancia fogalmára vonatkozóan.

Már a tolerancia tárgyának meghatározása, illetve maga a tolerancia is, a kulturalitás említett koncepciója alapján, egy specifikus, azaz európai-nyugati gondolkodásunk eredménye. Ez két kérdést vet fel: az egyik a tolerancia tárgyának kulturalitását, a másik pedig magának a toleranciának a kulturalitását érinti. Az első kérdés, hogy mi a jelentősége a többi ember állásfoglalása kulturalitásának a tolerancia értelmezése szempontjából, azaz, mit jelent

toleranciánk szempontjából, ha a mások által képviselt álláspontot teljesen annak kulturális környezete határozza meg? A második kérdés pedig az, hogy mi következne abból, ha a tolerancia maga is egy koncepció, amely a saját ősi tradíciókból nőtt ki, és lehetséges, hogy más kultúrákban nincs hasonló megfelelője?

Ezeknek a kérdéseknek a megfelelő megválaszolása érdekében először két kérdéssel kell foglalkoznunk. Meg kell ugyanis egyeznünk abban, mit is jelent a mi kulturális kontextusunkban a tolerancia (1). Előzetesen tisztázni kell továbbá, hogy a kulturális vonatkozású álláspontok egyáltalán a tolerancia tárgyai lehetnek-e, illetve létezik-e a kultúrákra vonatkozó tolerancia (2). Csak ezután foglalkozhatunk a kulturalitás és tolerancia viszonyának kérdésével (3).

1. A tolerancia formái

Toleranciafogalmunk értelmezésével kezdem. Az ezzel kapcsolatos definíciók nem egységesek. A toleranciát részben azonosítják bizonyos álláspontok elfogadásával. Ez azonban nem felel meg a fogalom hétköznapi használatának, amely mindig éreztet bizonyos távolságtartást

a (csupán) tolerált állásfoglalással szemben, de elméleti szempontból is elégtelen. A tolerancia fogalma,² annak nyugati fejlődése alapján, különösen akkor vet fel érdekes kérdéseket, ha legalábbis megközelítőleg a hétköznapi használat értelmében használjuk. Ebben az esetben a tolerancián egy állásfoglalással kapcsolatos magatartást értünk, amit ugyan nem oszтunk, de abban az értelemben, hogy annak képviselőivel szemben nem foganatosítunk vagy követelünk negatív szankciókat, elfogadjuk, vagy esetleg fogsikorgatva eltűrjük azt.

a) A tolerancia pragmatikus formái

Ha ebben az értelemben toleránsan viselkedünk, annak oka tisztán pragmatikus megfontolásokban is kereshető. Talán attól félünk, ha mások álláspontja elleni szankciókat foganatosítanánk, az békétlenséget vagy nyugtalanságot váltana ki egyes személyek vagy csoportok esetében, végül a szankciók által fenyegetett személyek akár fel is lázadhatnak. Ha az említett értelemben toleránsak vagyunk, akkor a különböző etnikumok, vallások vagy más módon definiált embercsoportok közötti béke biztosítása általánosságban csupán az általunk nem képviselt állásfoglalások elfogadása által tűnhet lehetségesnek. A toleranciának ezek a pragmatikus formái gyakran kézenfekvőek, s egy bizonyos ideig képesek megőrizni a szociális békét. Mindemellett hátrányuk is van. Az ilyen módon megőrzött béke ingatag béke. Hiszen alapvetően csupán az erőviszonyok megváltozása által bármikor módosítható *modus vivendi* kerül megőrzésre. Ezért a tolerancia ebben a pragmatikus értelemben elméletileg kevésbé tűnik igényesnek, és gyakorlatilag nem különösebben tartós és biztos. Az efféle pragmatikus toleranciakoncepciókat a továbbiakban, bár a gyakorlatban léteznek, figyelmen kívül hagyjuk.

b) A tolerancia tisztelet-formái

Elméleti szempontból érdekesebbek, de gyakorlatilag is sokkal stabilabbak a tolerancia azon formái, amelyek esetében az egy állásfoglalással való egyet nem értés ugyanannak a toleranciaviszonynak a pozitív magatartásával jár együtt. A következőről van szó: elfogadjuk egy olyan állásfoglalást, amely nem a sajátunk, és amelyet talán szkeptikusan szemlélünk – az ezzel kapcsolatos elhatárolódás azonban nem terjed ki az általunk nem képviselt álláspont mögötti „teljes szférára”.

A nem képviselt állásfoglalással együtt járó pozitív magatartás egyrészt megnyilvánulhat azzal a személlyel szemben tanúsított tiszteletben, aki egy általunk nem képviselt álláspontot képvisel. Talán tiszteljük a másik személyt, még ha nem is a saját álláspontunkat képviseli, és ez a pozitív hozzáállás bizonyos mértékben befolyásolja a másik személy álláspontjával kapcsolatos magatartásunkat is, amely álláspontot annak képviselője miatti tiszteletből minden szankció nélkül elfogadjuk. A pozitív magatartás azonban azzal is összekapcsolódhat, hogy az

általunk nem képviselt álláspont annak problematikusága ellenére etikai értelemben értékes, illetve az álláspont képviselésének joga etikai értelemben értékes. Végül is a tisztelet-tolerancia ezen területén az is elképzelhető, hogy valakit több etikai állásfoglalás is befolyásol, amelyeket ugyan nem képvisel, de amelyeket etikai értelemben már a különbözőségük miatt is kívánatosnak vagy a kreativitás alternatívákkal összekapcsolódó növekedése miatt a társadalmi életben különösen innovatívnak tart. A szerzők egy lépéssel már tovább is mennek, és a tolerancia csúcspontjának tekintik, amikor valaki a kulturális formák pluralitását egyenrangúnak tartja.³ Vita tárgya lehet, hogy a tolerancia fogalmának használata az egyes állásfoglalások egyenértékűként történő értékelésekor ésszerű-e, valamint hogy a „tolerancia” fogalmát nem kellene-e nyelviileg azoknak a helyzeteknek a megnevezésére korlátozni, amelyekben egy álláspont, a neki tulajdonított etikai érték ellenére, a saját magunk által képviselt álláspont mögé sorolódik – ez azonban terminológiai probléma.

Nem csupán terminológiai probléma azonban az a kérdés, hogy a tolerancia tiszteletmodelljének az a változata, amely megkülönbözteti egy álláspont elutasítását és az álláspontot képviselő ember tiszteletét, valóban általánosan képviselhető-e. Az elutasítás és a tisztelet összeegyeztethetősége ugyanis attól is függhet, hogy mi motiválja az álláspont elutasítását. Ludwig Siep például kétségbe vonja, hogy egy filozófia, amely más álláspontokat önellentmondóként aposztrofál, egyáltalán alkalmas lehet a tisztelettoleranciára. Nem lehetséges, hogy valakit a cselekvését motiváló meggyőződésével együtt elfogadjunk, ha az illető állásfoglalását önellentmondónak tartjuk.⁴ Azonban az ellentmondás fel nem ismerése kognitív, és semmiképpen sem erkölcsi hiba, s kétséges, hogy a kognitív hiba felvetése valóban nem összeegyeztethető-e az elismeréssel a másik személlyel szemben mutatott tisztelet értelmében. Hiszen jogi értelemben a cselekvésképtelen embereket is személyeknek kell tekinteni, a legtöbb erkölcsi vélemény pedig ezt figyelembe veszi, és a személyiség elismerését nem teszi függővé a kognitív teljesítménytől.

2. További előzetes kérdés: tolerancia és kultúra

„Kulturalitás és tolerancia” megnevezésű témám végül, a tolerancia tiszteletmodelljéből kiindulva, ezt a modellt kétféle módon is kapcsolatba hozhatja a kulturalitással: a központi kérdés az, hogy a „kulturalitásnak” nevezett magatartás, amely kulturálisan meghatározza a gondolkodásunkat és cselekvésünket, és ezáltal csak egy meghatározott kultúra háttere előtt értelmezhető, összeegyeztethető-e a toleranciával, vagy a tolerancia elve éppen meg is kívánja. Toleránsak lehetünk-e, illetve kell-e lennünk egy állásfoglalással szemben, amelyet egy személy kulturális háttere határoz meg? Továbbá: mi a jelentősége ennek során annak, ha az ember tisztázza, hogy a saját toleranciával kapcsolatos álláspontja is kulturálisan meghatározott – éppen a saját kultúránk által?

Ha így tesszük fel a kérdést, akkor azt feltételezzük, hogy az egy személlyel szembeni tolerancia a kulturalitás koncepciója alapján nem is lehet más, mint azzal a kultúrával szembeni tolerancia, amelyhez az illető személy tartozik – de legalábbis ez jelentősen meghatározza. Ezért fel kell tenni egy további, szükséges előzetes kérdést, tudniillik azt, hogy a kultúrához tartozás és ezzel a kultúra tényezője mely problémák felmerülése mellett lehet egyáltalán a tolerancia tárgya, azaz hogy a kultúrákkal szemben is létezhet-e a tolerancia.

Vizsgáljuk meg a kultúrákkal szembeni tolerancia kérdését. Ha a tolerancia fogalmát „kultúrákra” alkalmazzuk, akkor a következő problémák merülnek fel:

- a) A kultúrák egyáltalán egy olyan zárt egység entitáseinak minősülnek, hogy felmerülhet velük kapcsolatban a tolerancia kérdése?
- b) Ha erre a kérdésre megerősítő választ kapunk, abban az esetben, pontosan mi a kulturális tolerancia lényege?
- c) Ha pedig különböző módon toleránsan kezelhetők a különböző kultúrák, akkor hogyan viselkedünk az ezekhez a kultúrákhoz tartozó személyekkel szemben, akik, esetleg harcosan, a saját kultúrájuk viszonyaival szemben más álláspontot képviselnek?

a) A „kultúrák” megfelelő tárgyai a toleranciának?

Felmerül a kérdés, vajon a kultúrák egyáltalán olyan egységes képződmények-e, amelyekkel szemben alkalmazható a tolerancia? Úgy tűnik, hogy az esszencialista kultúrafogalom veszélye fenyeget, ha felvetjük a más kultúrákkal szembeni tolerancia lehetőségét, azaz egy olyan kultúrafogalomba ütközünk, amelyből ki kell rekeszteni a belső feszültségeket és a kulturális cselekvési minták kölcsönös befolyását ahhoz, hogy egységes állásfoglalás alakulhasson ki, amelynek elfogadása vagy el nem fogadása azután vita tárgya lehet.

Néhány szerző nagy fenntartással kezeli ezt a kultúrafogalmat – véleményük szerint ez a kultúrafogalom kirekesztő vagy befogadó, azaz a „más” vagy a „közös” zárt egységként kezelő, tulajdonképpen grammatikai eredetű, és nem veszi figyelembe, hogy valamennyi kultúra hibrid, heterogén és magasán differenciált, ahogyan Edward Said fogalmaz: „... all cultures are involved in one another; non is single and pure, all are hybrid, heterogenous, extraordinarily differentiated, and unmonolithic.”²⁵

Elfogadhatjuk ezeket a kifogásokat, egyúttal abból is kiindulhatunk, hogy a hibrid képződmények is egy meghatározott ideig bizonyos tulajdonságokkal és bizonyos mértékű belső koherenciával rendelkező entitások lehetnek, ezért legalábbis külső perspektívából a saját kultúrával összehasonlítva „másként” élhetőek meg. Kína példáján, ahogyan azt Francois Jullien hangsúlyozza, évezredes, a nyugati kultúrától független kulturális fejlődés figyelhető meg: „Kína lehetővé teszi annak felismerését, hogy a kereteken kívül gondolkozzunk, azaz, nem a nagy leszármazási vonal mentén, amely meghatározta az európai gondolkodást,

és azt egyszerűnek gondolta; a leszármazási vonal mentén, amely Adámmal, Noéval és az özönvízzel kezdődött, Mezopotámiában és Egyiptomban teljesedett ki, Görögországban futott össze és Rómában szilárdult meg, hogy elérjen »hozzánk« – az európai »közösséghez«.”²⁶ Ehhez járul még, hogy a tolerancia olyan magatartás, amelynek során a címzett egy bizonyos, mások által képviselt állásfoglalásra törekszik, vagy éppen nem, amelynek során tehát éppen a címzett szemszögéből fontos a jelenség, és könnyen előfordulhat, hogy ez a címzett egy kultúrát koherensebbnek tart, mint amilyenek az mások, különösen egy más kulturális gyakorlat „résztvevőinek” szemszögéből tűnik.

Így tekintve az eredmény szempontjából ésszerűnek tűnik, hogy a „kultúrákkal” kapcsolatban is lehetséges a tolerancia vagy intolerancia mint magatartási forma, amely egy bizonyos időre vonatkozóan valóban koherens vagy csak az értékelő szempontjából tűnik annak, akinek döntést kell hoznia a toleranciáról.

b) Miben áll a kultúrákkal szembeni tolerancia?

Ha ez így van, akkor a kultúrákkal szemben fennáll a lehetséges toleranciaváltozatok teljes spektrumának lehetőség, a fennálló erőviszonyok vagy a békesség miatti ideiglenes *be nem avatkozástól* az egyenértékűség elismeréséig, az előnyben részesítés ellenére, amellyel egy másik, legtöbbször a saját kultúránkkal szemben viseltetünk.

Ha más kultúrákat egyenértékűnek ismerünk el, annak háttérben etikai relativizmus állhat, amely abból indul ki, hogy egyszerűen semmi sem mondható el a „helyes” kulturális normákról. Ezzel kapcsolatban azonban felmerül az önreferenciális inkonzisztencia problémája, hiszen a kulturalizmus feltételezésének alapján ez a kijelentés maga is szükségképpen kulturális vonatkozású lenne, és ezáltal hasonlóan gyenge argumentatív alapon állna. Aki ennek ellenkezőjét állítja, és a kulturalista relativizmus univerzális érvényére hivatkozna, önellentmondásba kerülne.

Ha ezzel szemben abból indulnánk ki, hogy jó indokai van egy kultúra fölényének, és ezzel a feltételezéssel kapcsolatban a saját esendőségünket hoznánk fel, akkor – eltérően az egyénekhez fűződő viszonytól – nehéz lenne a pragmatikus feltételezéseken túl tisztelettoleranciáról beszélni, hiszen: ha mások kulturális normáit, azok valamelyest koherens összefüggésében, „hibásnak” ítélnék meg, akkor aligha maradna indok az érintett kultúra tiszteletben tartására.

A kultúra által meghatározott tolerancia harmadik lehetősége kiutat mutathat ebből a dilemmából. A toleranciának ez a fajtája hasonló ahhoz a módszerhez, amellyel a művészet értelmezési sokszínűségét tárgyaltuk; egy műalkotásnak számos különböző, egymással konkuráló értelmezése lehetséges, de nemritkán van közöttük egy, amely különösen érthető számunkra, a saját specifikus élettapasztalatunk és világlátásunk miatt. Ez a saját értelmezésünk alapján, a saját szemszögünkben sem feltétlenül a „legjobb” értelmezés, azonban a „számunkra legjobbnak” tekintjük, amellyel az egyenértékű, más értelmezé-

sek korlátlanul összeegyeztethetőnek tűnnek, és semmilyen módon nem is zavarnak minket. Talán ez az, amit a kulturális toleranciagondolat hozzáadhat a toleranciáról folytatott vitához: a kultúrához kötöttség gondolata, ha nem kapcsolódik sem a relativizmushoz, sem pedig a kultúr imperializmushoz, összekapcsolhatja a szubjektív rangsorolást az érvényesüléssel.

c) Mely „toleranciakollíziók” jelentkezhetnek a kultúrákkal és egyénekk szemben?

A legnagyobb probléma, amely a kultúrákkal szembeni tolerancia kérdésével kapcsolatban felmerül, azonban az, hogy a kultúrák esetében ugyan kollektív cselekvési mintákról van szó, amelyek messzemenően befolyásolják az egyént, és amelyekre tudatosan vagy öntudatlanul az egyének is hatással vannak, és egy kultúra kollektív cselekvési mintái és az egyén preferenciái között különbség állhat fenn ugyanazon földrajzi területen és/vagy intézményi képződményen belül. A „kultúra” toleranciája ebben az esetben az egyénnel szembeni represszióhoz vezethet. Kérdés, hogy milyen mértékben tartozik a toleranciához egy kultúrával szemben az emberi jogok megsértésének vagy a korrupciónak az elfogadása,⁷ amennyiben azok bizonyos mértékben elterjedtek az érintett kultúrában, másrészt azonban az érintett kultúra számos tagja szenved tőlük, illetve esetleg aktívan küzd ellenük?

3. Kulturalitás és tolerancia

A kultúrával mint a tolerancia egyik lehetséges referenciapontjával kapcsolatos előző gondolatmenet után elérkeztünk a döntő jelentőségű záró kérdéshez, tudniillik a kulturalitás és a tolerancia viszonyának kérdéséhez.

Ezzel kapcsolatban két kérdést kell megkülönböztetni: egyrészt tisztázni kell, mi az értelme a toleranciának egy kulturálisan meghatározott állásfoglalással szemben, azaz lehet-e ésszerűen toleranciáról beszélni, ha a másik személy állásfoglalását teljesen az őt körülvevő kultúra határozza meg, és az egyáltalán nem lehet a kultúrát transzcendentáló kritikus szemlélet eredménye (a). Másrészt felmerül a kérdés, hogy a tolerancia koncepciója a kulturalitás szempontjából szemlélve nem kultúrához kötött koncepció-e, amelynek más kultúrákban még csak hasonló jelentősége sincs (b).

a) Tolerancia a kulturalitással szemben

A kérdés tehát az: lehetünk-e toleránsak a kulturalitás által befolyásolt más személlyel szemben? Pragmatikus okokból egy önmagában koherens kulturális állásfoglalással szemben akkor is viselkedhetünk „eltűrő” módon, ha ez az állásfoglalás olyan mértékben kulturálisan befolyásolt, hogy önmagát egyáltalán nem képes alávetni a kritikának. A tolerancia ugyanis ebben az esetben is alkalmas lehet a béke biztosítására. Azonban a tisztelettolerancia értelmé-

ben tiszteletben tarthatjuk-e az ilyen álláspontot képviselő személyt? A kulturalitást feltételezve ezzel a személlyel kapcsolatban megállapíthatjuk, hogy nem képes szabadulni a kulturális elfogultságától és nem képes önálló, a kultúrhatárokon átvélő döntéseket hozni.

Mindenesetre ez a kulturalitás szempontjából nem különleges eset, hiszen ha mindenki kulturálisan befolyásolt, akkor az a személy is, aki maga gyakorolja a toleranciát. Ebben az esetben azonban a toleranciát gyakorló személy számára nem jelent a másik személyt lealacsonyító körülményt, amely valamilyen módon csökkentené a tiszteletet, ha a másik személyt fogva tartani látszanak a saját kultúrájának határai. A tisztelettolerancia tehát a sokféle kulturális befolyásoltság esetén is lehetséges. Ha a tiszteletet a Fichte vagy Hegel szerint értelmezett elismerési viszonyhoz akarunk kötni, akkor tagadnunk kellene a tisztelettoleranciát a kulturalitás szempontjából, mert az ilyen elismerési viszony feltételezné a másik személy alapvető döntési szabadságát.

b) A tolerancia kulturalitása

Nagyobb nehézségeket okozhat az a körülmény, hogy a kulturalitás szempontjából a tolerancia koncepciójának csak kultúrán belüli jelentősége van, ebben az esetben ráadásul az ún. nyugati kultúrára korlátozódik. Ennek a szemléletnek egy bonyolult kérdés lehet a következménye: kétség merülhet fel, hogy más kultúrákban egyáltalán ismert-e az önmagukban nem konzisztens – végső soron a liberalitás szerkezeti kategóriái által meghatározott – állásfoglalások eltérése, és, amennyiben nem, hogyan kell viselkedni egy olyan állásfoglalással szemben, amely nem követi a toleranciának ezt a sémáját.

A toleranciakoncepciók, miként a nekik ellentmondó erkölcsi koncepciók és hasonló jelenségek, ha azok más kultúrákban is megtalálhatóak, azok közé az állásfoglalások közé tartoznak, amelyek a helyes életről alkotott elképzeléseket propagálják. Hozzászoktunk, hogy a helyes életről alkotott elképzeléseket kivonjuk a kényszerítően alkalmazandó jogból, és az egyéni erkölchöz soroljuk. Az életről alkotott koncepciókra a jog eszközeivel, azaz kényszerítő jelleggel csak akkor figyelünk oda, ha ezek a koncepciók befolyásolják a liberális jogot. A toleráns magatartás ezért csak akkor válhat problémává – tudniillik a lehetséges önfeledás tekintetében –, ha a tolerancia tárgya egy olyan (kulturálisan vagy egyéb módon) befolyásolt állásfoglalás lenne, amely intoleranciát követel meg. Mennyire lehetséges toleránsnak lenni az intoleranciával szemben?

Ha így tesszük fel a kérdést, kézenfekvőnek tűnik, hogy az intoleranciával szemben nem lehetséges a tolerancia, ha a tolerancia nem függeszti fel saját magát. Ha egy ilyen „liberális-perfekcionista rendszert” tennénk meg a tolerancia határai meghatározásának alapjául, akkor ez a rendszer a másik oldalon „alig hagyna meg kulturális saját jogokat”⁸ hiszen az egy elismerésének alapja, hogy bizonyos mértékben a nyugati koncepcióktól eltérő koncepciók is elfogadásra kerüljenek. Igazi mesterfogás lenne, ha sikerülne megőrizni a kulturális állásfoglalásokkal szembeni toleranciát akkor is, ha azok nem liberáli-

sak, és ezzel egyidejűleg nem szenvedne csorbát az egyén joga az alternatív életformára, valamint szükség esetén az egyén védelmet kapna a csoportjával szemben is. Más szóval a nem liberális csoport is elfogadásra kerülne, ameddig és amennyiben a csoport tagjainak konszenzusa fennáll, de ezzel egyidejűleg a nem liberális csoporttól toleranciát várnánk el a tagjaira vonatkozóan. Kymlicka ebben a vonatkozásban a nem liberális állásfoglalásokra is vonatkozó „external protection” fogalmát említi, amelynek azonban nem lehet következménye az állásfoglalások tekintetében az „internal restriction” a tagokkal szemben.⁹

Ez semmiképpen sem tűnik a gyakorlatban megvalósíthatatlannak, mert azok a csoporttagok, akik elkötelezték magukat a változási opcióktól mentes életvitel normája mellett, ebben nem is inognak meg, az erkölcsi igényeikre vonatkozóan pedig már nem védelmet, hanem támogatást is kapnak.¹⁰ Mindenesetre nem kell tolerálni azt, hogy másokra is ráerőltessék ezt az életviteli koncepciót, másképpen a tolerancia elve valóban megszűnik.

4. Összegzés

A toleranciatisztelet formái, amelyek során az általunk nem osztott állásfoglalás képviselőivel szemben sem alkalmazunk vagy követelünk meg negatív szankciókat, a kultúrákkal és ezért az egyénnel szemben is kézenfekvőek, feltételezve azok teljes kulturális bevéődését. Ehhez nincs szükség a problematikus kulturális esszencializmusra. A relativizmus és a kulturális felsőbbrendűség közötti dilemmából a kultúrákra vonatkozóan kiutat jelenthet a művészetre jellemző szubjektív értékelés párhuzama, ahol mindenki számára nyitva áll „a számára legjobb” értelmezés – amely tehát nem azonnali érvényű, de nem is mindenki számára a legjobb. A kulturális bevéődés alapján az intoleranciával szembeni tolerancia kérdésére adott válaszban különbséget kell tenni a nem liberális szervezetekhez való tolerálható, önként választott kötődés, és az ilyen csoportosulások tagjai elleni nem tolerálható belső kényszer alkalmazása között.

Fordította: Antal Andrea

Jegyzetek

- ¹ Kurt Seelmann-nak, a Baseli Egyetem jogi kara oktatójának, az ELTE ÁJK díszdoktorának 2012. november 19-én, az ELTE ÁJK Kari Tanácsstermében tartott előadása.
- ² Rainer Forst (*Toleranz im Konflikt. Geschichte, Gehalt und Gegenwart eines umstrittenen Begriffs*. Frankfurt a. M., 2003, 42–48. p.) a tolerancia négy különböző formáját különbözteti meg.
- ³ Siep, Ludwig: *Toleranz und Anerkennung bei Kant und im Deutschen Idealismus*. In: Enders, Christoph – Kahlo, Michael (Hrsg.): *Toleranz als Ordnungsprinzip. Die moderne Bürgergesellschaft zwischen Offenheit und Selbstaufgabe* (Paderborn, 2007, 177–193., 180. p.)
- ⁴ Siep: i. m., 192. p.

⁵ Said, Edward W.: *Culture and Imperialism* (New York, 1994, XXV. p.)

⁶ Ehhez lásd: Jullien, Francois: *Vortrag vor Managern über Wirksamkeit und Effizienz in China und im Westen* (Berlin, 2006, 11 sk. p.)

⁷ Lásd Stegmaier, Werner: *Ordnungen der Toleranz zur Entlastung von Toleranz. Der Zugang einer Philosophie der Orientierung*. In: Enders, Christoph – Kahlo, Michael: *Diversität und Toleranz. Toleranz als Ordnungsprinzip?* (Paderborn, 2010, 263–276., 263. p.)

⁸ Forst: i. m., 691. p.

⁹ Kymlicka, Will: *Multicultural Citizenship. Liberal Theory of Minority Rights* (Oxford, 1995, 35–44. p.)

¹⁰ Lásd Forst: i. m., 692 sk. p.

DISPUTA

Ibolya Tibor

Az 1907-es cigány koncentrációs tábor és tömeges fajüldözés legendája

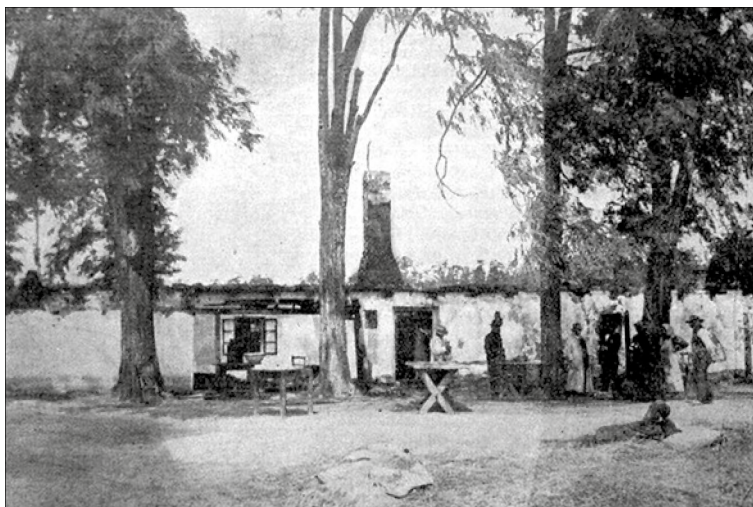
1907. július 19-én este Dánoson (ma Dánszentmiklós) a Szarvas csárdában egy vándorcigány karaván tagjai meggyilkolták a csárdást, a feleségét, a nevelt lányukat – utóbbit hárman meg is erőszakolták – és egy véletlenül odatévedt kocsis, majd a csárda kirablá-

sa és felgyújtása után elmenekültek a helyszínről. Az elkövetőket hamarosan elfogták, a dánosi és más bűncselekmények miatt a karaván tagjai közül végül 17 embert állítottak bíróság elé. A Pestvidéki Királyi Törvényszék mint esküdtbíróóság 1908. május 29-én az ügy fő vádlottjai közül hármat életfogytig tartó fegyházbüntetésre, hármat tizenöt év fegyházbüntetésre ítélt. Az ügyre a mai napig több oldalról hivatkoznak, ugyanakkor számos, az utókor által sokszor ténynek tekintett tévhit és legenda övezi.

A dánosi rablógyilkosságot övező egyik legmakacsabb tévhit szinte bizonyosan egy szándékos hazugság alapján terjedhetett el. A Kádár-korszak dédelgetett büntügyi újságírójának, Szabó Lászlónak Pintér Istvánnal közös, 1964-ben megjelent, *A század nevezetes bűntügyei* című könyve egy teljes fejezetet szentelt az esetnek, amelynek már a címe is – *Koncentrációs tábor egy bűntügy nyomán* – teljes valótlanság. A szerzők természetesen bármiféle forrás megjelölése nélkül, nyilvánvalóan az „úri Magyarország” elitelésének osztályharcos szándékával, számtalan

tárgyi tévedést ejtve (még az elkövetés dátumát is elírva) írtak a bűnügyről. Azonban nemcsak (akár a korabeli újságokból forráskritika nélkül átvett) tévedések, de szándékos hazugságok is megjelentek a fejezetben, ami különösen etikátlan még akkor is, ha a mű nem tudományos céllal készült. Ilyen volt a cigányok számára felállított koncentrációs tábor (utóbb különösen eredményesnek bizonyuló, még a 2014-ben megrendezett Roma Holokauszt Kiállítás anyagában is szerepelő) vádja:

*A leégett dánosi csárda
(korabeli fénykép, Vasárnapi Ujság, 54. évfolyam, 1907. 31. sz.)*

„(...) ha beszélünk újkori fajüldözésről, nyomban hozzátéhetjük, hogy Magyarországon a tömeges fajüldözés, koncentrációs táborba hurcolás ekkor, 1907-ben kezdődött.”¹

A fejezet a koncentrációs táborral kapcsolatban gyakorlatilag a fenti mondaton kívül csak annyi konkrétumot közölt, hogy az a Hortobágyon volt, és több ezer cigányt, nőt, férfit és gyermeket tartottak ott fogva. Tartalmazta viszont azt is, hogy a cigányokat heteken keresztül éhezették, a szerzők szerint volt olyan karaván, amely tagjainak ötnaponként (!) adtak inni, a csendőrökkel (és a későbbi eljárás során

végig) együttműködő Lakatos Róza Lina is csak a többhetes éhezés miatt tett beismerő vallomást. A szomjaztatással kapcsolatban leírt nyilvánvaló képtelenség (a vízelvonással kombinált kényszervallatásról később írok) nem zavarta a szerzőket, bár Pintér István védelmében el kell mondanunk azt is, hogy egy általa önállóan jegyzett, pár évvel később megjelent műben, amely szintén tartalmazta a dánosi esetet,

a fenti valótlanosságok már nem olvashatók.² Ez azonban sajnos nem változtat azon a tényen, hogy a korábbi, valószínűleg verzió széles körben elterjedt, és több cigány jogvédő a mai napig ezt hangoztatja:

„A dánosi kocsmárosot kirabolták és megölték, a tanúk 5–6 fő roma elkövetőről beszéltek. A csendőrök ezért húszezer cigányt tereltek a Dános melletti pusztán felállított gyűjtőtáborba, ahol több hónapig sanyargatták őket.”³

Daróczi Ágnes ebben az interjúban – és Bársony Jánossal közös könyvében⁴ – nemcsak valótlanosságokat állít a koncentrációs táborral kapcsolatban, de relativizálja is a dánosi büntényt, amikor egyedül a kocsmáros meggyilkol-

A dánosi rablógyilkosság tettesei (korabeli fénykép)

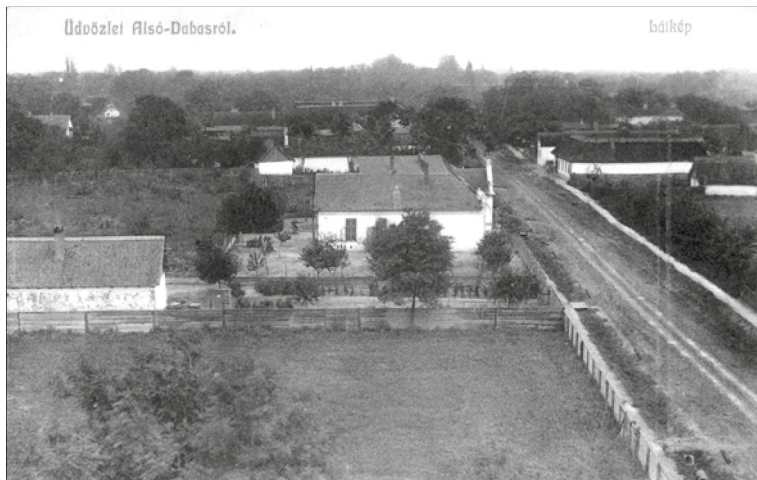
lásáról beszél, meg sem említve a másik három áldozatot. Már a történelemhamisítás szintjét elérő álláspontját előszeretettel hangoztatja: 2013-ban, egyetemistáknak tartott előadása szerint, amely a Youtube videomegosztó portálon „*Romakép Műhely – Romareprezentáció a kulturális fordulat után 3.*” címmel meg is tekinthető,⁵ nemcsak a dánosi ügy, de a világtörténelem tényei iránt is teljes tájékozatlanságot mutat:⁶

„Magyarországon volt az első kitalált, megépített koncentrációs tábor. A dánosi per után, (?) egy rablógyilkosság nyomán félMagyarország cigányságát egybetellették, a pusztaságba zárták, katonailag felügyelték és bántalmazták, hogy adják ki a tettest.”

Hasonlóan félrevezető információkat közöl (forrásként a Pintér–Szabó-könyvet egyébként hibásan feltüntetve) Purcsi Barna Gyula is a dánosi bűntényről és az azt követő eljárásról, megismételve a hortobágyi koncentrációs tábor meséjét is.⁷ Jellemző, hogy a cigány jogvédők maguk sem tudják eldönteni az állítólagos koncentrációs tábor tényleges földrajzi helyét, hisz a tábor egyszerre két helyen nem működhetett, az pedig nyilvánvaló, hogy a „Dános melletti puszta” nem a Hortobágy része.

Természetesen, mint minden hatásos hazugságnak, a dánosi bűntény nyomán felállított cigány koncentrációs tábor hazugságának is van valamilyen valóságmagja, hisz a csendőrség a dánosi rablógyilkosság utáni napokban valóban hajtóvadászatot indított a már akkor tudottan vándorcigány elkövetők kézre kerítésére. Ennek eredményeképp a konkrét bűntényben ártatlan vándorcigányokat is elfogtak, és rövid időn – pár napon – keresztül fogva is tartották az ország legkülönbözőbb helyein. A borzalmas négyes rablógyilkosság első sokkja hatására valóban jelentek meg olyan újságcikkek, amelyek követelték az összes „kőborcigány” – a cigányellenes kirohanások mindvégig csak róluk szóltak – „összefogdosását” és egy helyen, pl. a Hortobágyon történő letelepítését is. Ezek a cikkek azonban ugyanúgy a publicisztika műfajába tartoztak, ahogy a higgadtabb hangot megütő és az általánosítástól óvó vagy éppen a letelepedett cigányokat védő és a társadalom felelősségét is felemlető újságcikkek, amelyek az első napok hisztériájának elmúltával szintén nagy számban jelentek meg, és a közhiedelemmel ellentétben nem csak Ady Endre tollából.⁸ Az egy-két lap által „cigánytábor”-nak nevezett hely, ami a „koncentrációs tábor” legendájának alapjául szolgálhatott, azonban

nem a Hortobágyon, hanem az eredeti dánosi és az azt két nappal megelőző, szintén részben a dánosi tettesek által elkövetett gyóni rablás helyszínéhez rendkívül közeli Alsódabasra volt. Állításom igazát azonban – amely szerint Magyarországon nem volt 1907-ben cigányok számára felállított koncentrációs tábor, ezért ott nem éhezethettek és sanyargathattak senkit, pláne nem heteken keresztül és ezerszámra – ez a tény nem érinti. A hivatkozott könyveken kívül nem létezik egyetlen tudományos bizonyíték sem (levéltári vagy bármilyen más adat formájában), ami a „koncentrációs tábor” egykori fennállását bizonyítaná. Márpedig, ha a tábor valóban több hónapon keresztül létezett, annak nemcsak rendészeti-katonai (a csendőrség kettős jogállású szervezetként működött), de közigazgatási jellegű, írásos dokumentumokban megnyilvánuló nyomai is fennmaradtak volna. Ezek hiányából, valamint a korabeli újságok beszámolóiból, az ügy ismert adataiból és kronológiájából egyértelműen megállapítható tehát az állítás komolytalansága.

Alsódabas korabeli képeslapon

Az alsódabasi cigánytáborról – a csendőrökkel szemben egyébként rendkívül kritikus – korabeli sajtó többsége, így pl. a *Népszava* sem írt semmit. A kevés kivétel egyike a *Budapesti Hírlap*, amely öt nappal a bűntény elkövetése után, 1907. július 24-én azt írta, hogy az elfogott karavánokat Alsódabasra kísérik, amelynek indokául a vizsgálat megkönnyítését említette. Másnap, július 25-én

az Ady Endrének is megjelenést biztosító *Budapesti Napló* a dánosi ügyről szóló cikkében „*Összpontosítják a vizsgálatot*” alcímmel írt a táborról az alábbiak szerint:

„Pestvármegyében a vasárnap óta folytatott vizsgálat alatt egész csomó cigánykaravánt fogtak el s amelyekhez a gyamának csak a legkisebb árnyéka is hozzáfért, azokat fogva tartották az elfogatás helyéhez legközelebb eső csendőrőrsön. Így nagyobb csoportok voltak lecsukva Dánoson, Monoron, Gyónban, Kecskeméten és Albert-Irsán. Ezeket a cigánycsoportokat most Alsó-Dabasra összpontosították. Ma reggel mind az öt helyről megérkeztek a cigányok Alsó-Dabasra, ahol megkezdték kihallgatásukat. Ennek az összpontosításnak kettős célja van, az egyik az, hogy Alsó-Dabasban központi fekvésű helyet nyertek a vizsgálat megkönnyítésére, másrészt pedig az összes gyamába fogottak együtt vannak s így a vallatás eredményesebb lehet. Alsó-Dabasra a csendőrség számát is megszorították és ma délelőtt a Kecskeméten elfogott és a gyóni táma-

dással gyamúsított cigányokat is oda-kísérték. Velük együtt odaérkezett a vizsgálatot vezető Navratil járás-örmester is.”⁹

Érdekes módon a *Budapesti Napló* tudósításain kívül – amelyek szerint egyébként az elfogott cigányoknak, ha a dánosi bűntényben nem is, de más bűnügyekben meglévő érintettségét bűn-jelek tucatjai támasztot-ták alá¹⁰ – semmilyen más forrásban nem

olvasható, hogy a bűntényt közvetlenül követően a hely-színhez ennyire közeli helyeken – a Kecskemét melletti Szentkirálypusztán már július 22-én elfogott Surányi Ig-nácék kivételével – nagyobb cigány csoportokat csuktak volna le. Ha ez igaz lett volna, akkor őket is Dánosra vi-szik a helyszíni nyomozati cselekmények végrehajtására, hisz így tettek a Debrecen melletti Tégláson elfogott Ko-lompár Balog Tutáékkal és a Kecskemét mellett elfogott Surányi Ignácékkal is. Mindkét csoportot július 26-án vit-ték ki – Balog Tutáékat Alberti-Irsáról, Surányi Ignácékat Alsódabasról – a dánosi helyszínre, egy tudósítás szerint összesen huszonnyolcan voltak az Alsódabasról odaszállít-tottakkal és a Pilisen elfogott, egyébként magyar Verseghy Kiss Józseffel együtt fogva tartva a dánosi iskolában.¹¹ Su-rányi Ignácékat a náluk megtalált bűnjelek alapján először csak a gyóni bűncselekményekkel gyanúsították, ezért őket előbb – már 1907. július 23-án – Gyónra vitték a sér-tettekkel történő szembesítés végrehajtására, ami közvet-lenül Alsódabas mellett volt, és a 48. számú – összesen öt lovas csendőrből álló – alsódabasi csendőrőrs illetékessé-gi területéhez tartozott.¹² (A mai Dabas Alsódabas, Felső-dabas, Sári és Gyón községek egyesüléséből alakult ki.) Erről egyébként – a „cigánytábor” emlegetése nélkül – a sajtó is beszámolt,¹³ ez volt tehát a nagyon egyszerű oka az alsódabasi „összpontosításnak”. Mivel Balog Tutáé-
kat Monoron keresztül vitték Alberti-Irsára, majd onnan a dánosi helyszínre, majdnem biztos, hogy az újságíró ál-tal megnevezett helyeken lecsukott nagyobb cigány cso-portok tagjai egyaránt, az asszonyokkal és a gyerekekkel együtt, kb. negyven emberből álló és a dánosi gyilkos-ság után két nagyobb csoportban menekülő, ezért külön elfogott Surányi-féle karaván tagjai voltak. A *Budapesti Napló* idézett cikke tehát eleve megtöbbszörözte az elfo-gott cigányok számát, hisz Dánoson, Monoron, Gyónban, Kecskeméten, Alberti-Irsán és Alsódabason is egyaránt ők voltak egy-két nap különbséggel, külön-külön vagy együtt fogva tartva.

A *Budapesti Hírlap* július 25-én szintén tudni vélte, hogy Alsódabason „most valóságos cigánytábor van”,

Kolompár Balog Tuta (bőgatyában) és a vele összebilincsel, teljesen ártatlan Verseghy Kiss József az Alberti-Irsáról Dános felé vezető országúton 1907. július 26-án

„tíz-tizenkét család, helyesebben törzs van együtt. A számuk meghaladja a kétszáz-at.” Másnap már há-romszáz, a következő napon ismét csak két-száz elfogott cigány-ról írtak a lapban. Több mint valószínű azonban, hogy az al-só-dabasi cigánytá-borról beszámoló tudósítások nem köz-vetlen, empirikus új-ságírói tapasztalaton alapultak. Július 26-án és 27-én ugyanis a bűncselekménnyel gyanúsított cigányo-
kat a csendőrök kivitték a dánosi helyszínre, majd Alber-ti-Irsára, ahol több lap újságírói is ott voltak velük, mivel akkoriban ez volt a legnagyobb szenzáció, kivétel nél-kül erről az eseményről tudósítottak.¹⁴ A Dánosra vezető úton, illetve ott történtek azok a valódi vagy vélt atroci-tások is, amelyek éppen az ő cikkeik nyomán terjedtek el, miért mentek volna ugyanekkor Alsódabasra? A dá-nosi helyszínről az Alsódabasról odaszállított Surányi Ignác-féle kompániát sem Alsódabasra szállították visz-sza, hanem a többiekkel együtt Alberti-Irsára. Július 27-ét követően viszont már egy lapban sem említik az „al-sódabasi cigánytábort”, aminek csak egyetlen oka lehet: aznap este szállították be Alberti-Irsáról Budapestre, a pestvidéki törvényszék fogházába a későbbi vádlottakat. A gyerekeket azonban – a csecsemők kivételével, akik az anyjukkal maradtak – nem, őket a csendőrök a későbbi törvényszéki tárgyalás fontos tanújánál, Kolompár Mari-nál hagyták Pusztavacson. Felmerül a kérdés: ha az ügy konkrét gyanúsítottjainak gyermekeit nem zárták tábor-ba, akkor miért zártak volna más cigánygyerekeket oda? Ezzel szemben lehet azzal érvelni, hogy köztudomásúan nem csak a későbbi vádlottakat fogta el ekkor a csend-őrség, s a többieket ettől még akár ott tarthatták az alsó-dabasi cigánytáborban is. Az állítás első fele kétségkívül igaz. Az újságok tudósításai a valódi tettesek elfogása után is még naponta számoltak be cigányok elfogásáról az ország legkülönbözőbb helyeiről, de Balog Tutáék Budapestre szállítása – tehát július 27-e – után ezek kö-zül is minden potenciális gyanúsítottat a fővárosba hoz-tak, a többieket pedig elengedték, ahogy azt a tudósítások egyébként tartalmazták is:

„A vidéken egymásután fogdossák össze a kóborló cigányokat és aki ellen csak a legkisebb a gyamú, hogy része lehet a pusztadánosi vagy gyóni rabló-gyilkosságban, letartóztatják és hozzák a főváros-ba. Akik igazolni tudják magukat, azokról ujljenyo-matokat készítenek s aztán újra szabadon bocsájtják őket.”¹⁵

„A vidéken egymásután fogdossák össze a kóborló cigányokat és aki ellen csak a legkisebb a gyamú, hogy része lehet a pusztadánosi vagy gyóni rabló-gyilkosságban, letartóztatják és hozzák a főváros-ba. Akik igazolni tudják magukat, azokról ujljenyo-matokat készítenek s aztán újra szabadon bocsájtják őket.”¹⁵

A *Nap* című bulvárlap fenti sorait alátámasztják azok a konkrét hírek is, amelyek pl. a hajdúhadházi csendőrök által Beretvás községben elfogott tizenkét,¹⁶ Szegedről tizenkilenc¹⁷ cigány gyanúsított Budapestre szállításáról vagy arról szóltak, hogy a beszállított cigányok nagy száma miatt – egyes lapok több száz elfogott beszállítását vizionálták – nem volt hely a törvényszéki fogházban, így Czárán István főügyész rendeletére az összes jogerősen elítélt személyt a fogházból a Gyűjtőfogházba kellett kiszállítani.¹⁸ Ez utóbbi (az elfogottak nagy számára hamisan utaló) újsághír a valóságban azt jelentette, hogy 1907. július 27-ét követően, augusztus végéig a pestvidéki törvényszéki fogházból a Gyűjtőfogházba öt fegyencet,¹⁹ öt rabot²⁰ és három foglyot,²¹ tehát összesen 13 embert szállítottak be. Ezt összehasonlítva az elfogott Surányi-karavánból a pestvidéki fogházba beszállított személyek számával – tizennygy fő – látható, hogy a két szám egymásnak megfelel. A megjelent hírekkel ellentétben levéltári források bizonyítják azt is, hogy ebben az időszakban (tehát július 27-től augusztus végéig) az elfogottak nagy száma miatt egyetlen foglyot sem kellett a pestvidéki törvényszék fogházából a Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék Fogházába átkísírtetni.²² Szeptemberben ugyan ez a fogház is fogadott be a pestvidéki törvényszéktől cigányokat, de csak az ekkor kézrekerült Sztójka Dollárt és a vele együtt elfogott, majd elengedett Horvát Balog Jánost, Sztójka Kunát, Sztójka Párnót és a vele együtt egy maklári betörés miatt őrizetbe vett és később emiatt el is ítélte Lakatos Márton Danit. Őket azonban bizonyára nem a hely hiánya, hanem nyomozástaktikai okokból – a többiekétől való elszigetelésük miatt – zárták ide, hisz hárman közülük a dánosi csárdában gyilkoló későbbi vádlottak voltak.²³

A dánosi bűnügy miatt országsszerte elfogottak számára további objektív adatok alapján is következtethetünk. Bár a Pestvidéki Királyi Törvényszék fogházának 1907-es fogolytörzskönyve nem maradt fenn, az ügy több vádlottjának későbbi – más bűncselekmények elkövetése miatti elfogása utáni – fogolytörzskönyvéből kiderül, hogy a dánosi ügyben mi volt a törzskönyvi számuk. Így pl. a fogházba 1907. július 27-én beszállított, az ügyben XVI. rendű vádlott Lakatos Mari Kácsinak a törzskönyvi száma 675/907. volt, míg az ügy I. rendű vádlottjának, a fogházba későbbi elfogása miatt csak 1907. szeptember 15-én befogadott, majd még aznap Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék Fogházába átkísírt Sztójka Párnónak 791/907. A fogoly-

törzskönyv folyamatos számozása miatt ez azt jelenti, hogy 1907. július 27. és 1907. szeptember 15., tehát a két befogadás között, másfél hónap alatt összesen 114 foglyot

Genfben feltartóztatott vándorcigány karaván 1907 nyarán

törzskönyveztek a pestvidéki törvényszék fogházában. Ez a szám teljesen átlagosnak nevezhető a fogház kb. havi 100-as átlagához képest, hisz július végén már majdnem 700 törzskönyvezett fogolynál tartottak, így ebben az időszakban gyakorlatilag nem volt több a rabosítások száma, mint korábban. Ebből az adatból az az észszerű következtetés is levonható, hogy a törzskönyvezett 114 fogoly nagyobb része

nyilvánvalóan nem lehetett cigány. Egyébként az újonnan elfogottak Budapestre szállításának ténye annál is inkább érthető, mert az együttműködő Lakatos Róza Lina vallo-mása alapján ekkor még keresték Sztójka Párnót, Dollárt és Kunát, és a tisztázatlan személyazonosságú foglyokat a fiatal cigánylánnyal Budapesten szembesítették (arról nem is beszélve, hogy az eljárás ekkorra már a pestvidéki törvényszék vizsgálóbírája előtt folyt). Ugyanebben az időszakban azonban már megjelentek az első szabadlábúra helyezésekről szóló konkrét hírek is pl. 1907. augusztus 2-án harminc cigány fogvatartott elengedéséről.²⁴

Ha létezett volna a dánosi rablógyilkosság után cigányok számára felállított koncentrációs tábor, akkor Ivánka Imre Nógrád megyei képviselő 1907. november 6-án bizonyára nem interpellálja az Országgyűlésben a belügy-minisztert. Ebben a felszólalásában a képviselő kifejtette, hogy az ország minden megyéjében más és más szabályok szerint kezelik az „oláh cigányokat”, ami miatt gyakorlatilag lehetetlen az ellenük való fellépés, mert még a személyazonosságuk megállapítása is megoldhatatlan helyzetbe hozza a hatóságokat. A képviselő így fejezte ki csalódottságát az elmaradt intézkedések miatt:

„A dánosi nagy katasztrófa után az ország nagy része azzal a várakozással van eltelve, hogy végre ezek az állapotok szanáltatnak, szanáltatnak olyan irányban, hogy egy állandó, az egész országot felölelő, esetleg törvényhozási intézkedés fog tétetni, amely az oláh cigányok ügyeit szabályozza, esetleg kényszertelepítés útján esetleg más módon. Látjuk, hogy József császár munkája nem volt eredménytelen, mert hiszen ezrekre rüg azoknak a cigányoknak a száma, akiket József császár letelepített, és akik az országnak hasznos, munkás polgáraivá váltak. Ami akkor sikerült, talán sikerülne ma is.”²⁵

Ivanka interpellációjában egyébként rámutatott arra, hogy a vándorcigányok ügye ebben az időben nemcsak magyar, hanem nemzetközi probléma is volt.²⁶ A belügyminiszternek konkrétan feltett kérdéséből („hajlandó-e a belügyminiszter úr egy országos akciót indítani, esetleg törvényhozási intézkedést kezdeményezni az oláh-cigány ügy alapos rendezése céljából?”) pedig egyértelműen arra lehet következtetni, hogy az általános hiedelemmel ellentétben a dánosi rablógyilkosság után nem volt a kormányzat által központilag szervezett, az egész ország területére kiterjedő intézkedéssorozat a vándorcigányokkal szemben.²⁷ Ezt nem csupán a levéltári adatok hiánya, hanem többek között az is igazolja, hogy négy nappal a bűntény után a Kolompár Balog Tutáékat a dánosi helyszíntől viszonylag távol elfogó – ráadásul más csendőrkerülethez tartozó – hajdúhadházi csendőrök saját törvényszéki vallomásuk szerint az elfogáskor még nem tudtak a bűncselekmény elkövetéséről.²⁸ Központi utasítás alapján szervezett országos akció esetén ez elképzelhetetlen lett volna.

Az alsódabasi „koncentrációs táborban” hónapokig fogva tartott és ott ezerszámra sanyargatott cigányok történetéből tehát összesen annyi igaz, hogy a dánosi rablógyilkosság után voltak ott – biztos, hogy még a százas nagyságrendet sem elérően – vándorcigányok három-négy napig csendőri őrizet alatt. Bántalmazásukról vagy egyéb módon történő kínzásukról még a korabeli, az atrocitásokról bőségesen és sokszor túlzóan beszámoló sajtó sem írt egy szót sem.

Ami pedig a dánosi „cigányrazzia” országos méreteit, a „tömeges fajüldözést” és a „húszezer” cigány elfogását illeti, kétségtávol megállapítható, hogy ezek a számok rendkívüli, már-már mitológiai mértékben eltúloztak, ahogy azt ma már a cigány holokauszt témájában legújabbban megjelent könyv egyik – a dánosi ügyről szóló és jelen tanulmány szerzőjével készült interjúra hivatkozó – lábjegyzete is elismeri.²⁹ Ezzel kapcsolatban a fentiekén kívül kiemelést érdemel az is, hogy minden korabeli forrás szerint az elfogott cigányokról, legyenek férfiak, nők vagy gyermekek, ujjnyomatot vettek, hisz az ügy fontos bizonyítéka volt a csárdában maradt ujjlenyomat, amelynek a csendőrök egészen szeptemberig nem találták meg a gazdáját. Az ügy daktiloszkópiái szakértőjének, dr. Gábor Bélának fennmaradt szakértői

véleménye is ezt tartalmazza, eszerint „majdnem mindennél, ahol cigányokat fogtak el, azoknak ujjairól festékes ujjlenyomatokat készítettek és azokat az üvegeken talált nyomokkal való összehasonlítás céljából hozzám küldötték”. Csakhogy Gábor Béla a szakértői vélemény szerint az egész országból összesen 227 személy ujjlenyomatát vizsgálta meg, és ebben a számban már benne volt az ügyben bíróság elé állított 17 (és nyilvánvalóan a Surányi-karaván velük együtt előállított további 25-30 tagjának) ujjlenyomata is!³⁰ Ebből egyértelműen arra következtethetünk, hogy a dánosi bűntény nyomán elfogott és személyazonosságuk megállapításáig, de legalábbis ujjlenyomataik levétele és ellenőrzése céljából hosszabb-rövidebb ideig fogva tartott kóbor cigányok száma talán még az ötszázat sem érte el. Még a dánosi bűntény miatti eljárás iránt kiemelt figyelmet tanúsító újságíróknál is nagyobb érdeklődést mutató és a hatóságokat folyamatosan kritizáló Urai Dezső, az *Egyvetértés* újságírója 1907. július 30-án maga is azt írta, hogy „vége lett a hajszának, Budapestre kerültek a cigányok”, és az egész országban „az utolsó jelentések alapján körülbelül háromszáz cigánynak kell fogva lennie.”³¹

Egyébként, ha az ezres számból indulunk ki – ami több mint a háromszorosa az elfogott vándorcigányokat vehemensen védő kortárs újságíró által becsült értéknek – akkor is az 1893-as cigány népszámlálás adatai alapján, a körülbelül 30 ezer fős kóbor és félkóbor magyarországi cigányságnak ez csak a 3%-a, ha pedig a 275 000-es összlétszámot vesszük alapul, akkor még a 0,4%-os értéket sem éri el. E számok alapján nehezen lehet kijelenteni, hogy Magyarországon 1907-ben a cigánysággal szemben állami fajüldözés történt. Valójában annyi állapítható meg, hogy a korabeli magyar társadalomból rendkívül heves érzelmi reakciókat kiváltó borzalmas bűncselekmény – a dánosi négyes rablógyilkosság, erőszakos közönsülés és gyűjtogatás – elkövetése után, a magyarországi cigányságon belül is jelentős kisebbségben lévő vándorcigány elkövetők kézrekerítése és azonosítása érdekében hajtottak végre a csendőrök egy olyan bűnüldözési műveletet, amelynek során (kizárólag a vándorcigányokkal szemben) történtek ugyan elítélendő – a csendőrség által egyébként kivizsgált – atrocitások, de ezek a fajüldözés fogalmába semmiképpen sem vonhatók bele.

IBOLYA, TIBOR

Legende des Konzentrationslagers für Zigeuner 1907 und der massenhaften Rassenverfolgung (Zusammenfassung)

Am Abend des 19. Juli 1907 töteten die Mitglieder einer Wanderzigeunerkarawane in der Tscharda „Szarvas” (Zum Hirsch) in Dános (heute Dánszentmiklós) den Gastwirt, seine Frau, ihre Pflgetochter und einen zufällig anwesenden Fuhrmann. Nachdem sie das Gasthaus geplündert und in Brand gesteckt hatten, flüchteten sie vom Tatort. Die Täter wurden bald festgenommen, und der Königliche Gerichtsstuhl Pest und Umgebung verurteilte drei Angeklagte zur lebenslangen Freiheitsstrafe, und drei zu je 15 Jahren Zuchthaus. Der Fall ist auch heute

noch von zahlreichen Irrtümern und Legenden, bzw. absichtlichen Lügen umwoben, die von der Nachwelt oft als Tatsachen angenommen werden. So zum Beispiel die – in der Kádár-Ära verbreitete und sogar noch 2014 anzutreffende – unwahre Behauptung, nach der für Zigeuner ein Konzentrationslager eingerichtet worden sei. Von der Geschichte über die im „Konzentrationslager“ in Alsódabas Monate lang inhaftierten und dort zu Tausenden gemarterten Zigeunern stimmt nur so viel, dass sich dort nach dem Raubmord in Dános drei bis vier Tage lang Wander-

zigeuner in Gewahrsam der Gendarmerie befanden, aber ihre Zahl erreichte nicht einmal die Größenordnung von Hunderten. Über Misshandlungen oder Peinigungen der Zigeuner schrieb nicht einmal die zeitgenössische Presse, die von Atrozitaten reichlich und oft übertrieben berichtete, ein einziges Wort. – Der Verfasser des Aufsatzes weist in Einzelheiten nach, dass es in Ungarn 1907 kein Konzentrationslager für Zigeuner gegeben hat, und es gibt diesbezüglich auch keinen einzigen wissenschaftlichen Beweis. Aus Zeitungsberichten, aus den bekannten Daten und Tatsachen der Sache und aus ihrer Chronologie kann die Unseriositat der Behauptung eindeutig festgestellt

werden. In Wirklichkeit lässt sich nur feststellen, dass die Gendarmerie nach der Straftat, die in der zeitgenössischen ungarischen Gesellschaft außerordentlich heftige emotionale Reaktionen auslöste, eine Strafverfolgungsmanahme einleitete, um die Täter aus der Gemeinschaft der innerhalb der ungarischen Zigeunerschaft in Minderheit vertretenen Wanderzigeuner zu fassen und zu identifizieren. Im Verlaufe dieser Maßnahme kam es (ausschließlich gegenüber Wanderzigeunern) zu verurteilenden – von der Gendarmerie übrigens untersuchten – Atrozitaten, diese können aber keinesfalls unter den Begriff der Rassenverfolgung eingeordnet werden.

Jegyzetek

- ¹ Pinter Istvan–Szabo Laszlo: *A szazad nevezetes buntugyei. A modern magyar Pitaval* (Minerva, Budapest, 1964, 8. p.)
- ² Pinter Istvan: *Rendnek muszaj lenni...* (Tancsics Konyvkiado, Budapest, 1973, 113–118. p.)
- ³ Daroczi Agnes: „Faji alapon kriminalizalnak bennunket”. (http://hvg.hu/kultura/201431_daroczi_agnes_kisebbsegkutato_faji_alapon_k – A letoltes idopontja: 2015. majus 6.)
- ⁴ Barsony János–Daróczi Ágnes (szerk.): *Pharrajimos: Romák sorsa a nácizmus idején*. 1. kötet (L’Harmattan, Budapest, 2004. 21., 43., 47. p.)
- ⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=tjsUjPDYHjU> (A letöltés időpontja: 2015. május 13.)
- ⁶ A történelemtudomány mai állása szerint az első – koncentraciosnak nevezhető – táborokat az angolok állították fel burok számára a második bur háború (1899–1902) alatt.
- ⁷ Purcsi Bama Gyula: *A ciganykereses „gyökeres és végleges megoldása”*. *Tanulmányok a XX. századi „ciganykereses” tortenetebol* (Csokonai Kiadó, Debrecen, 2004, 16–22. p.)
- ⁸ *Pl. Egyetértés*, 1907. július 25.
- ⁹ *Budapesti Napló*, 1907. július 25.
- ¹⁰ *Budapesti Napló*, 1907. július 26.
- ¹¹ *A Nap*, 1907. július 28.
- ¹² *A Magyar Királyi Csendőrség Zsebkönyve*, 1907. Huszonegyedik évfolyam (Budapest, Franklin-Társulat, 1907, 86. p.). Az alsódabasi ors parancsnoka a cselekmény elkovetese idején már nem az 1907-es évkönyvben feltüntetett Tóth József, hanem Simon Márton volt, aki *a dános rablogvilkossag tettese*i feliratú, Alberti-Irsán készült híres képeslapon, a kép bal oldalán látható.
- ¹³ *Egyetértés*, 1907. július 23.
- ¹⁴ Surányi Ignác csoportjának Kecskemétről Alsó-Dabasra, majd onnan Dánosra kiseresenel nem volt jelen ujsgagiro. A pesti tudósítók Kolompár Balog Tuta Teglason elfogott csoportjának kiseresenel voltak csak jelen.
- ¹⁵ *A Nap*, 1907. július 30.
- ¹⁶ *A Nap*, 1907. július 30.
- ¹⁷ *A Nap*, 1907. július 31.
- ¹⁸ *Pesti Hírlap*, 1907. július 30.
- ¹⁹ Magyar Nemzeti Levéltár Fővárosi Levéltára VII. 101.c. Budapesti Királyi Országos Gyűjtőfogház iratai. 1907. évi 2381-2385. számú fegyencortzskonyvek
- ²⁰ Magyar Nemzeti Levéltár Fővárosi Levéltára VII. 101. d. Budapesti Királyi Országos Gyűjtőfogház iratai. 1907. évi 7297-7298. és 7323-7325. számú rabortzskonyvek
- ²¹ Magyar Nemzeti Levéltár Fővárosi Levéltára VII. 101. e. Budapesti Királyi Országos Gyűjtőfogház iratai. 1907. évi 9899. és 9919-9920. számú fogolyortzskonyvek. A foglyok közül az egyik a dános buntugy kesobbi X. rendű vádlottja, Surányi Márton volt, akit 1907. julius 31-én, a combján lévő elhanyagolt lott sebe miatt vittek be a Gyűjtőfogházban működő rabkorhazba.
- ²² Magyar Nemzeti Levéltár Fővárosi Levéltára VII. 102. a. Budapesti Királyi Buntetotortvenyszeki Foghaz iratai. 1463–1692. számú fogolyortzskonyvek.
- ²³ Magyar Nemzeti Levéltár Fővárosi Levéltára VII. 102. a. Budapesti Királyi Buntetotortvenyszeki Foghaz iratai. 1784–1787. és 1842. számú fogolyortzskonyvek.
- ²⁴ *Magyar Nemzet*, 1907. augusztus 2.
- ²⁵ *Képviselőházi Napló*, 1906. XIII. kötet. 1907. október 12.–november 26. – Ulesnapok – 1906-210
- ²⁶ 1907 nyarán a magyar sajtó is beszámolt róla, hogy egy vándorcigány karaván hetekig a francia–svájci határon vesztegelt, mert egyik állam sem volt hajlandó beengedni a területére.
- ²⁷ Ez természetesen nem jelenti azt, hogy bármely vidéki csendors ne vegzalta volna emiatt a területére teved vándorcigányokat.
- ²⁸ *Magyarorsag*, 1908. április 29.
- ²⁹ Harmath József (szerk.): *Roma holokauszt a Grabler-tónál. A székesfehérvári és várpalotai cigányok tömeges kivégzése Várpalotán 1945-ben* (A Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára Kiadványai 34. Várpalota–Veszprém, Várpalota Város önkormányzata–Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára, 2015, 10. p., 9. lábjegyzet)
- ³⁰ A teljes szakvélemény megjelent a *Közbiztonság* 1908. július 24-i számában. Ebben 227 személyről van szó. Gábor Béla 1912-ben megjelent könyvében – *Ujjnyom a bűncselekmény helyszínén. A helyszíni ujjnyomoknak a nyomozásban és a vizsgalatban való felhasznalasanak tankönyve* (Budapest, Radó Izor Nyomdai Muintezete, 1912) – szintén közli a szakvéleményt, itt már 427 személyt említve, ami ugyanúgy lehet elírás eredménye, mint a kisebb 227-es szám, azonban minden adatot összevetve a kisebb szám a valosinobb.
- ³¹ *Egyetértés*, 1907. július 31.

Erekly István a Szegedre költöző tudományegyetem rendes tanára, aki mintegy 20 évig oktatót a szege-di jogi karon a Kolozsvárról való áttelepülést köve-tően. Tudományos érdeklődése középpontjában alapve-tően a közigazgatási dogmatika, a közigazgatási politika és a közigazgatás-történet állt.¹ Azon kevesek egyike, akik a közigazgatási jog területére eső tudományos munkássá-gukkal kiérdemelték, hogy a Magyar Tudományos Aka-démia rendes tagjává válasszák.²

Az Erekly család és a tanulmányok

Erekly István 1876. december 26-án született Esztergom-ban Wittmann István néven, amelyet 1893-ban magya-rosított a család Ereklyre.³ Édesapja Erekly (Wittmann) István, édesanyja dukai Takács Veronika.⁴ A fiatal Erekly polgári, evangélikus családban nőtt fel három fiútestvéré-vel, Károllyal, Jenővel és Ferencel. Legismertebb test-vére Erekly Károly (1878–1952) gépészmérnök, ismert politikus, a Friedrich-kormány közlekedési minisztere és mezőgazdasági reformokkal foglalkozó szakember, aki bátyjához hasonlóan a tudományoknak szentelte életét.⁵ Másik öccse Erekly Ferenc, aki a kolozsvári Magyar Kirá-lyi Államépítészeti Hivatal segédmérnöke volt, s az I. világháborúban, 1915-ben vesztette életét.⁶

Erekly István középiskoláit Sümegen és Székesfehér-váron folytatta. Jogi tanulmányait Budapesten és Bécsben végezte, állam- és jogtudományi diplomáját a Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetemen szerezte meg 1898-ban. Ezt követően a bírói pályán helyezkedett el, először joggyakornokként a Budapesti Büntető Járásbíróságnál, később aljegyzőként, majd jegyzőként a sümegi és a rét-sági járásbíróságon.⁷

Erekly István mint tanár

Első munkája *Tanulmányok a magyar általános polgári törvénykönyv tervezete köréből* címmel jelent meg 1903-ban. Ebben, az alapítványokra, az egyesületekre és az önálló dologi szerződésre vonatkozó tervezetek kritizálásával, a magyar polgári jogi kodifikációs törekvésekhez kívánt hozzájárulni. Igénybe véve rendkívüli nyelvisme-retét a francia és a német jogi szabályozást is vizsgálta, s összehasonlító munkát végzett a korabeli szakirodalom felhasználásával, amelynek során a szabályozáshoz kap-csolódó jogtörténeti előzményeket is elemezte.

Ez a munkája tette szélesebb körben ismertté a nevét, s ennek köszönhetően kapott először oktatói állást Eperje-sen; 1904-től a közigazgatási jog és a statisztika rendkívüli tanára lett a hallgatók létszámát tekintve Magyarországon a jogakadémiák között az első helyen álló Eperjesi (ma Prešov, Szlovákia) Evangélikus Jogakadémián,⁸ emellett hadügyi közigazgatást, közhivatalnoki jogot és jogbölcsé-letet is tanított.⁹

1908-ban a helyhatósági önkormányzatok témájában megjelenő két hatalmas terjedelmű közigazgatási jogi monográfiája tette országosan elismert közigazgatási jog-

Pétervári Máté

Erekly István élete és munkássága, tekintettel a 19. század második felében történt közigazgatási reformokra

tudóssá, amelynek köszönhetően 1909-ben a Budapesti Kir. M. Tudományegyetemen közigazgatási jogból ha-bilitált magántanárrá,¹⁰ majd az Eperjesi Evangélikus Jogakadémia rendes tanárává nevezték ki. Még ebben az évben Angliában egyéves tanulmányúton vett részt a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium megbízásából, ahol a helyi közigazgatási és a versenyvizsga-rendszert tanulmányozta.¹¹

1914. augusztus 30-án a pozsonyi M. Kir. Erzsébet Tu-dományegyetem nyilvános rendes tanárává nevezték ki¹² a Közigazgatási és Pénzügyi Jogi Tanszékre. A pozsonyi egyetem hallgatóinak még statisztikát és a jogbölcséletet is tanított.

Az I. világháború elvesztése komoly változásokat je-lentett a magyar egyetemi struktúrában, hiszen a kolozsvári és a pozsonyi egyetem az ország határain kívülre került. Ennek következtében Ereklyt a pozsonyi Erzsébet Tudományegyetem több oktatójával együtt kiutasították az újonnan létrehozott csehszlovák állam területéről, az egyetem jogtudományi kara azonban, a többi kártól el-térően, még 1921. augusztus 20-áig működött Pozsony-ban.¹³ A kolozsvári M. Kir. Ferenc József Tudomány-egyetem rendes és rendkívüli tanárainak jelentős részét a román király és a kormányzótanács iránti hűségeskü letételének megtagadása miatt szintén kiutasították ko-rábbi lakóhelyükről. Mindkét egyetem száműzött oktatói Budapestre menekültek, ahol a két egyetem tanári kara a kormány támogatásával 1920. március elején újakezdte az oktatást.¹⁴ Az 1921:25. tc. rendezte a két egyetem székhelyének kérdését, miszerint: „Székhelyüknek a trianoni béke következtében történt elvesztése miatt az 1872. évi XIX. törvénycikkkel felállított kolozsvári m. kir. Ferenc Jó-zsef-tudományegyetem ideiglenesen Szegeden, az 1912. évi XXXVI. törvénycikkkel felállított pozsonyi m. kir. Er-zsébet királyné-tudományegyetem pedig ideiglenesen Pé-csett nyer elhelyezést.” A Szegedre költöztetett egyetemen 1921. október 12-én kezdték meg az oktatást.¹⁵

Bochkor Mihály, a kolozsvári M. Kir. Ferenc József Tudományegyetemen a magyar alkotmány- és jogtörténet nyilvános rendes tanára, nem követte Budapestre a kolozsvári egyetemet, így ideiglenesen, a két egyetem tanári karai

közötti együttműködésnek köszönhetően, Ereky István helyettesítette a professzort a magyar alkotmány- és jogtörténet tanszéken az 1920/21. tanév I. és II. félévében.¹⁶

1920. november 3-án Kolozsvárott Bochkor Mihály meghalt, emiatt a Budapestre menekült Ferenc József Tudományegyetem Boér Elek elnökletével küldött ki bizottságot, hogy a megüresedő tanszék betöltésére javaslatot tegyen. A bizottság 1920. június 14-ei ülésén egyhangúlag hozzájárult Szandtner Pál előadó előterjesztéséhez, aki a tanszék betöltésére Ereky Istvánt ajánlotta. Ezt követően (június 17-én) a kar rendes ülésén a bizottság javaslatát egyhangúlag elfogadta, így a magyar alkotmány- és jogtörténeti tanszék vezetésére a korábbi helyettes tanárt hívták meg. Szandtner előterjesztésére a kar azzal indokolta Erekynek a magyar alkotmány- és jogtörténeti tanszékre való kinevezését a vallás- és közoktatásügyi miniszternek küldött feliratában, hogy a kinevezendő oktató munkái „jogtörténeti alapon nyugosznak, szerzőjüknek nemcsak tételes és összehasonlító jogi nagy tudásáról, hanem kiváló történeti érzékéről, az ezeréves magyar történeti

alkotmány ismeretében és elemzésében szerzett nagy jártasságáról s az alkotmány- és jogtörténeti kérdések iránti állandó értelmezéséről is tanúskodnak.”¹⁷ A feliratban *A magyar helyhatósági önkormányzat és a Jogtörténelmi és közigazgatási tanulmányok* című monográfiákat, valamint *A magyar trón megüresedésének kérdéséhez* írt tanulmányt emelték ki Ereky István munkái közül.¹⁸

Az új tanszékvezetőt 1921. szeptember 22-én nevezte ki Horthy Miklós kormányzó Gödöllőn „a m. kir. Ferenc József tudományegyetemen üresedésben lévő magyar alkotmány és jogtörténeti tanszékre”.¹⁹ Ereky István mellett Kiss Albert és Finkey Ferenc, a pozsonyi Tudományegyetem másik két oktatója is a Szegedre költöző Ferenc József-Tudományegyetemre nyert kinevezést. Emiatt az Erzsébet Tudományegyetem felkérte a tőlük távozó három oktatót, hogy helyettesítsék náluk tantárgyaikat az 1921/22. tanévben, amíg a pótlásukról nem sikerül gondoskodni.²⁰ A Ferenc József Tudományegyetem ehhez megadta hozzájárulását, hangsúlyozva, hogy ezt csupán ideiglenes jelleggel áll módjában engedélyezni.²¹

Id. Boér Elek, a közigazgatási és pénzügyi jog rendes tanára 1921. szeptember 15-étől kérte szabadságolását a Ferenc József Tudományegyetemen, mert a miniszterelnök a magyarországi református egyházak képviselőjében

Észak-Amerikába küldte,²² amit követően 1922. augusztus 25-én nyugdíjba vonult. 1921. december 13-án helyettes oktatóként Ereky Istvánt bízta meg a kar vezetése „a magyar közigazgatási jognak heti 5 órában való előadásával”.²³ Ebben a formában tanította a tantárgyat egészen 1924. december 31-éig, amikor is a kormányzó a magyar közigazgatási és pénzügyi jogi tanszék rendes tanárává nevezte ki.²⁴ Így az 1924/25. tanév I. félévétől az 1927/28. tanév I. félévéig a magyar alkotmány- és jogtörténetet helyettes oktatóként adta elő, amelytől kezdve Iványi Béla vette át a tárgy oktatását.²⁵

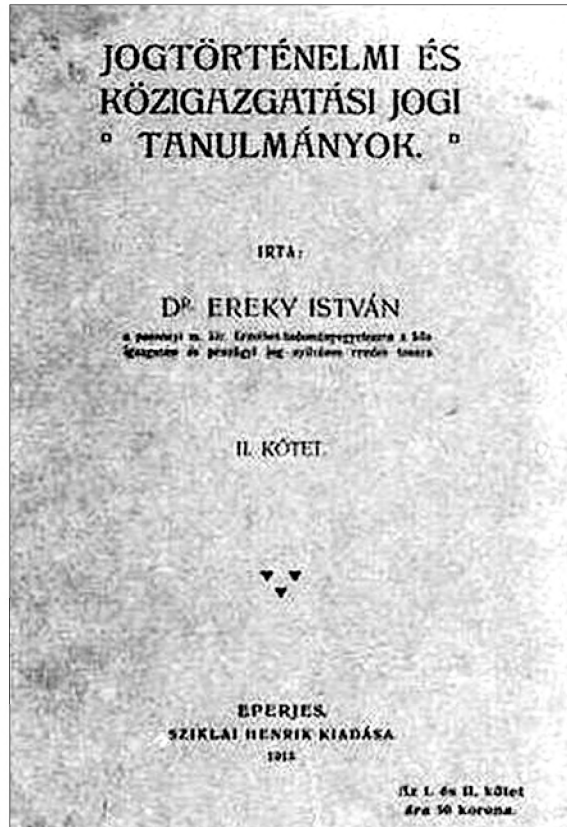
Ereky 1940-ig, az egyetem Kolozsvárra való visszaköltözéséig²⁶ vezette a közigazgatási és pénzügyi jogi tanszék. Kolozsvárra azonban már nem követte az egyetemet, így 1940. október 19-én a pécsi Erzsébet Tudományegyetem közigazgatási és pénzügyi jog nyilvános rendes tanárává neveztek ki.²⁷

A közigazgatási jog rendes tanára szegedi évei alatt háromszor töltötte be a Jogtudományi Kar dékáni tisztségét, az 1923/24. évi, az 1931/32. évi és az 1939/40. évi tanévben,²⁸ 1938-ban pedig az egyetem rektorává választották egy évre.²⁹

A szegedi professzor tudományos pályája

Ereky István 1921-ben lett a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja.³⁰ Balogh Jenő főtitkári jelentésében a „köz- és közigazgatási jog fáradhatatlan munkása”-ként jellemezte.³¹ Akadémiai székfoglaló beszéde 1922. április 10-én hangzott el *A közigazgatási jog és a közigazgatási tudomány kialakulása* címmel, amelyben főként az angol jog fejlődését elemezte.³²

A Sztrókay-díjat³³ a Magyar Tudományos Akadémia Nagy Ferenc³⁴ elnöke alatt kiküldött bizottsága 1921. április 15-i jelentésében Ereky Istvánnak adta. A bizottság feladata az volt, hogy az 1918. és az 1919. évben megjelent jog- és államtudományi művek közül kiválassza a díjra méltó munkát. A bizottság a közjog korábbi mostoha állapotát követő dinamikus fejlődés okán azt a döntést hozta, hogy közjogi munkát kíván díjazni, amelyek közül Ereky *Jogtörténelmi és közigazgatási tanulmányok* című kétkötetes munkájára esett a választásuk Csekey István

Ereky István: *Jogtörténelmi és közigazgatási tanulmányok* című kötetének címlapja

A magyar trónöröklési jog című, 1917-ben megjelent munkájával szemben. A bizottság értékelése elsősorban a közigazgatási kútfőkről írt részét méltatta a díjazott alkotásnak, amelynek elkészítése során Ereky nagyban támaszkodott alkotmánytörténeti ismereteire.³⁵

1929-től egészen 1942-ig a Magyar Tudományos Akadémia Jogtudományi Bizottságának tagja volt. 1930-ban a jogi személyekről szóló monográfiájáért Marczibányi-méltalossággal jutalmazták,³⁶ és ebben az évben kapta meg a Corvin-koszorút is. Ezt az állami kitüntetést, a Corvin-lánccal és a Corvin-díszjelvénnel egyidejűleg, 1930-ban alapította a kormányzó Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter szorgalmazására, amellyel a kultúra, a művészet és a tudomány kiemelkedő képviselőit kívánták elismerni. A Corvin-koszorú értékét növelte, hogy egyszerre 60 tudós részesülhetett ebben a kitüntetésben, és csupán valamely korszoktulajdonos halálával nyílt lehetőség arra, hogy a díjazottakból álló testület újabb tudóst válasszon körükbe.³⁷

Ereky Istvánt 1934. május 11-én, a XCIV. nagygyűlésen választották a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjává; Heller Farkassal és Kolosváry Bálinttal együtt a II. osztály A alosztályához csatlakozott.³⁸ Székfoglaló beszéde 1935. október 21-én hangzott el.³⁹ Ennek alkalmából Kornis Gyula osztályelnök a következő szavakkal méltatta: „Tisztelt Tagtársunk rendes taggá való megválasztása egy kizárólag a jogtudományi búvárkodásnak szentelt élet elméleti eredményeinek elismerése.”⁴⁰ A rendes taggá választása alkalmából elhangzott üdvözlő beszédben Kornis Concha Győző⁴¹ emlékét is megidézte, mivel a közvélemény őt tartotta Ereky tanítómesterének. A tanítvány ezt ki is emelte *A magyar helyhatósági önkormányzat* című művében,⁴² amelyet Conchának ajánlott. Kornis azt is megemlíttette, hogy a MTA soraiba is Concha ajánlotta Erekyt. Kettőjük szoros kapcsolatát mutatja, hogy az idősebb mestert 71. születésnapján és a halálakor tartott emlékbeszéd⁴³ alkalmával is Ereky méltatta.

Székfoglaló beszédében az újonnan választott rendes tag közigazgatási jogdogmatikai témához nyúlt. *Közigazgatás és önkormányzat* című tanulmányának részleteit ismertette, amelyben a szimben foglalt két fogalom elemzését végezte el a külföldi szakirodalom eredményeinek felhasználásával.⁴⁴ A tanulmány túlzott hossza miatt ezt a megszokott székfoglalói értekezések között megjelentetni nem lehetett, így később önálló kötetben látott napvilágot.⁴⁵

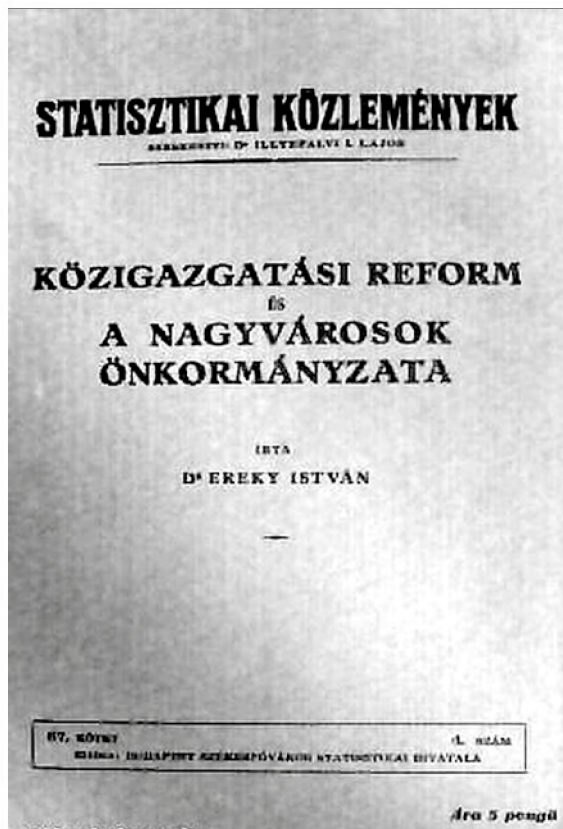
1939-ben nyerte el a MTA Nagyjutalmát, amelynek értékét növelte, hogy ezt minden évben más-más tudományág képviselője kapta meg. 1939-ben a Finkey Ferenc vezetésével kiküldött bizottság feladata az volt, hogy az

1930 és 1938 között megjelent legkiválóbb társadalomtudományi munkát díjazza. A társadalomtudományok közül pedig a jogtudományt emelték ki, mivel véleményük szerint ritkán nyílt alkalom, hogy a MTA jogtudományi munkát jutalmazhasson. A bizottság a monográfiák közül Ereky 1933-ban és 1936-ban megjelent *Közigazgatási reform és a nagyvárosok önkormányzata* című kétkötetes munkáját találta a jutalomra méltónak.

A díjra Ereky mellett olyan kiváló jogtudósokat jelöltek, mint Angyal Pál, Kolosváry Bálint, Szladits Károly, Tomcsányi Móric, Kuncz Ödön, Polner Ödön vagy Heller Erik. A bizottság a következőképpen indokolta döntését: „Tartalmilag a közigazgatási jognak egyik legfontosabb és legnehezebb problémáját, az önkormányzat különböző rendszereit dolgozza fel a legteljesebb tudományos alátámasztással, jogtörténeti és összehasonlító jogi alapon.”⁴⁶ Művében a

francia, az angol, a belga és az észak-amerikai nagyvárosok önkormányzatait hasonlította össze, s ebből vonta le következtetéseit. A bizottság azon a véleményen volt, hogy ez a munka képezheti az alapját a magyar nagyvárosi önkormányzati struktúra átalakításának.⁴⁷ A felfokozott érdeklődést az okozhatta, hogy az 1848:33. tc. után⁴⁸ 1870 óta a törvényhatósági jogú városokat a vármegyékkel, míg a rendezett tanácsú városokat a községekkel közösen szabályozták.⁴⁹ Ezzel szemben azt szerették volna elérni, hogy önálló városi törvény szülessen.⁵⁰ Az 1930-as években ezek a törekvések ismét nagy lendületet kaptak,⁵¹ amelynek egyik elemeként született meg Erekynek ez a munkája. Csizmadia Andor 1943-ban kidolgozott egy városi törvénytervezetet, ennek országgyűlési tárgyalását azonban a II. világháború megakadályozta.⁵²

Ereky István 1943. május 21-én hunyt el,⁵³ temetését lipótfai (Bárdudvarnok közelében) birtokán tartották, ahol a MTA részéről Holub József helyezte el a koszorút.⁵⁴ Holub 1938-tól a pécsi Erzsébet-Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara magyar alkotmány- és jogtörténeti tanszékének oktatója volt, aki Ereky Pécsre való költözését követően szorosabb kapcsolatot tartott fenn a professzorral.⁵⁵ A közigazgatás kiemelkedő alakjának ravatalánál mondott gyászbeszédben kiemelte az Ereky munkásságát is megha-

Közigazgatási reform és a nagyvárosok önkormányzata című munkájának címlapja

Magyarország közigazgatási területi beosztásának bemutatása a Magyar helyhatósági önkormányzat tükrében

tározó mottóját: „*caeca sine historia jurisprudentia*” – a jogtudomány vak a történelem nélkül.⁵⁶

Erekly István személyiségét Polner Ödön jellemzése alapján ismerhetjük meg.⁵⁷ Tanárként, dékánként és rektorként úgy mutatja be, mint aki mindig pontosan és tökéletesen teljesítette kötelességét. „Magánéletében kissé visszavonult és zárkózott volt, rendesen gondolataival elfoglalva, talán egyetlen szórakozását a sakkjáték jelentette.”⁵⁸ Azonban zárkózottsága mellett is tudott őszinte és ragaszkodó jó barát lenni. A sakk mellett másik hobbija a műfordítás volt, amelyben kivételes nyelvérzékét kamatoztathatta.

Feleségétől, Petracsek Erzsébettől egyetlen gyermeke született: Vilmos. Erekly István emellett aktív közéleti tevékenységet is folytatott; a szegedi ágostai evangélikus egyházközség tagja, Sáros vármegye tiszteletbeli aljegyzője, a Magyar Statisztikai Társaság, valamint a Szeged-Belvárosi Kaszinó tagja volt. Szegedi évei alatt a Tisza Lajos krt. 52. szám alatt volt az otthona.⁵⁹

A magyar helyhatósági önkormányzat – Vármegyék és községek

Ereklynek saját korában legnagyobb visszhangot kiváltó munkája *A magyar helyhatósági önkormányzat* címmel jelent meg 1908-ban,⁶⁰ amely még a magánjog témakö-

rébe tartozó könyve után országos hírű közigazgatási jogtudóssá tette. Ez a munka hozta meg számára a szakmai elismertséget, így nem csodálkozhatunk, hogy megjelenése után a vallás- és közoktatásügyi minisztérium angliai tanulmányútra küldte, majd a pozsonyi Erzsébet Tudományegyetem rendes tanára lett.

Több recenzió is értékelté monográfiáját. Mindegyik pozitív hangvételű, a dicséret hangján szól a munkáról, s várakozással tekint a szerző nagy vállalkozásának további kötetekre.⁶¹ Erekly, ígérete ellenére, azonban nem bontotta ki a 20. század elejéig a helyhatósági önkormányzat történetét, ugyanis a témában több alkalommal már nem publikált. Friedreich István ekképpen értékelté a művet: „ritka munka éri el azt a dicsőséget, hogy a Budapesti Szemle és a Huszadik Század, az Akadémia s a Társadalomtudományi Társaság egyaránt dicsérje.”⁶²

Művének bevezetése kiválóan szemlélteti az Erekly munkásságát végigkísérő kutatói módszertant. Kiemelte, hogy minden jogintézmény szerves történelmi fejlődés eredményeképpen jön létre, ami nélkül nem érhető meg annak pontos működése. Erre az okra vezethető vissza, hogy munkái általában jogtörténeti elemzéssel indulnak.⁶³

Véleménye szerint egy monográfia nem ragadhatja ki az adott jogintézményt környezetéből, mert az csupán a rá hatással lévő rendszerben értelmezhető. Azt hangsúlyozta, hogy a vármegyék bemutatásakor szükséges az állammal kapcsolatos kérdésekkel is foglalkozni, mert a kettő nem választható el egymástól.⁶⁴

A nemzetek egymásra ható jogfejlődésének elvét vallotta, emiatt – széles körű nyelvismeretét felhasználva – az egyes jogintézmények bemutatásakor kiterjedt jogösszehasonlító munkát is végzett.⁶⁵ Feladatának tekintette azt is, hogy az egyes jogszabályok megszületésének gazdasági, szellemi, erkölcsi és társadalmi előzményeit is megvizsgálja, ugyanis ezen tényezők vezetnek azon igények kialakulásához, amelyekre válaszul a jogalkotó cselekszik. A szerző művében ezeknek a tényezőknek a bemutatásakor használta fel széles körű statisztikai ismereteit.⁶⁶

Emellett Erekynek ebben a művében is megfigyelhető a Polner Ödön által szkolasztikusnak titulált elemzési módszer.⁶⁷ Ez azt jelentette, hogy tételekre és altételekre osztva az mutatta be a jogintézményeket. Szende Pál bírálta is recenziójában ezt az elemzési stílust.⁶⁸

Magyarország közigazgatási területi beosztása évezredes történelmi fejlődés eredményeképpen alakulhatott ki, így az egyes közigazgatási egységek területeit a hagyomány és nem a tervszerű területrendezés hozta létre.⁶⁹ Ereky a kiegyezéskori Magyarországot három, történelmi alapokon kiépült, különböző elvek szerint kialakított területrészeire osztotta.

1. A vármegyei rész 275 323 km²-en terült el, és mintegy 11 millió 800 ezer lakossal bírt.
2. A szabad kerületi és királyföldi területek a vármegyei igazgatás alól kiemelt országrészek voltak, amelyek összesen 693 ezer lakossal és 15 302 km²-nyi területtel rendelkeztek. Ereky a következő területeket sorolta a szabad kerületek közé: a turpolyai nemesi, a jászkun, a hajdú és a fumei kerületet, a 16 szeptesi várost, a nagyikindai kamarai és a tiszai koronai kerületeket.
3. A korlátlan katonai igazgatásnak alávetett terület szintén nem tartozott vármegyei igazgatás alá, amelynek lakosságszáma 1 millió 38 ezer, területe pedig 34 225 km² volt.⁷⁰

Ereky véleménye szerint a modern közigazgatás és önkormányzat kialakításának elsődleges feltétele az ország helyes alapelveken felépülő területrendezése. A magyar helyhatósági önkormányzatról szóló munkájának elején ismertette a rendi korszak folyamán kialakított területi beosztás hibáit, aránytalanságait, majd pedig elemezte, hogy

Az egyik legszemléletesebb példa az ország területének ziláltságára: Erdély területi beosztása⁸³

annak korrekciójára miképpen törekedett a kormányzati akarat.

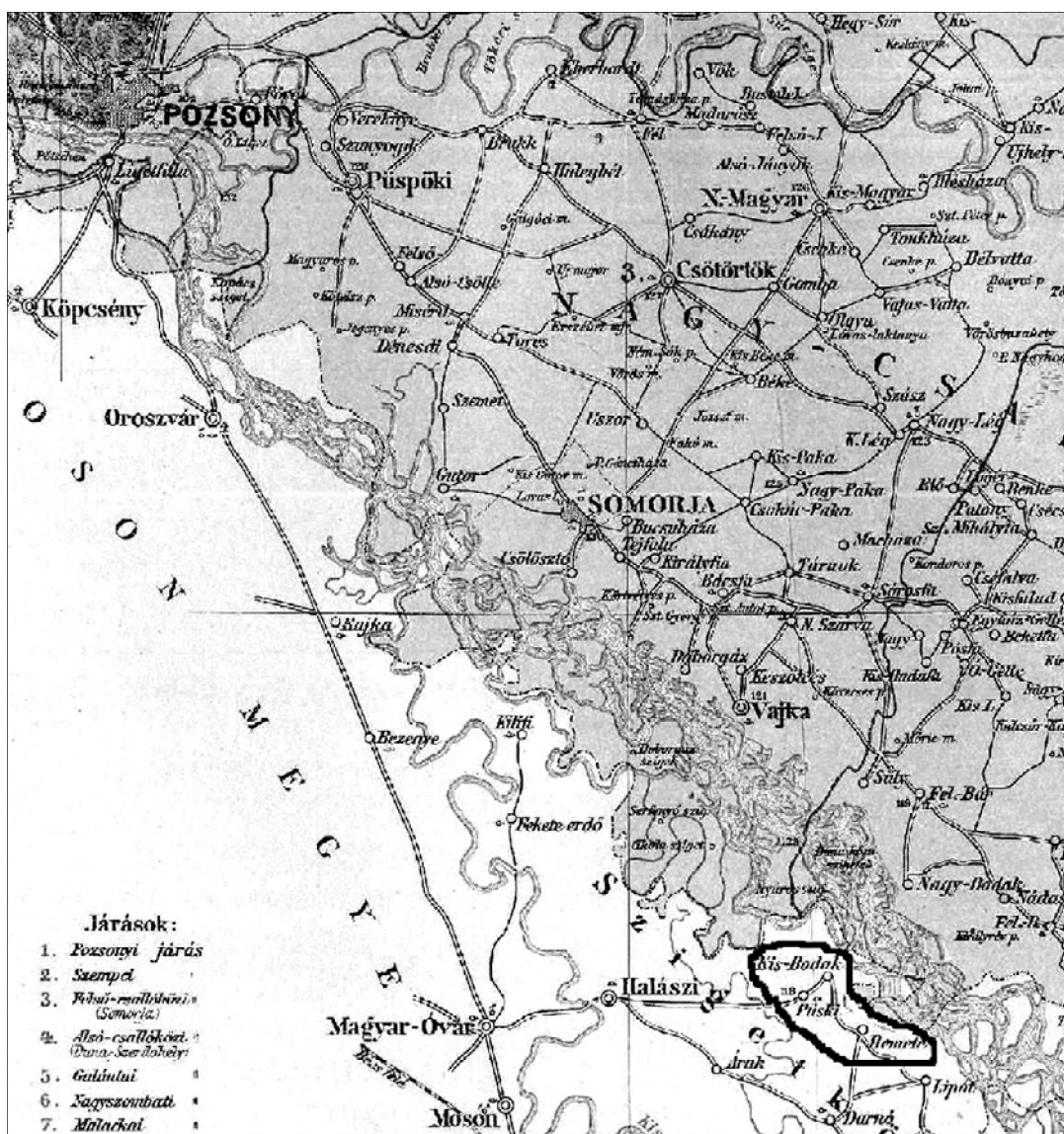
A szerző öt részre osztva elemezte az ország területrendezési hiányosságait a rendi korból örökölt területi beosztás kapcsán, elsősorban a Szapáry Gyula által alkotott törvényjavaslatok⁷¹ indokolásának felhasználásával.

Aránytalanul sok törvényhatóságot alakítottak ki egymástól eltérő szervezettel, hatáskörrel és elnevezéssel. A magyar Szent Korona országai Dalmácia nélkül 49 magyarországi vármegyére, 8 erdélyi magyar vármegyére,

7 horvát-szlavón vármegyére, 5 székely és 9 szász székre, 5 magyarországi (nagyikindai, hajdú, jászkun, 16 szeptesi, tiszai koronai) és 2 horvátországi kerületre (turpolyai, fumei), 1 magyarországi, 2 székely és 2 szász (brassói, besztercei) vidékre, valamint a katonai határvidékekre oszlott. Emellett még kialakult a 9 szász széklet és a 2 szász vidéket egy magasabb rangú törvényhatósággá összefoglaló Királyföld. A katonai határvidéket figyelmen kívül hagyva 159 közigazgatásilag elkülönülő terület jött létre, a városi törvényhatóságokat is ideszámítva.⁷²

Az 1870:42. tc.⁷³ volt hivatott a közigazgatást reformálni. A kiváltságos kerületek elnevezéseiket megtarthatták, de – az Erdély területén a szászok autonómiáját biztosító Királyföld kivételével – törvényhatóságokká alakultak át.⁷⁴ A székelyek főkirálybírója, a szász városok grófja, valamint a kerületek és vidékek főkapitányai címeiket megőrizték, de a főispánnak megfelelő hatáskörrel rendelkeztek.⁷⁵ A Királyfölddel kapcsolatos területrendezési problémákat végül az 1876:12. tc. oldotta meg, amely a szászok autonómiáját megtörve beolvasztotta területüket az egységes közigazgatás keretei közé.⁷⁶ Az eltérő közigazgatási egységekkel kapcsolatos anomáliákat pedig az 1886:21. tc. korrigálta, megszüntetve a kiváltságos kerületek heterogén elnevezéseit, különállását és vezetőik különféle elnevezését. A törvényhozó így egységes felépítésű vármegyéket hozott létre. Ezen megállapítás alól kivételt képezett Fiume városa, amely a „fumei provizoriumot” létrehozó, 1870. július 28-án kelt királyi leiratnak köszönhetően saját eltérő gyakorlatát alkalmazhatta továbbra is saját közigazgatási ügyeiben.⁷⁷

A következő kiemelt probléma a közigazgatási területi egységek szabálytalan formája és szétszabdalt területe volt. A legsúlyosabb problémát az enklávék jelentették. A jászkun kerület három részre szakadt, amelyből az egyik

A Pozsony vármegyétől a Dunával elválasztott területek (forrás: Gönczy Pál: Magyarország megyéinek kézi atlasza. Rajzolta: Kogutowitz Manó. Posner Károly Lajos és Fiai kiadása, 1890)

darab a kerület székhelyétől, Jászberénytől 173 km-re került. A Heves vármegyéhez tartozó Dévaványa pedig Békés vármegye és a Nagykunság között olyan nagyfokú függetlenséget élvezett a vármegye központjától elszakadva, hogy külön „köztársaságnak” tartotta magát. Erdélyben Felső-Fehér vármegye 18, egymástól távol fekvő részből állt. A széttagoltság miatt a központ irányítása nehezen érvényesült, a képviselők nem vettek részt hatékonyan a vármegye munkájában.⁷⁸ A legsúlyosabb problémákat az 1876:33. tc.⁷⁹ rendezte: az enklávákat megszüntette,⁸⁰ és a kerületek,⁸¹ a székek és a vidékek különállását eltörölte.⁸²

Az Erek által megjelölt harmadik dilemma az volt, hogy a törvényhatóságok területi beosztása figyelmen kívül hagyta a természetes határokat, a községekben bekövetkezett változásokhoz a vármegye nem igazodott. Példaként említhető, hogy Stoósz község területileg összefüggött Szepes vármegyével, azonban egy hegylanc

elválasztotta tőle, ezzel ellehetetlenítve a vármegye központjával való kapcsolattartást. Püskit, Kis-Bodakot és Remetét pedig a Duna választotta el Pozsony vármegyétől, ami miatt a jégzajlás idején lehetetlenné vált a vármegye székhelyével való együttműködés.⁸⁴

A negyedik problémát Erek abban jelölte meg, hogy a terület, a népesség és az adózóképeség tekintetében óriási eltérések álltak fent a vármegyék között. Az adózóképeség kérdését különösen jelentősnek tartotta, mivel a megfelelő mértékű adóztatási képesség nélkül megvalósíthatatlanná vált a valódi önkormányzatok létrejötte, mert ha a vármegye államsegélyből tartja fenn magát, akkor a központi kormányzástól való függés okán nem beszélhetünk az önkormányzati jog tényleges gyakorlásáról.⁸⁵ Az adófizetés és a valódi önkormányzat közötti párhuzamot már a korszak közigazgatással foglalkozó szakemberei is felismerték.⁸⁶

Az 1870:42. tc. 2. §-a valós önkormányzattal rendelkező törvényhatóságokat kívánt létrehozni, mivel a törvényhatóságok hatáskörébe vonta az önkormányzat és a közigazgatás költségeinek megállapítását és azok fedezetéről való gondoskodást. Emellett a 90. § értelmében az országgyűlés arról is gondoskodni kívánt, hogy az adott állampolgárok adóterhei ne növekedjenek az önkormányzati adóztatás által. Ereky fejtegetéseinek megfelelően azonban a törvény ezen szakaszainak a megvalósítása 1871-től minden évben felfüggesztésre került, mert annak végrehajtása, a csekély lakosságsszámmal bíró vármegyék esetében az arányos közteherviselés elvét sértve, egy-egy lakosra irreális mértékű adóterheket juttatott volna. A végző megoldás nem a vármegyék adózási képességének és lakosságsszámának arányosítása lett, hanem az 1883:15. tc. szabályozta az államszegélyezés intézményét.⁸⁷ A kormányzat által pártolt nagybirtokosság és nagyfőkések helyzetét javította a törvény megszületése, hiszen az állampénztárt terhelték a költségek, és nem a helyi lakosok egyenes adóiból kellett fedezni a helyi igazgatást.⁸⁸ Ennek a jogszabálynak köszönhetően pedig megmaradt a vármegyei törvényhatóságok kormányzati függősége.

A járások kialakítása esetén ugyanúgy hiányzott az egységes elvekre visszavezethető szabályozás. A különböző törvényhatóságok esetében óriási eltérések voltak a járások számában, területében és népességében.

Eredetileg minden vármegye négy járásra oszlott, amelyek beosztásáról később a népesség és a közigazgatási szükségletek átalakulásával a vármegyei közgyűlés, majd 1871-től a törvényhatósági bizottság dönthetett. Emiatt a helyi érdekek váltak irányadóvá az egységesség követelményével szemben a járási rendszer kialakításánál. Ennek következménye, hogy a 19. század végén pl. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye 14 járással rendelkezett, míg Moson vármegye csupán hárommal a 19. század végén.

A járások kapcsán problémás volt az a gyakorlat is, hogy területük kialakításánál a vármegyék nem fektettek hangsúlyt arra, hogy az államszervezet egyéb beosztásaival összhangba kerüljön a járások területi kialakítása. A legszélsőségesebb példa a nyolc zempléni község esete, amelyek öt különböző igazságszolgáltatási vagy közigazgatási funkciót ellátó székhely illetékességi területéhez tartoztak. Ennek korrigálására született az 1883:15. tc. 16. §-a, ami lehetőség szerint a járások területét és székhelyét legalább a járásbírósságok területével és székhelyével összhangba kívánta hozni.⁸⁹

A járások esetében azok székhelyeinek meghatározása vármegyei hatáskörbe tartozott, így a járás székhelyét legtöbbször az befolyásolta, hogy hol lakik a megválasztott szolgabíró. Az 1870:42. tc. sem változtatott gyökeresen ezen a gyakorlaton, mert csupán azt mondta ki, hogy a kültisztviselő a járás területén köteles lakni. Az 1886:31. tc. azonban már a kültisztviselőket kötelezte arra, hogy a járás székhelyén lakjanak.⁹⁰

Az 1802:12. tc.-ből levezethetően a vármegyék területi struktúrájának átalakítására csupán a magyar országgyűlés volt jogosult.⁹¹ A politikai jogokat gyakorló nemesség így sikerrel akadályozhatta meg a területi beosztás reformját, mivel a fennálló területrendezési elvek biztosították befolyásukat az ország életében. A felmerülő problémák ellenére az országgyűlés 1848-ig nem változtatott a vármegyei struktúrában. Ereky a helytelen területi beosztás pozitív hozadékának tartotta, hogy kialakulhattak a vármegyéknek az alkotmányosság védbástyájaként működő funkciói.⁹²

A kiegyezést követően, az 1869/1870. év fordulóján elkészült népszámlálásnak köszönhetően,⁹³ gróf Szapáry Gyula a pontos adatok segítségével készíthette el 1873-ban „A törvényhatóságok területének szabályozása- és új beosztásáról”, valamint „A közigazgatási járások száma- és székhelyeinek meghatározása” című törvényjavaslatokat. A javaslat csupán az ésszerűségi szempontokat figyelembe véve alakította át Magyarország közigazgatási szervezetét, és 53 vármegyére osztotta az ország területét, így a fentebb ismertetett anomáliák nagy részére megoldást jelentett volna.⁹⁴

A kormányzat azonban a dualizmus védelme érdekében ekkor a centralizmus megerősítésére törekedett. Ennek elérése céljából vezette be a megerősített kormánytól függő főispáni hatáskört és a virilizmust.⁹⁵ Ezen intézkedések körébe sorolható, hogy a történelmi alapokon nyugvó közigazgatási beosztás gyökeres átalakítása elmaradt, mivel ez is hozzájárult ahhoz, hogy a kormányzat biztosítani tudja a dualizmust támogató többséget az országgyűlésben és helyi szinten egyaránt. A közigazgatás egységesítése az 1875-ben kormányra kerülő Tisza Kálmánra maradt, aki ezekből a javaslatokból csupán a nemesség érdekeit nem túlzottan sértő, feltétlenül szükséges változtatásokat valósította meg. Ennek eredményeképpen jött létre a Magyarország területét 63 megyére osztó rendszer. Ereky elemzése végén megállapította: az átalakításokat nagyban gátolta, hogy a magyarság Magyarország területén kisebbségbe szorult az évek folyamán a nemzetiségekkel szemben, így a magyar lakosság politikaformáló képességét veszélyeztetné a vármegyék területének teljes átalakítása.⁹⁶

Ereky István egyetértett Tisza álláspontjával, hogy a modern közigazgatás kiépítésének előfeltétele a megfelelő területrendezési elvek szerinti területbeosztás, azonban amíg a magyar nemzet nem kerül túlsúlyba saját államában, addig lehetetlen megvalósítani a területszabályozás átalakítását.⁹⁷ A Tisza Kálmán által végrehajtott területszabályozásról megállapítható, hogy Szapáry javaslatához viszonyítva a vármegyei érdekek figyelembevétele miatt egy kevésbé hatékony rendszer jött létre. Az ország történetében azonban először Tisza miniszterelnökségét követően, a katonai határőrvidék 1881. évi felszámolásával alakult ki egységes jellegű területi önkormányzat.⁹⁸

PÉTERVÁRI, MÁTÉ

Leben und Werke von István Ereký, mit Berücksichtigung der verwaltungsrechtlichen Reformen in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts in Ungarn

(Zusammenfassung)

István Ereký (1876-1943) war ein ausgezeichnete Rechtswissenschaftler im Ungarn der Zwischenkriegszeit, der sich besonders mit dem Verwaltungsrecht beschäftigte. Er war von 1921 korrespondierendes und von 1934 ordentliches Mitglied der Ungarischen Akademie der Wissenschaften. Er erhielt für seine Werke mehrere Preise der Ungarischen Akademie der Wissenschaften. Als Universitätsprofessor arbeitete Ereký nach dem Friedensvertrag von Trianon zwanzig Jahre lang an der Universität Szeged, denn die Universität Klausenburg wurde damals nach Szeged verlegt. Er leitete den Lehrstuhl für Ungarische Rechtsgeschichte von 1921 bis 1924. Er wurde vom Reichsverweser im Jahr 1924 zum Leiter des Lehrstuhls für Verwaltungsrecht berufen. Ereký benutzte in seinen Büchern die vergleichende Methode, und seine

Arbeit begann er immer mit einer rechtshistorischen Untersuchung. In seinem Lebenswerk fehlt das Buch über die Zusammenfassung des Verwaltungsrechts. Er schrieb nur Teile dieser Zusammenfassung, weil sich seine Arbeit nicht nur mit Verwaltungsrecht, sondern auch mit Rechtsphilosophie und Verfassungsrecht befasste. Ich analysierte in meiner Studie sein erstes verwaltungsrechtliches Buch „Selbstverwaltung der ungarischen Kommunalbehörden“ (A magyar helyhatósági önkormányzat). In dieser Arbeit handelt es sich um das Komitat, und ich zeigte auch die Gebietsneuordnung in Ungarn nach dem österreichisch-ungarischen Ausgleich. In dieser Zeit wurde das einheitliche Staatsgebiet Ungarns mit Hilfe von Gyula Szapáry und Kálmán Tisza ausgeformt.

Jegyzetek

- ¹ Szamel Lajos: *A magyar közigazgatástudomány* (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1977, 147–159. és 276–279. p.)
- ² Koi Gyula: *Évszázadok mezsgyéjén. Négy magyar közigazgatástudós útkeresése és életpéldája* (Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Budapest, 2013, 75. p.)
- ³ Szentiványi Zoltán: *Századunk névváltozásai. Helytartósági és miniszteri engedéllyel megváltoztatott nevek gyűjteménye 1800–1893* (Homyánszky Viktor kiadása, Budapest, 1895, 67. p.). A névváltoztatásról szóló leírásban Erekýként szerepel a családnév. Kutatásaim alapján jelenleg nem megállapítható, hogy mikor változtatta a család Erekýre a nevét. Annyi bizonyos, hogy Ereký István 1903-ban kiadott első könyvében már Erekýként használta a nevét.
- ⁴ Dukai Takách Judit (1795–1836): magyar költőnő, aki Berzsenyi Dániel feleségének, Dukai Takách Zsuzsannának volt unokatestvére, anyai ágon Ereký István felmenői közé tartozott. (Fári Miklós Gábor–Kralovánszky Ubul Pál: *Az Ereký-rejtély megoldása. A „biotechnológia” első fogalma Magyarországon*. In: Palló Gábor [szerk.]: *A honi Kopernikus-recepciótól a magyar Nobel-díjakig*. Áron Kiadó, Budapest, 2004, 241–242. p.)
- ⁵ Fári–Kralovánszky: i. m., 240–268. p.
- ⁶ Ereký István: *Jogtörténelmi és közigazgatási jogi tanulmányok*. I. köt. I. és II. r. (Sziklai Henrik kiadása, Eperjes, 1917, III. p.)
- ⁷ Beck Mihály (szerk.): *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai, 1825–2002*. I. köt. (MTA Társadalomkutató Központ – Tudománytár, Budapest, 2003, 308–309. p.)
- ⁸ Bruckner Győző: *A Miskolci Jogakadémia múltja és munkássága (1919–1949)* (Forma GMK, Miskolc, 1996, 49. p.); Stipta István: *A Miskolci Evangélikus Jogakadémia (1919–1949)*. In: Kajtár István–Pohánka Éva: *A Pécsi Püspöki Joglyceum emlékezete 1833–1923* (PTE ÁJK, Pécs, 2009, 65–66. p.); Mezey Bama: *A jogakadémiák a jogászképzés történetében*. In: Kajtár István–Pohánka Éva: i. m., 17–36. p.)
- ⁹ Az eperjesi jogakadémián ebben az időszakban az Ereký által oktatott tárgyak közül a „Jogbölcslet” és a „Magyar állam statisztikája, tekintettel Ausztriára” kötelező tantárgynak minősült, míg a „Magyar közigazgatási jog” és a hozzá kapcsolódó gyakorlatok és szemináriumok csupán speciálkollégiumok voltak. *Protestáns egyházi és iskolai lap* (48. évf., 1905, 4. sz., 59–60. p. és 48. évf., 1905, 37. sz., 587. p.)
- ¹⁰ *Protestáns egyházi és iskolai lap* (52. évf., 1909, 11. sz., 173. p.)
- ¹¹ Gulyás Pál: *Magyar írók élete és munkái*. VII. köt. (MTA Irodalomtudományi Intézete, MTA Könyvtára és a Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 1990, 686. p.)
- ¹² *A Magyar Királyi Ferenc József-Tudományegyetem almanachja az MCMXXXI–XXXII. tanévről* (Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt., Szeged, 1932, 34. p.; a továbbiakban: Almanach)
- ¹³ Kardos József–Kelemen Elemér–Szögi László: *A magyar felsőoktatás évszázadai* (Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2000, 119. p.)
- ¹⁴ Almanach, 1932, 8. p.
- ¹⁵ Uo., 9. p.
- ¹⁶ *A rectori beszámoló (1920/21) beszéd adatai* (iktatószám: Bp. 1936:1920/21), Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, VIII. 4. b. (a továbbiakban: CSML), Ferenc József Tudományegyetem Jogi Karának iratai (továbbiakban: CSML VIII. 4. b.)
- ¹⁷ *Jegyzőkönyv a kolozsvári m. kir. Ferenc József tudományegyetem jog és államtudományi karának 1921. évi június hó 17-én tartott IX. rendes üléséről*. CSML VIII. 4. b.
- ¹⁸ Uo.
- ¹⁹ *A vkmin. 162. 305/921. IV. sz. rendelete, dr. Finkey Ferenc, dr. Kiss Albert, dr. Ereký István, dr. Szandner Pál és dr. Laky Dezső egyetemi ny. r. tanárok kinevezése* (iksz.: 90:1921/22), CSML VIII. 4. b.
- ²⁰ *A m. kir. Erzsébet-Tudományegyetem jog- és államtudományi karának 1921. évi szeptember hó 22-én Budapesten tartott rendes I. ülésének jegyzőkönyve*. CSML VIII. 4. b.
- ²¹ *Jegyzőkönyv a kolozsvári m. kir. Ferenc József Tudományegyetem jog- és államtudományi karának Szegeden, 1921. évi október hó 10-én tartott II. rendkívüli üléséről*. CSML VIII. 4. b.
- ²² *Boér Elek 1921. augusztus 15-én küldött levele Menyhárt Gáspár dékárnak*. CSML VIII. 4. b.
- ²³ *Helyettesítések az 1921/22. tanév II. félévében*. (iksz. 332:1921/22), CSML VIII. 4. b.
- ²⁴ *Beszámoló a szegedi m. kir. Ferenc József-Tudományegyetem 1922–23–1926–27. évi működéséről* (Egyetem Rectori Hivatala, Szeged, 1929, 343. p.)
- ²⁵ *A magyar királyi Ferenc József-Tudományegyetem tanrendeje az MCMXXVII–XXVIII. tanév első felére* (Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó, Szeged, 1927, 20. p.)
- ²⁶ Balogh Elemér: *A kolozsvári-szegedi jogi kar története (1872–2002)*. In: Takács Péter (szerk.): *A jogászképzés múltja, jelene és jövője* (ELTE ÁJK, Budapest, 2003, 186. p.)

- ²⁷ *A Magyar Királyi Ferenc József-Tudományegyetem tanrendje, 1940/41. tanév.* (M. Kir. Ferenc József-Tudományegyetem, Kolozsvár, 1942, 32. p.)
- ²⁸ Uo., 26–28. p.
- ²⁹ *A Magyar Királyi Ferenc József-Tudományegyetem tanrendje 1938/39. tanév első felére.* (M. Kir. Ferenc József-Tudományegyetem, Szeged, 1938. 7. p.)
- ³⁰ Voinovich Géza (szerk.): *Akadémiai Értesítő.* LIII. köt. (Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1943, 367. p.)
- ³¹ Balogh Jenő (szerk.): *Akadémiai Értesítő.* XXXII. köt. (Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1921, 183. p.). – Balogh Jenő (1864–1953) igazságügy-miniszter, a büntetőjog-tudomány elismert művelője, 1920 és 1935 között a Magyar Tudományos Akadémia főtákará volt, <http://mta.hu/tortenetitar?PersonId=26605>, 2015.02.23. Lengyel Ászlól–Vidor Gyula (szerk.): *Magyar országgyűlési almanach. Ötszáz magyar élet 1931–1936* (Globus Nyomdai Műintézet Rt., Budapest, 1936, 367–368. p.)
- ³² *Emlékkönyv Dr. Gróf Klebelsberg Kuno negyedszázados kulturpolitikai működésének emlékére, születésének ötvenedik évfordulóján* (Rákosi Jenő Budapesti Hírlap Ujságvállalata R.-T., Budapest, 1925, 11–33. p.)
- ³³ Sztrokay Antal (1780–1850) a 19. század első felének elismert ügyvédje, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja volt, akinek örökösai 1864-ben 1000 arany értékű alapítványt hoztak létre a MTA számára azon célból, hogy ezzel a jog- és államtudományi pályamunkákat díjazza. Szimneyi József: *Magyar írók élete és munkái* (<http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/index.htm> – 2015.02.23.)
- ³⁴ Nagy Ferenc (1852–1928): jogász, az MTA tagja, a magyar kereskedelmi jog és váltójog egyik neves ismerője. Lásd Csehi Zoltán: *Nagy Ferenc.* In: Hamza Gábor (szerk.): *Magyar jogtudósok.* III. köt. (ELTE ÁJK, Budapest, 2006, 117–133. p.)
- ³⁵ Balogh, 1921: i. m., 109–114. p.
- ³⁶ Komis Gyula: *Tudós fejek* (Franklin-Társulat, Budapest, 1942, 42. p.); Marczibányi István (1752–1810): belső titkos tanácsos, az irodalom nagy pártfogója. Magyar tudományos és szépirodalmi művek díjazására 50 000 Ft értékű alapítványt hozott létre, amelyet 1845-től kezelte a Magyar Tudományos Akadémia. Szimneyi József: *Magyar írók élete és munkái* (<http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/m15120.htm> – 2015.02.23.)
- ³⁷ Makai Ágnes–Héri Vera: *Kereszt, Érem, Csillag. Kötüntetések a magyar történelemben* (Helikon Kiadó, Budapest, 2002, 38. p.)
- ³⁸ Balogh Jenő (szerk.): *Akadémiai Értesítő.* XLIV. köt. (Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1934, 235. p.). 1870-ben megszűnt a különálló Törvénytudományi osztály a Magyar Tudományos Akadémián, s a jogtudomány a Bölcséleti, társadalmi és történeti tudományok osztályának részévé vált. 1934-ben a három tudós a Bölcséleti, társadalmi és történeti tudományok osztályának Bölcséleti és társadalmi alosztályához csatlakozott. (Beck, 2003: i. m., 17. p.)
- ³⁹ Voinovich Géza (szerk.): *Akadémiai Értesítő.* XLVI. köt. (Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1936, 202. p.)
- ⁴⁰ Kornis: i. m., 41. p. Komis Gyula (1885–1906) előbb a pozsonyi Erzsébet Tudományegyetemen a filozófia rendes tanára, majd a budapesti tudományegyetemen a bölcsészettan rendes tanára volt. A Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, 1945–1946-ban elnöke. Kenyeres Ágnes (főszerk.): *Magyar Elejtázi Lexikon* (<http://mek.niif.hu/00300/00355/html/index.htm> – 2015.02.23.)
- ⁴¹ Concha Győző (1846–1933): a 19. század végének és a 20. század elejének kiemelkedő közjogásza, aki tudományos munkássága eredményeképpen országos elismertségre tett szert. 1922-től 1925-ig a Magyar Tudományos Akadémia másodelnöke, 1903 és 1918 között a főrendiház, majd 1927-től a felsőház örökös tagja. Lásd: Koi, 2013: i. m., 73–106. p.
- ⁴² Ereky István: *A magyar helyhatósági önkormányzat. Vármegyék és községek.* II. köt. (Grill Károly Könyvkiadó-Vállalata, Budapest, 1908, V. p.)
- ⁴³ Ereky István: *Concha Győző* (Jogtudományi Közlöny, 51. évf., 1916. 9. sz., 81–82. p.); uő: *Emlékbeszéd Concha Győző ig. és t. tagról.* In: *Concha Győző ig. és t. tag emlékezete. A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek* XXII. köt. 10. sz. (Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1935, 1–74. p.)
- ⁴⁴ Ereky István: *Közigazgatás és önkormányzat* (MTA Jogtudományi Bizottsága, Budapest, 1939)
- ⁴⁵ Uo., 3. p.
- ⁴⁶ Voinovich Géza (szerk.): *Akadémiai Értesítő.* XLIX. köt. (Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1939, 40. p.)
- ⁴⁷ Uo., 35–42. p.
- ⁴⁸ Antal Tamás: *A szabad királyi városokról szóló javaslatok az utolsó rendi országgyűlésen és az 1848: XXIII. tc. keletkezése.* In: Balogh Elemér–Homoki-Nagy Mária (szerk.): *Ünnepi kötet Dr. Blazovich László egyetemi tanár 70. születésnapjára* (SZTE ÁJTK, Szeged, 2013, 21–40. p.); Varga Norbert: *Gróf Baththyány Lajos és a szabad királyi városok ügye az 1843/44. évi országgyűlésen* (Jogtörténeti Szemle, 2008. 3. sz., 7–15. p.)
- ⁴⁹ Máthé Gábor: *Polgári kori közigazgatásunk történeti jellemzői.* In: Imre Vilmos–Lamm Vanda–Máthé Gábor (szerk.): *Közjogi tanulmányok Lőrincz Lajos 70. születésnapja tiszteletére* (Aula, Budapest, 2006, 264. p.)
- ⁵⁰ Kajtár István: *Magyar városi önkormányzatok (1848–1918)* (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992, 87–91. p.); Csizmadia Andor: *A magyar városi jog* (Győregyházmegyei Alap Könyvnyomdája, Kolozsvár, 1941, 174–197. p.)
- ⁵¹ Csizmadia, 1941: i. m., 194–197. p.
- ⁵² Csizmadia Andor: *A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig* (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976, 484–486. p.)
- ⁵³ Voinovich Géza (szerk.): *Akadémiai Értesítő.* LIII. köt. (Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1943, 366. p.)
- ⁵⁴ Voinovich, 1943: i. m., 367. p. Holub József (1885–1962): történész, jogtörténész, a pécsi Erzsébet Tudományegyetem oktatója, 1945-től a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. Lásd Kajtár István: *Holub József.* In: Hamza Gábor (szerk.): *Magyar jogtudósok.* II. köt. (Professzorok Háza, Budapest, 2001, 119–128. p.)
- ⁵⁵ Kajtár, 2001: i. m., 121. p.
- ⁵⁶ Voinovich, 1943: i. m., 369. p.
- ⁵⁷ Polner Ödön: *Ereky István munkássága* (Közigazgatástudomány, VII. évf., 1944. 3–4. sz., 110. p.)
- ⁵⁸ Uo.
- ⁵⁹ Habermann Gusztáv: *Személyi adattár a szegedi polgár-családok történetéhez.* In: Blazovich László (szerk.): *Tanulmányok Csongrád megye történetéből.* XIX. (Csongrád Megyei Levéltár és Móra Ferenc Múzeum, Szeged, 1992, 69–70. p.)
- ⁶⁰ Ereky István: *A magyar helyhatósági önkormányzat. Vármegyék és községek. A vármegyék.* I. köt. (2. kiadás, Grill Károly Könyvkiadó-Vállalata, Budapest, 1910)
- ⁶¹ Szende Pál: *A magyar helyhatósági önkormányzat* (Huszadik Század, XVIII. köt., 9. évf., 1908. július–december. 67–69. p. és XIX. köt., 10. évf., 1909. január–június, 97–99. p.); S (írói álnév): *A megye múltja és jelene* (Budapesti Szemle, 137. köt., 1909. 385. sz., 23–37. p.); rr.(írói álnév): *Dr. Ereky István: A magyar helyhatósági önkormányzat* (Városi Szemle, I. évf., 1908, 578. p.)
- ⁶² gd. (Friedreich István): *Folyóiratok szemléje (1909 január)* (Katholikus Szemle, 23. köt., III. f., március, 1909, 316. p.)
- ⁶³ Ereky 1910: i. m., V. p.
- ⁶⁴ Uo.
- ⁶⁵ Uo., V–VI. p.
- ⁶⁶ Uo., VI. p.
- ⁶⁷ Polner: i. m., 109. p.
- ⁶⁸ Szende, 1908: i. m., 69. p.
- ⁶⁹ Csiky Kálmán: *A magyar állam közigazgatási joga* (Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1888, 77–78. p.); Magyary Zoltán: *Magyar közigazgatás* (Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1942, 293. p.)

- ⁷⁰ Ereky, 1910: i. m., 4. p.
- ⁷¹ *Az 1872. évi szeptember hó 1-jére hirdetett országgyűlés képviselő-házának irományai* (továbbiakban: K. I.) X. köt. (Magyar Királyi Államnyomda, Buda, 1874, 51–408. p.); Uo. XI. köt., 4–53. p.
- ⁷² Ereky, 1910: i. m., 73–74. p.
- ⁷³ Varga Norbert: *A köztörvényhatósági törvény (1870:XLII. tc.) létrejötte* (Debreceni Jogi Műhely, IV. évf., 2007, 4. sz.; http://www.debreceni jogimuhely.hu/archivum/4_2007/a_koztorvenyhatosagi_torveny_ltrejotte-2015.02.23.); Ruszoly József: *A népképviselői önkormányzat szegedi történetéhez (1848–1871)*. In: Pólay Elemér, Both Ödön, Tóth Lajos (szerk.): *Acta Universitatis Szegediensis: Acta iuridica et politica* (JATE, Szeged, 1982, 53. p.); Stipta István: *Megyei elképzelések a törvényhatóságok rendezéséről (1867–1868)*. In: Csizmadia Andor (szerk.): *Jogtörténeti tanulmányok V.* (Tankönyvkiadó, Budapest, 1983, 305–319. p.); Varga Norbert: *A polgári közigazgatás kiépítése felé tett lépések a dualizmus időszakában*. In: Radics Kálmán (szerk.): *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XXXI. 2006–2009* (Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, Debrecen, 2009, 227–250. p.); Stipta István: *Vármegyei reformkoncepciók az 1870. XLII. tc. képviselőházi vitájában* (Állam és igazgatás, XXXV. évf., 1985, 10. sz., 910–917. p.)
- ⁷⁴ 1870:42. tc. 88. §; Ladik Gusztáv: *Közigazgatásunk fejlődése 1867. óta* (Fővárosi Könyvnyomda Rt., Budapest, 1932, 24–25. p.)
- ⁷⁵ 1870:42. tc. 52. §; Ereky, 1910: i. m., 25. p.
- ⁷⁶ Ereky, 1910: i. m., 26–34. p.
- ⁷⁷ Csiky, 1888: i. m., 85. p.
- ⁷⁸ Ereky, 1910: i. m., 76–79. p.
- ⁷⁹ Stipta István: *A törvényhatóságok egységesítésére irányuló reformmunkálatok 1873–1874-ben*. In: *Acta Iuvenum. Sectio Iuridica et Politica, Series Nova, Tomus I.* (József Attila Tudományegyetem, Szeged, 1976, 111–150. p.)
- ⁸⁰ Hajdú Zoltán: *A magyar megyerendszer történeti, területi fejlődésének sajátosságai* (I.) (Comitatus, 3. évf., 1993. 1. sz., 61. p.)
- ⁸¹ Nyakas Miklós: *Hajdú vármegye megszervezése 1876/77-ben*. In: Gazdag István (szerk.): *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve, VII.* (Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, Debrecen, 1980, 5–17. p.)
- ⁸² Bicsok Zoltán et al.: *Erdély közigazgatás-története* (Asociația Științifică Pro Științia Administr., Sepsiszentgyörgy, 2003, 145–150. p.)
- ⁸³ A kép forrása: http://en.wikipedia.org/wiki/History_of_the_Sz%C3%A9kely_people#mediaviewer/File:Sz%C3%A9kely_Land.PNG
- ⁸⁴ Ereky, 1910: i. m., 78–80. p.
- ⁸⁵ Máthé, 2006: i. m., 263. p.
- ⁸⁶ KI. X. k. 51. p.; *A Tisza Kálmán miniszterelnök mint belügyminiszter által a közigazgatás érdekében 1880. novemberhó 21-dikére egybehívott enquete tárgyalásai* (a továbbiakban: Enquete) (Magyar Királyi Államnyomda, Budapest, 1880, 188. p.: Báró Majthényi László felszólalása és 192. p.: Komjáthy Béla felszólalása); Concha Győző: *Hatvan év tudományos mozgalmi között*. I. köt. (Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1928, 310. p.)
- ⁸⁷ Ereky, 1910: i. m., 81–93. p.; Szivessy Lehel: *A magyar közigazgatás fejlődése és a reformtörekvések* (Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt., Szeged, 1933, 10–11. p.); Stipta István: *Törekvések a vármegyék polgári átalakítására* (Osiris Kiadó, Budapest, 1995, 156–159. p.)
- ⁸⁸ Sarlós Béla: *Közigazgatás és hatalompolitika a dualizmus rendszerében* (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976, 149–151. p.)
- ⁸⁹ A probléma rendezéséhez hozzájárult, hogy az 1880. évi közigazgatási intékon ismét felmerült ez a kérdés, amikor a résztvevők többsége támogatta az egységesítés szükségességét. (Enquete 196–202. p.)
- ⁹⁰ Ereky, 1910: i. m., 93–99. p.; Magyary, 1942: i. m., 296. p.
- ⁹¹ Magyary, 1942: i. m., 294. p.; Kmety Károly: *A magyar közigazgatási és pénzügyi jog kézikönyve*. I. köt. (Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1911, 85. p.); Csizmadia 1976: i. m., 146. p.
- ⁹² Ereky 1910: i. m., 67–70. p.
- ⁹³ Hajdú Zoltán: *Magyarország közigazgatási földrajza* (Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2001, 126. p.)
- ⁹⁴ Stipta, 1995: i. m., 176–181. p.; Hencz Aurél: *Területrendezési törekvések Magyarországon* (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1973, 117–129. p.)
- ⁹⁵ Stipta István: *A főispáni hatáskör törvényi szabályozása (1870, 1886)*. In: Máthé Gábor–Zlinszky János (szerk.): *Degré Alajos emlékkönyv* (Unió, Budapest, 1995, 299–312. p.); Varga Norbert: *A törvényhatósági bizottság alakuló ülése Debrecenben és Szegeden*. In: Balogh Elemér–Homoki-Nagy Mária (szerk.): *Ünnepi kötet Dr. Blazovich László egyetemi tanár 70. születésnapjára* (Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2013, 725. p.); Varga Norbert: *A főispáni tisztség bevezetése Debrecen és Szeged szabad királyi városokban a köztörvény-hatósági törvény alapján*. In: Mezey Barna–Révész T. Mihály (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor 65. születésnapja tiszteletére* (Gondolat Kiadó, Budapest, 2006, 606–623. p.); Varga Norbert: *A virilizmus bevezetése és a cégek virilis jogának megítélése Szegeden* (Jogtörténeti Szemle, 2011. 1. sz., 43–46. p.)
- ⁹⁶ Ereky, 1910: i. m., 103–105. p.
- ⁹⁷ Uo., 153–154. p.
- ⁹⁸ Uo., 35–64. p.

Törő László Dávid

Eckhart Ferenc és Harold Steinacker – rokonítási kísérletek

Az Eckhart Ferencsel kapcsolatos irodalomban időről időre felbukkanó állítás szerint a magyar történész kisebb vagy nagyobb mértékben felhasználta a dualizmus idején Timon Ákossal vitázó osztrák Harold Steinacker történeti érveit akkor, amikor elkészítette nagy

vitákat kiváltó, programadó jellegű tanulmányát. Az alábbiakban ezeknek a rokonításoknak a mechanizmusait, körülményeit tárom fel, majd mindezek alapján Eckhart-ra és a diskurzusok más szereplőire vonatkozólag teszek néhány historiográfiai megállapítást. Bár többek között az is célom, hogy az eszmei rokonság mellett szóló érvek igazságtartalmára rákérdezzek, mégis fontosabbnak tartom ezen, különböző korokban változatlanul felmerülő, ám eltérő pozíciókból érkező felvetések körülményeit.¹

Eckhart Ferenc gazdaság- és jogtörténést 1931-ben országos botrányt robbantott ki egy tanulmányával, amely a magyar történetírást (a szellemtörténet jegyében) modernizálni törekvő, Hóman Bálint által szerkesztett *A magyar történetírás új útjai* című kötetben jelent meg. Ebben a főleg Timon Ákossal azonosított, a magyar alkotmánytörténet egyedi, demokratikus, az angol alkotmánynál is

fejlettebb voltát valló jogtörténeti iskolát támadta meg erőteljesen polemikus hangnemben, miközben (az egyik budapesti jogtörténeti tanszék élén tanított ekkor) egy programot is formába öntött a magyar jog- és alkotmánytörténet-írás témájában.² Az Eckharttal vitába szálló, közjogot oktató Tomcsányi Móric a *Magyar Jogi Szemlében* röviden megjegyzi (miután a „Habsburg-monarchia” jelölést tévesnek nevezi az újkori magyar történelem kapcsán), hogy „Eckhartnak [...] felfogása, illetve nyelvezete tehát [...] inkább a centralista osztrák írók (Tezner, Steinacker, Mayer) fejtegetéseire” emlékezteti.³ A dualizmus idején zajló osztrák–magyar közjogi vitákban állást foglaló, „nagyosztrák” iskolaként emlegetett szerzőkkel⁴ való rokonságot Eckhart egy gunyoros megjegyzéssel utasítja vissza: „Végül, aki II. Rudolfot

Eckhart Ferenc

ír, mint Tomcsányi Móric [...] az ne hibáztassa a »Habsburg-monarchia« megjelölést!”⁵ Mindezt leszámítva, az 1931-es vitákban nem került előtérbe Steinacker és hatásának taglalása. 1932-ben azonban Nagy Miklós (1881–1962), az országgyűlési könyvtár igazgatója (1921–1940) egy terjedelmes írást jelentetett meg a *Budapesti Szemlében*, amelynek érvanyagát arra építette fel, hogy Eckhart a Timon-féle iskola bírálatában lényegében Steinackerrel megegyező álláspontot foglal el, így a kettőjük érveit egyszerre igyekszik cáfolni, pozíciójukat összeolvasztani.⁶

Érdeemes kitérni a tanulmány megírásának előzményeire. Nagy nem tartozott a közjogi iskola körébe és több magyar történésszel aktív kapcsolata volt. Angyal Dávidhoz írt közel száz levele fontos forrásbázis motivációinak feltérképezéséhez. Nagy már 1931 márciusában arról írt, hogy többen arra kéri: írjon a Hóman-kötetről, főként Eckhart tanulmányáról.⁷ Különösen zavarja, hogy a kötetet a könyvtárból Várnai Dániel szocialista képviselő is kikérte, majd hozzáteszi: „Csodálom, hogy a radikálisoknak ezt az ujjongását nem veszik Szekfülék észre.”⁸ Ugyanebben a levelében említi meg először, hogy Eckharttal kapcsolatban valami olyanról akar írni, „amit a többi kritikus elhallgatott”. A tanulmány ötlete tehát megjelenésénél jóval hamarabb megszületett, s ebből a célból vette elő újra Steinacker 1907-es Timon-kritikáját is.⁹ Miután Steinacker újraolvasta, és összevetette Eckhart írásával, a következőket írja Angyalnak: „Hálásan köszönöm a Steinacker Haroldra vonatkozó adatokat. Szomorúan jellemző, hogy Eckh[art]. »szellemi-történeti« módszerével ugyanazokhoz az eredményekhez jutott, melyekhez a magyarfaló zöldszász 24 évvel ezelőtt már elérkezett kevesebb nagyképűséggel és mindig gondosan vigyázva a tárgyilagosság látszatára, úgy hogy tanulmánya tévedései mellett is még mindig figyelemre méltó olvasmány. Tőle igazán nem lehet rossz néven venni, hogy oly nagyra van a germánokkal s a Habsburgokkal és hogy dolgozata végén arra kéri a magyar történetírókat, hogy a Habsburgok korát értékel-

jék át (überprüfen szót használ, ha jól emlékszem). Nem pedig azért, mert más oldalról elismeri a cseh, lengyel alkotmányfejlődés hasonlatosságaira való utalás mellett

is a magyar alkotmánytörténetben megnyilvánuló eredetiséget, melyet Eckh[art]. kétségbe von. Persze Steinacker sem vette figyelembe Montecuccoli feljegyzéseit, hogy 1661-ben az erdélyi szász városok mily kevésbé örültek a császári csapatoknak. Reálpolitikai megfontolásuk állította őket is a török mellé.”¹⁰ Nyomtatásban megjelent kritikájában Nagy II pontban szedte össze Eckhart és Steinacker hasonlóan tartott érveit.¹¹ Idesorolja például, hogy mindketten a magyarság „török jelleg”-éből magyarázzák a korai Árpádok szinte korlátlan uralmát, és egyben cáfolják Timonnak a demokratikus, a király hatalmát tanácsokkal, törvényekkel korlátozó „közjogi

szellem” érvényesülését a honfoglalás és az első királyok idejében. Az angol–magyar alkotmánytörténeti párhuzam kétségbe vonását, az Aranybulla túlzott jelentőségének megkérdőjelezését, a cseh és lengyel jogfejlődéssel való rokonság kimutatását, a rendi dualizmus jelenségének (ahol a király és a rendek külön, egymással szerződő jogalanyok, ami ellentétes a nemzeti egység képével) hangsúlyozását is Steinackerre vezeti vissza. Mindehhez hozzáteszi, hogy Eckhart még túl is ló Steinackeren abban a tekintetben, hogy semmi egyediséget nem lát a magyar alkotmánytörténetben, míg az osztrák történész bizonyos egyediséget elismer. A Nagyhoz szóbeszéd során eljutott információk alapján Eckhart állítólag így nyilatkozott írásáról: „Egyáltalában nem értem Nagy Miklóst, miért ír most jogtörténetről, holott eddig nem foglalkozott vele. Különben nem válaszolok neki, sőt el se fogom olvasni a bírálatát.” A levél szerzője mindezt egy háborús hasonlaltal kommentálja: „Azt hittem én is, hogy támadva fog védekezni. Ha lemond erről, én nem folytatom tovább; a megfutamodó ellenségre a háborúban¹² sem tudtam volna löni [...]”¹³ A fogadtatáshoz tartozik, hogy az Eckhart-bírálattal kapcsolatban szerzőjének telefonon keresztül Hóman Bálint hosszasan gratulált.¹⁴ Ezt Angyal Dávid elűjságolta Mályusz Elemérnek, aki Eckharthoz írt levelében felháborodásának adott hangot.¹⁵ Jelen esetben kevésbé fontos, hogy Hóman mit közölt pontosan Nagy Miklóssal telefonon. Az azonban feltűnő, hogy Hóman (és tanítványa, Bartoniek Emma) később Eckharttal (vagy például Mályusszal) ellentétes véleményt fogalmazott meg bizonyos történeti kérdésekben, így valamiféle szembenállás (ha nem is éppen Nagy Miklós érvei és szemlélete alapján) nyomon követhető.¹⁶

Nagy Miklós, aki 1931-ben azt tartotta a szellemi-történet legnagyobb hibájának, hogy a lelki, művelődéstörténeti tényezők mellett minden más történeti szempontot elhanyagol,¹⁷ 1938-ban egy olyan tanulmányt írt *A szent korona eszme* címen, amelyben a jelenség (a király hatal-

mának korlátozása az absztrakt szent korona segítségével) kialakulását döntően a magyarság keletről magával hozott „szabadságszeretetével”, tehát egy szellemi tényezővel magyarázza.¹⁸ Eckhartnak a kérdésről írt fő művében csak egy rövid, negatív megjegyzés olvasható erről az írásról: „Figyelmen kívül hagyhattam Nagy Miklósnak »A szent korona eszméje« cím alatt a Szent István-Emlékönyv II. kötetében (1938.) megjelent összefoglaló tanulmányát, mint amely semmi újjal sem járult hozzá a kérdés megoldásához.”¹⁹ Nagy Miklós Eckhart-kritikájához két megjegyzést tennék. Az egyik, hogy Sárlos Márton nem hozott elő új érveket akkor, amikor az ún. második Eckhart-vitában azzal próbálta erőltetni Eckhart munkáit, hogy azokat Steinackerre vezette vissza, hiszen ugyanazon érvek mentén (csak marxista oldalról) történik a rokonság felvetése, mint korábban Nagy Miklósnál. A másik, hogy a Nagy és Eckhart közötti ellentétek leginkább azzal magyarázhatók, hogy Nagy alapvetően a politikatörténeti és hadi eseményeknek, aktuális történéseknek, nemzeti sorsfordulónak, katasztrófáknak tulajdonít kiemelkedő jelentőséget, továbbá a „nemzeti öncélúságot” elébe helyezi minden más szempontnak, miközben – bár mindig hangsúlyozza a gazdaság- és társadalomtörténeti és más elemek fontosságát – társadalomtörténeti kutatásokat nem végzett.²⁰ Mindezeknek tudható be, hogy Nagy elnéző Steinackerrel szemben annak saját nacionalizmusa miatt, ugyanakkor egyszerre óvatlan is, amikor ezekkel a szempontokkal találkozik. Steinacker ugyanis a magyar jog- és alkotmányfejlődés egyediségét éppen annak – részben faji okokkal magyarázott – elmaradottságában látta, így nála a magyar alkotmány önállósága negatív kontextusban kerül elő.²¹

1955-ben a marxista jogtörténész, Sárlos Márton²² megvádolta Eckhart Ferencet és tanítványát, Bónis Györgyöt azzal, hogy egyetemi hallgatók számára írt jogtörténeti jegyzetükben (amit az 1953/54. tanévben rendszeresítettek az oktatásban) a szellemtörténet rehabilitálására törekcszenek és az 1931-es Eckhart-tanulmányt dicsérik.²³ Az ebből keletkezett, a budapesti jogtudományi karon lezajlott összetűzés a második Eckhart-vitaként ismert. Sárlos más írásaiban is megtámadta a szellemtörténetet és a két világháború közötti jogtörténetírást, mondván, ez utóbbi (főleg Eckhart) a Szent Korona-eszme történetének megírásával revíziós célokat szolgált, rasszista fogalmakat használt, így még sovínisztább volt Timon Ákosnál is. Sárlos továbbá bármilyen Szent Korona-eszmét történetietlennek tartott. A Steinackerrel való rokonság jelentőségéről leghosszabban egy 1960-ban megjelent tanulmányában ír. Sárlos fő tézise, hogy a korai Árpádoknál uralkodó tekintélyelvű rendszer hangoztatása, valamint a Szent Korona-eszme organikus jellegének (ez az újabb korokban az államot mint szétszakíthatatlan testet jelentette, és alkalmazható volt a Trianonban elcsatolt területek visszakövetelésére) kifejtése a „Horthy-fasizmus” számára kedvező ideológia volt. „Bécsből eredt a nomád-pásztori despotizmusnak az Árpád-kori királyi hatalomra való első alkalmazása. A századeleji osztrák centralista irányú Timon-bírálok egyike, Harold Steinacker volt az, aki e gondolatot először kifejtette.”²⁴ Az Árpádok tekintélyelvű rendszerét Steinackerhez képest Eckhart rasszista

tartalommal töltötte fel, fellépése elsősorban ebben jelentett újdonságot a két világháború között.²⁵

Időközben maga Steinacker is megszólalt a témában, és 1907-es írásához 1963-ban írt egy utólagos kommentárt, amelyben összeszedte a magyar alkotmánytörténeti vitákkal kapcsolatos álláspontokat az Eckhart-vitától kezdve. Bár Steinacker pozitívan értékeli Eckhart (szerinte is vele sok tekintetben rokon szellemiségű) két világháború közötti fellépéseit és elveti Sárlos Márton azon nézetét, hogy Eckhart a „Horthy-rendszer” ideológiáját alapozta volna meg a Szent Korona-eszméről vallott felfogásával,²⁶ mégis, Eckharthoz képest előrelépésnek tartja Sárlos Márton munkásságát. Az ellentétek megértéséhez röviden érdemes felidézni Eckhart nézetét a kérdésről. 1941-es műve²⁷ szerint a koronát a Magyar Királyságban idővel nem pusztán tárgynak tekintették, hanem először a királyi hatalmat, később a királytól elváló entitást reprezentáló, elvont fogalmat értettek rajta. Ezt a jelenséget egy, a királyi hatalmat gyengíteni igyekvő, Európa történelmében máshol is (például, de nem kizárólag a csehek, lengyelek esetében) megtalálható rendi eszmének tartotta, hiszen elsősorban a megerősödött rendeknek volt az érdeke a király hatalmának korlátozása azáltal, hogy a koronától leválasztják hatalmát. Ezt az eszmét egyesítette Werbőczy egy szintén európai jelenségnek számító, egyházi eredetű organikus személettel, amivel létrehozta a Szent Korona-tant (ahol a rendek és a király alkotják a korona, azaz a nemzet testét az országgyűlésben), a Szent Korona-eszme egy új változatát a *Tripartitumban*. Eckhart szerint a koronaeszme ebben a formában viszont a 19. század végéig nem játszott akkora szerepet a magyar alkotmánytörténelemben, mint azt Timonék gondolták, ráadásul később már eltérő, Werbőczy gondolataihoz képest jelentősen megváltozott tartalommal bukkant fel Hajnik és Timon műveiben. Steinacker ezzel szemben úgy vélte – megismételve a dualizmus idején elfoglalt álláspontját –, hogy bármiféle, a múltban forrásokon keresztül megfogható, történeti koronként változó, vagy esetleg állandó koronaeszme mindössze fikció, ebben tehát Sárlos Mártonnal volt megegyező véleményen.²⁸

Sárlos erre 1964-ben reagált, s egészen odáig ment (miután hosszasan idézte Steinacker róla szóló dicséretét), hogy Steinacker 1907-es tanulmányát nevezi igazán tudományosnak Eckhart felfogásával szemben. Ugyanis, míg Eckhart rasszista magyarázattal szolgált a magyar alkotmánytörténet kezdőpontjához, az osztrák történész „a nomád pásztori életmódból (mi úgy mondanók: termelési módból) indul ki, és hangsúlyozza 1907-ben, hogy ez az életmód hasonló az ural altáji mongol fajoknál és elő-ázsiai szemita, arab és zsidó fajoknál, és valamenynyitknél hasonló uralmai formákat eredményez. Nem szükséges kommentálni, melyik felfogás áll közelebb a valódi tudományos kutatáshoz.”²⁹ Sárlos Steinackerből egy komplex megközelítésekkel (életmód, gazdasági stb. tényezők vizsgálata) élő, tudományosabb álláspontot elfoglaló történészt csinál, amely Eckhart jelentéktelenként való bemutatása a célja. Eckharttal szemben jóval kevésbé ellenséges hangnemből, de a rokonság tézise Vargyai Gyula tanulmányaiban is hangsúlyosan megjelenik.³⁰ A szerző szerint Eckhart 1931-es tanulmányának megírás-

sát az sietette, hogy „véleményét olykor készen találhatta Steinackernél”³¹

A további értékeléshez Steinacker kérdéses szövegéhez érdemes fordulni. A Harold Steinackerről szóló osztrák irodalom kezdetben megértő volt a történésszel szemben. Halála után volt pályatársai, Franz Huter és Theodor Mayer is úgy látták, hogy a dualizmus idején zajló közjogi vitákban inkább Steinackernek volt igaza (Apponyi Alberttel és a vele megegyező véleményt kifejtő Timonnal szemben), hiszen ő előre látta a Monarchia nemzetiségi problémáinak következményeit, és ezért az államalakulat föderatív átszervezését javasolta, továbbá nacionalista sem volt, hiszen a népek békés egymás mellett élését támogatta.³² Az újabb művek már jóval kritikusabbak a témában, és rámutatnak Steinacker kétes politikai szerepléseire, valamint a történeti kérdésekről való írásaiban konstans módon fellelhető, biológiai, öröklésközpontú népfogalmára.³³ Miután Timon alkotmánytörténeti tankönyve³⁴ 1904-ben megjelent németül is,³⁵ rengeteg kritika érkezett rá a külföldi folyóiratokban. Ezek egyike volt Steinacker írása, ami bizonyos szempontból egyedülálló a recepcióban; hatalmas mennyiségű, magyar és külföldi irodalmat ismertet, így egy diskurzusban helyezi el Timon könyvét, ráadásul ellennarratívát is kidolgoz a magyar alkotmánytörténetéről. A később Apponyival lefolytatott vitája széles körű ismertséget biztosított számára, Steinacker írásait minden bizonnyal jól ismerték a magyar történészek, jogászok. Az 1907-es írás hangsúlya nem valamilyen Szent Korona-tanon (Timon erről való felfogásának ismertetésén kívül nem sokat foglalkozik vele) vagy a magyar történelem egészén van, hanem éppen a korai évszázadokon (honfoglalás, első Árpádok).³⁶ A magyar történészek figyelmébe ajánlja ennek a korai szakasznak az antropológiai, faji, földrajzi sajátosságokat kutató vizsgálatát.³⁷ Steinacker szerint a török vagy finnugor (nyelv)eredet vitáját nem lehet a nyelvészet segítségével eldönteni, helyette „társadalomtörténeti” szempontból, de a honfoglalásra vonatkozó írott források alapján arra az álláspontra jut, hogy a magyar egy „turkotatár” vagy (Európában egyedülként) „turáni” nép, amelyre a despotikus uralmi forma a jellemző. Bár Steinackernél is gyakran olvasható a földrajzi, gazdasági, társadalmi, kulturális stb. tényezők fontosságának hangsúlyozása, az „árja” és „finnugor” népektől alapvetően eltérő „turáni” magyar életforma a földrajzi tér változása (honfoglalás) után is hosszú ideig alapvető történelemmagyarázó tényező az osztrák történésznél, éppen a biológiai öröklés fontossága miatt.³⁸ A törökös/turáni jelleg magyarázza a magyar, katonáskodó, uralkodói habitusú nemesség egészségtelenül nagy számát, a polgárság gyengeségét, és a magyar alkotmányfejlődés nyugatitól eltérő voltát. Steinacker persze a szláv népekről sem volt jó véleménnyel, számára a magyar, cseh, lengyel stb. nép mind „Kelet-Európa” részei voltak, amely térség jellemzője az életképes szinten önálló kultúrának, független államiségnek a hiánya, éppen ezért – ezt fejtegeti már Apponyinak is az első világháború idején, levelek formájában – csak egy erős hatalom keretein belül védhetnék meg önállóságukat a népek.³⁹ Steinackernél a gazdasági, társadalmi stb. tényezők a folytonos említés ellenére alárendelt szerepet játszanak, ő maga elsősorban

történeti segédtudományokkal, forráskiadással és politikatörténettel, valamint aktuális kérdésekkel foglalkozott (ráadásul pártpolitikában is részt vett a náci oldalán), mint az tanulmányaiból és a róla szóló irodalomból kiderül.⁴⁰

Timon külföldi kritikusai közül a közjogi viták miatt Harold Steinacker és Friedrich Tezner nevei kerültek előtérbe, ami részben magának Timonnak is volt köszönhető. Egy németül megjelent, 1910-es tanulmányában a külföldi kritikusok közül egyedül Steinackernek és Teznernek ad rövid választ azzal kapcsolatban, hogy valóban egy európai, keresztény eszme-e az általa magyar sajátosságnak tartott Szent Korona-tan.⁴¹ Később Nagy Miklós és Sarlós Márton is a Steinackerhez hasonló nézeteket valló Teznerhez kötik az organikus szemléletmód európai jellegének első alkalommal való hangoztatását, jelentősen megnövelve ezzel annak szakmai jelentőségét.⁴² Végezetül felmerülhet a kérdés, hogy maga Eckhart milyen pozíciót foglalt el Steinackerrel szemben? Barátja, a rá sok tekintetben hatással bíró Szekfű Gyula a dualizmus idején Timon és Steinacker ellenében pozicionálta magát, bírálva az előbbi elmaradott, nemzeti romantikus felfogását, Steinackernek pedig a magyar történeti irodalomban való tájékozatlanságát.⁴³ Eckhart Ferenc (óvatosabban, neveket nem említve, de mindkét oldalt szakmailag kritizálva) is véleményezte a dualizmus korában zajló közjogi vitákat. Egy, a *Századokhoz* írt nyílt levelében, 1915-ben írta a következőket: „A nagyosztrák közjogászok epigonjai közül, azt hiszem, nem egynek az növesztette meg érdemtelenül hírnevét és önbizalmát, hogy legnagyobb államférfiaink vitatkoznak velük, olyan emberek, kiknek ők saruit sem méltók megoldani. Többnyire meddő vitatkozás helyett jobb volna a magyar történelmet egyáltalán nem, vagy csak hiányosan ismerő doctrináik ellen néhány világos történeti adatra épített visszautasítás. Tekintettel arra, hogy közjogászaink mindig csak a Corpus Jurisra támaszkodva a történeti anyag összegyűjtését teljesen elhanyagolták, új és meg nem támadható érvek közlése csak levéltári kutatások alapján történhetik.”⁴⁴

A két világháború közötti időszakban azonban, amikor az osztrákokkal folytatott közjogi viták már kevésbé voltak aktuálisak, a magyar alkotmánytörténet modernizálása pedig egyre inkább sürgetőbbé vált, Eckhart egy 1924-ben megjelent könyvében megemlíti Steinacker 1907-es írását, mint fontos alkotmánytörténeti vitairatot, amit érdemes megismerni.⁴⁵ Programadó szempontból viszont Alfons Dopsch osztrák jog- és gazdaságtörténészt emeli ki a következő évben, egy külön írásban.⁴⁶ Ismerve Eckhart és Szekfű dualizmus idején elfoglalt álláspontját, jobban érthetővé válik, hogy Szekfű tanítványa, Kosáry Domokos történész teljesen ehhez az állásponthoz visszatérve, Szekfüre hivatkozva támadja Steinackert egy 1962-es tanulmányában azért, mert még mindig „turáni” népket tartja a kulturálisan alsóbbrendűnek beállított magyarságot, a magyar történeti szakirodalomról (illetve Széchenyiről) pedig továbbra is sommás, elfogult véleménye van.⁴⁷ Az sem teljesen meglepő, hogy Sarlós Márton 1964-es recenziójában röviden Kosáryval is vitába szállt Steinacker értékelésével kapcsolatban.⁴⁸

Az Eckhart-recepció azon elemei, amelyek a Steinackerrel való rokonságot próbálják bizonyítani, és arra nagy

hangsúlyt fektetnek (Nagy Miklós, Sarlós Márton, Vargyai Gyula), az értelmezések zsákutcáját jelentik. Ezen írások szerzői, ismervé a nagy visszhangot kiváltó Steinacker-szöveget, azt ráolvasták az 1931-es Eckhart-tanulmányra (vagy fordítva), így akarva-akaratlanul is döntően megemelték az osztrák történész tudományos jelentőségét, miközben sokkal inkább elnézőbbek voltak ideológiai kiindulópontjával szemben, mint Eckhart. Nagy Miklós és Sarlós Márton esetében különös „szövetségek” alakultak Eckharttal szemben: a nemzeti öncélúságot szem előtt tartó, politikatörténetet művelő Nagy, valamint a marxista jogász Sarlós a szélsőjobboldali Harold Steinackerre, mint Eckhartnál elfogulatlanabb forrásra hivatkozott. A feltételezett steinackeri hatásokat mindezek alapján foucault-i diszkurzív rétegekként értelmezem,⁴⁹ amelyek a különböző korok során ráakadtak, eltérő változataiban egymásra

halmozódtak az Eckhart-ról szóló irodalom egy részében. Bármennyire is fontosak a Timon tankönyvére érkezett külföldi (és persze magyar) reakciók (így különösen Hans Schreuer, Karel Kadlec és Paul Vinogradoff írásai emelendők ki),⁵⁰ Eckhart műveit nem lehet egyedül vagy döntően ezekre a hatásokra visszavezetni. Az Eckharttal jó kapcsolatban lévő Josef Karpat szlovák jogtörténész, aki Steinacker összefoglalása óta külföldi közönség számára 1941-ben először állította össze a Timonra reflektáló magyar és külföldi kritikák egy részét, szintén ezen reakciók „mindössze” figyelemfelhívó jellegére utal.⁵¹ Eckhart Ferenc esetében elengedhetetlen az életmű fél évszázadon átívelő pályájának ismerete, hiszen például a két világháború közötti fellépését már sok tekintetben megalapozta korábbi munkássága, így nem lehet az 1931-es tanulmányát egy hirtelen jött, kísérletező vállalkozásnak tekinteni.

TÖRŐ, LÁSZLÓ DÁVID

Ferenc Eckhart und Harold Steinacker – die Versuche, sie zu „Verwandten“ zu machen

(Zusammenfassung)

Eine der wichtigsten Zielsetzungen des vorliegenden Aufsatzes besteht in der histografischen Untersuchung und Wertung der von Ferenc Eckhart 1931 veröffentlichten Programmschrift, die lebhaftige Diskussionen auslöste, und der auf die Wirkung des österreichischen Historikers Harold Steinacker zurückführenden Diskurse. Steinacker, der auf eine föderative Umstrukturierung der Monarchie in Form eines Reichs bestand, debattierte während des Dualismus mit mehreren ungarischen Rechtshistorikern (Ákos Timon, Albert Apponyi) über verfassungsgeschichtliche Fragen, und so war sein Name in einem weiten Kreis bekannt. Eckhart folgte den Spuren von Károly Tagányi und Alfons Dopsch, deren rechtsgeschichtliche Forschungen auf Sozial- und auf Wirtschaftsgeschichte basierten. Seine Studie wurde zum ersten Mal zwischen den beiden Weltkriegen vom Direktor der Parlamentsbib-

liothek Miklós Nagy, später mit ähnlichen Argumenten von einem marxistischen Rechtshistoriker (Márton Sarlós) mit Steinacker in Verbindung gebracht, aber die These von einer „Verwandtschaft“ ist hin und wieder auch in der Fachliteratur anzutreffen. Eckhart verfolgte natürlich aufmerksam den Timon gegenüber kritischen Standpunkt ausländischer Autoren während des Dualismus. Sein Streben nach Reformen der Rechtsgeschichtsschreibung kann jedoch nicht mit der Wirkung von Steinacker erklärt werden. Obwohl die Argumente des österreichischen Historikers in vieler Hinsicht mit dem Standpunkt der Timon-kritischen Autoren verwandt sind, entfaltete sich schon während des Dualismus eine Historikergeneration, welche sich für die Bearbeitung der Rechtsgeschichte auf Grundlagen der europäischen Gesellschaftsgeschichte als Alternative einsetzte.

Jegyzetek

- ¹ Hiszen az Eckhart-ról szóló irodalomban nem mindenki tulajdonított/tulajdonít fontosságot Steineckemnek (nem említi például: Mezey Barna: *Utószó*. In: Mezey Barna (szerk.): Eckhart Ferenc: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*. Osiris Kiadó, Budapest, 407–437. p.; a továbbiakban: Mezey Barna, 2000), sőt Glatz Ferenc vitatja, hogy erős eszmei hatásról lenne szó (Glatz Ferenc: *Történetíró és politika. Szekfü, Steier, Thim és Miskolcny nemzetről és államról*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980, 146. p.). Jelen tanulmány indítóoka többek között az, hogy Eckhart történetírói tevékenységével foglalkozó kutatásaim során gyakran beleütköztem a problémakörbe, így annak körüljárását tanulságosnak tartom az Eckhart-recepcióra nézve.
- ² Eckhart Ferenc: *Jog- és alkotmánytörténet*. In: Hóman Bálint (szerk.): *A magyar történetírás új útjai*. Budapest, Magyar Szemle Társaság, 280–323. p.). A tanulmány megjelenése után zajló vitákról lásd többek között: Mályusz Elemér: *Az Eckhart-vita*. (Századok, 1931, 406–419. p.); Vardy, Steven Bela: *Legal and Constitutional History and the „Doctrine of the Holy Crown”*. In: uő: *Modern Hungarian Historiography*. (Columbia University Press, New York and Guildford, Surrey, 1976, 175–195. p.); Kardos József: *A szentkoro-*

na-tan története, 1919–1944. (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987); Mezey Barna, 2000.)

- ³ Tomcsányi Móric: *A magyar közjog és jogtörténet téves szemlélete* (Magyar Jogi Szemle, 1931, 4. sz. 161–173. p.; 172. p.). A Tomcsányi–Eckhart-vitának két fordulója volt a folyóirat hasábjain. Tomcsányi kritikájára Eckhart reagált ugyanott, hozzáfűzve a Molnár Kálmánnak adott válaszát is. Tomcsányi viszontválaszára azután egy rövid ellenvélemény érkezett Eckhart részéről: Eckhart Ferenc: *A magyar alkotmányfejlődés* (Magyar Jogi Szemle, 1931, 5. sz., 201–215. p.; a továbbiakban: Eckhart Ferenc, 1931b); Tomcsányi Móric: *Új magyar alkotmánytörténet* (Magyar Jogi Szemle, 1931, 6. sz., 286–293. p.); Eckhart Ferenc: *Néhány észrevétel* (Magyar Jogi Szemle, 1931, 6. sz., 293–294. p.)
- ⁴ Róluk lásd: Szekfü Gyula: *Az osztrák központi kormányservek történetének irodalma* (Történeti Szemle, 2. sz., 1912, 185–219. p.) és Tokody Gyula: *Edmund és Harold Steinacker a német Súdost-forschungban* (Századok, 1997, 677–722. p.). Steinacker, Tezner és Turba egyik közös érvelési pontja volt az volt, hogy 1526 óta a magyar fél minimális állami függetlenséggel sem bírt, alkotmánya

- elmaradott volt, és a dualizmus idején is csak egy állam, a Habsburg vezetési „Reich” létezik.
- ⁵ Eckhart Ferenc, 1931b, 215. p. Eckhart itt arra céloz, hogy az illető uralkodó magyar királyként az I. Rudolf, német-római császárként pedig a II. Rudolf nevet viselte.
- ⁶ Nagy Miklós: *A magyar jog- és alkotmánytörténet új megvilágításában* (Budapesti Szemle, 1932, 650. sz., 80–122. p.; a továbbiakban: Nagy Miklós, 1932)
- ⁷ Nagy Miklós levele Angyal Dávidnak 1931. március 21-én. MTA Könyvtár Kézirattára (a továbbiakban: MTA KK) Ms 803/210.
- ⁸ Nagy Miklós levele Angyal Dávidnak 1931. március 30-án. MTA KK Ms 803/211. További leveleiben rendszeresen beszámolt arról levelezőpartnerének, hogy milyen az aktuális hangulat a Hóman, Szekfű és Eckhart nevével azonosított szellemtörténeti iránnyal szemben, amellyel kapcsolatban Nagy végig kritikus maradt. A Hóman-kötetre adott reakciók kapcsán írta például a következőket: „D[él].u[tán]. az Akadémián [április 13-án – T. L. D.], hol Kornis [Gyula] tartotta még rendes tagsági székfoglalóját, melynek befejeztével Csánki [Dezső] [...] kemény bírálatot mondott a »szellemtörténetészeink«-ről. Egyesek csóválták a fejüket, hogy mi köze az osztályelnöki avató beszédnek a Kornis államcélokról és kulturpolitikáról szóló fejtegetéséhez, de a többség zajosan tapsolt Csánkinak. Szerencséjükre, Szekfű, Eckhart, Hóman nem voltak jelen, de ott volt Klebelsb[er]g [Kunó], aki szintén összeütötte néhányhoz a tenyerét.” (Nagy Miklós levele Angyal Dávidnak 1931. április 20-án.) Egy később írt leveléből kiderül, hogy mi az egyik főbb problémája Eckhartékkal: „[...] jól méltóztatott gondolni, mert a magyar öncélúságot tagadó vagy elhomályosító történetészeinkről szólván, bizony a szellemtörténetészeink lebegtek szemem előtt [...]” (Nagy Miklós levele Angyal Dávidnak 1931. augusztus 14-én. MTA KK Ms 803/219.)
- ⁹ „Ma hazaviszem a Steinacker Harold ismert Timon-kritikáját, hogy íjából átolvassam, mielőtt az Eckhart dolgozatáról írnék.” (Nagy Miklós levele Angyal Dávidnak 1931. június 20-án. MTA KK Ms 803/215.)
- ¹⁰ Nagy Miklós levele Angyal Dávidnak 1931. augusztus 8-án. MTA KK Ms 803/218.
- ¹¹ Nagy Miklós, 1932, 84–88. p.
- ¹² Az első világháborúról van szó.
- ¹³ Nagy Miklós levele Angyal Dávidnak, 1932. január 11-én. MTA KK Ms 803/222.
- ¹⁴ „Végül talán érdekelni fogja a Prof[esszor], urat, hogy a 87 éves, de szellemileg bámulatosan friss Concha [Gyöző] dicsérte meg a bírálatot és egészen váratlanul Hóman [Bálint] is egy hosszabb telefonbeszélgetés alkalmával.” (Nagy Miklós levele Angyal Dávidnak 1932. január 28-án. MTA KK Ms 803/224.)
- ¹⁵ „Keáves Feri Bátyám! Igen köszönöm a kitértetést, hogy ismertetésemet [Mályusznak az Eckhart mellett való 1931-es állásfoglalásáról van szó – T. L. D.] annyira figyelemre méltattad, hogy el is olvastad. Örülök, hogy objektívnak találtad. Talán jobban védelmedre keltem volna – bár hiszen erre nem volt szükséged – ha már a megírásakor tudtam volna, hogy Hóman mit telefonált Nagy Miklósnak a B[uda] p[est]i]. Sz[emle] megjelenésekor. (Erről csak Bécsben értesültem Angyaltól.)” (Mályusz Elemér levele Eckhart Ferencnek 1932. február 18-án. MTA KK Ms 5616/90.)
- ¹⁶ A Hóman–Mályusz viszonyhoz lásd Erős Vilmos: *Hóman Bálint és Mályusz Elemér kapcsolata*. In: Ujváry Gábor (szerk.): *Hóman Bálint, a történész és a politikus* (Ráció Kiadó, Budapest, 2011, 217–228. p.)
- ¹⁷ A szellemtörténet egyik legszembeötlőbb gyengesége az, „hogy az összes történelemalkotó tényezőket, melyeknek részben segítők, részben gátló együttműködéséből születnek az események, az emberi szellem közös nevezőjére akarja hozni”. (Nagy Miklós: *A szellemtörténeti módszer*: Budapesti Szemle, 1931, 649. sz. 321–336. p.; 331. p.)
- ¹⁸ „A magyar szent korona, mint közjogi fogalom, a magyar nemzeti szellem legszebb, legcsodálatosabb, az egész művelt világon egyedülálló alkotása.” Két fő összetevője pedig a keleti szabadságszere-
- tet és a nyugati korona. Azaz Nagynál a török jelleg hangsúlyozása éppen a demokratikus vonásokat erősíti a magyar alkotmányfejlődésnél. Nagy Miklós: *A szent korona eszméje*. In: Serédi Jusztinián (szerk.): *Szent István emlékkönyv*. II. kötet (Budapest. 1938, 267–307. p.; 270., 276–277. p.; a továbbiakban: Nagy Miklós, 1938). Itt egyébként Steinackert már Eckhart „mestere”-ként tartja számon. Uo., 305. p., 1. lábjegyzet.
- ¹⁹ Eckhart Ferenc: *A szentkorona-eszme története* (MTA Budapest, 1941, 4. p.; a továbbiakban: Eckhart Ferenc, 1941)
- ²⁰ Írásaiban visszatérő és fontos elem a történelem nagy személyiségeinek, politikusoknak, királyoknak, hadvezéreknek stb. említése, a történeti problémákat is általában valamilyen aktuális „sorskérdéssel” hozza összefüggésbe. A hadtörténet iránti, kiemelt érdeklődését fejezi ki, hogy a magyarok egyik legfontosabb nemzeti tulajdonságának a katonai erényt tartja. A hivatkozott írásain kívül lásd még Nagy Miklós: *A legújabb kor világtörténete* (Budapesti Szemle, 1933, 662. sz., 94–108. p.). Ez alapvető különbség Eckharthoz képest, aki mindig került az aktuálpolitikai kérdések előterébe állítását, és leginkább társadalmi, gazdasági struktúrákat vizsgált munkásságában.
- ²¹ A Nagy által hivatkozott rész: Steinacker, Harold: *Über Stand und Aufgaben der ungarischen Verfassungsgeschichte* (Mitteilungen der Institut für Österreichische Geschichtsforschung, 1907, 276–347. p.; 322. p.; a továbbiakban: Steinacker, Harold, 1907). A következő oldalon Steinacker kifejti, mit ért az egységességen.
- ²² Sarlós Mártonról életrajzi adatok: Horváth Pál: *Sarlós Mártonról* (Jogtudományi Közlöny, 1972, 1–2. sz., 49–51. p.)
- ²³ Tanulmánya már 1954-ben elkészült, de akkor még nem publikálták. A vita után, változatlanul fenntartva nézeteit, tanulmányát megjelentette a *Jogtudományi Közlönyben*. Sarlós Márton: *A szellemtörténeti irány és a magyar jogtörténetírás* (Jogtudományi közlöny, 1956, 2. szám, 87–103. p.). Lásd még tőle: Sarlós Márton: *A „Szent Korona Tan” kialakulásához. A XV. századbeli magyar államfelfogás és a szellemtörténeti jogtörténetírás* (Jogtudományi Közlöny, 1959, 7–8. sz., 357–362. p.; a továbbiakban: Sarlós Márton, 1959); Sarlós Márton: *A „szentkorona tan” kialakulásához. A nemzeti hagyományok, Hajnik és az angol jog* (Jogtudományi Közlöny, 1960, 11. sz., 596–601. p.). A vita hátteréhez: Mezey Bama, 2000. Az inkriminált részek a tankönyvben: „Merész tettek számított a szellemtörténeti irány fellépése 1931-ben. [...] Gyökerében támadta meg a magyar szovinizmus áltudományát és különösen két pontban szedte ízekre annak tanításait. Nagy nyomtatékkal mutatott rá állam- és jogfejlődésünk egyetemes összefüggéseire és legközelebbi rokonait a cseh és lengyel fejlődésben találta meg, melyekről a sovinizta Horthy-rendszerben még tudni sem volt szabad. Másrészt metsző bírálatnak vetette alá a szentkorona-tanához fűzött szemfényvesztő játékot és sürgette, majd meg is valószínűsítette ennek a politikai elméletnek az adatokon alapuló, kritikai megvizsgálását.” Idézi Tóth Zoltán József: *Magyar közjogi hagyományok és nemzeti öntudat a 19. század végétől napjainkig. Adalékok a Szent Korona-eszme történetéhez* (Szent István Társulat, Budapest, 2007, 189. p.)
- ²⁴ Sarlós Márton: *Az organikus és a szentkorona-államelmélet a magyar jogtörténetírásban* (Magyar Tudomány, V. kötet, 1960, 3. sz., 111–122. p.; 120. p.)
- ²⁵ Később így összegezte: „A magyar jogtörténet és közjog hagyományos alkotmánytudatának azt a revízióját, amelyet Steinacker az osztrák centralizmus nevében 1907-ben követelt, így teremtették meg a maguk módján a Horthy-fasizmus ideológiai szükségletei az új szellemtörténeti szentkorona-elmélettel és annak célszerű továbbfejlesztésével.” Uo., 122. p.
- ²⁶ Steinacker, Harold: *Austro-Hungarica. Ausgewählte Aufsätze und Vorträge zur Geschichte Ungarns und der österreichisch-ungarischen Monarchie* (Verlag R. Oldenbourg, München, 1963, 73–74. p.; a továbbiakban: Steinacker, Harold, 1963)
- ²⁷ Vö. Eckhart Ferenc, 1941. A mű értelmezésével kapcsolatos újabb vitákról: Bertényi Iván: *Vallotta vagy cáfolta-e Eckhart Ferenc a Szent Korona-eszmét?* In: Almási Tibor et al. (szerk.): *Fons, skeptis, lex. Ünnepi tanulmányok a 70 esztendő Makk Ferenc tiszteletére*

- (Szegedi Középkorász Műhely, Szeged, 2010, 27–42. p.). Jelen sorok szerzője a művel kapcsolatos vitákkal egy későbbi tanulmány keretein belül tervezte külön foglalkozni.
- ²⁸ „Ezzel [Eckhart felfogásával – T. L. D.] szemben Sarlós leszögezi, hogy Werbőczy tana csak egy ponton tér el a rendi államszemléletől, nevezetesen a »hatalom átruházásának« tanában, amivel Thuróczy mondaszerű krónikáját utánozza. [...] Joggal kritizálja Sarlós Eckhart eljárásának módszerét, aki az érveit az oklevelek fogalomhasználatára alapozza. Ezek azonban [...] zavarosak, ingatagok és vitathatók. Nem létezik biztos terminológiája és mindenki által elismert elmélete a Szent Koronának sem Werbőczy ideje előtt, sem utána.” (Steinacker, Harold, 1963, 69. p.)
- ²⁹ Sarlós Márton: *Harold Steinacker: „Austro-Hungarica. Ausgewählte Aufsätze und Vorträge”* (Magyar Jog, 1964, 9. sz., 426–428. p.; 428. p.; a továbbiakban: Sarlós Márton, 1964)
- ³⁰ Vargyai Gyula: *Adalékok a magyar nacionalista állam- és jogtörténetírás kritikájához* (Történelmi Szemle, 1974, 451–479. p.); Vargyai Gyula: *Bírálat, kihívás és program. Eckhart Ferenc programesszéjének keletkezéséhez* (Jogtudományi Közlöny, 1986, 7. sz. 327–331. p.; a továbbiakban: Vargyai Gyula, 1986.)
- ³¹ Vargyai Gyula, 1986, 329. p. Kevésbé erőteljesen, de Steinackerről és Timon külföldi kritikásairól, mint a Timonnal szemben a szakmaiságot képviselő szerzőkről ír Horváth Pál is. Timon tankönyvének német megjelenésére „reagálva F. Tezner; H. Schreuer; H. Steinacker; K. Kadlec és mások is a feltárt történeti tények egész sorával tagadták e felfogást”. (Horváth Pál: *A kelet- és közép-európai népek jogfejlődése*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1968, 46. p., 128. lábjegyzet). Legújabbban – Vargyaira hivatkozva – Rácz Lajosnál jelenik meg Steinacker, mint szellemi hatás Eckhartnál. (Rácz Lajos: *Eckhart Ferenc [1885–1957]*. In: Hamza Gábor [szerk.]: *Magyar jogtudósok*. 1. kötet. Magyar Felsőoktatás Könyvek, 1999, 105–136. p.)
- ³² Egy 1966-ban megjelent, Steinacker tiszteletére kiadott kötetbe Theodor Mayer írta az előszót (Mayer, Theodor [Hg.]: *Gedenkschrift für Harold Steinacker [1875–1965]* Verlag R. Oldenbourg, München, 1966, 1–10. p.; a továbbiakban: Mayer, Theodor [Hg.], 1966), amelyben kijelenti: „[...] Steinacker felfogása nem nacionalizmus volt, hanem a nacionalizmus egyfajta meghaladásának gondolata, ami minden más nép feltétlen elismerésének kiindulási pontja volt. Ebben látta az egyetlen lehetőséget a Monarchia fenntartására [...]”. (Uo., 6. p.) Franz Huter a kiadott Steinacker–Apponyi-levelezést (Uo., 27–66. p.) látta el kísérőtanulmánnyal. Apponyi az önálló magyar államiság mellett érvelt, Steinacker pedig át akarta szervezni a Monarchiát államszövetségből szövetségi állammá, ezért támadta a magyar demokratikus alkotmány konstrukcióját történeti és aktuálpolitikai vitáiban. Huter szerint a dualizmus nemzetiségi politikáját bíráló marxista magyar történetírás eredményei is azt bizonyítják, Steinackernek volt igaza a vitában. (Uo., 37–38. p.) A Timonnal folytatott vitájához lásd Törő László Dávid: *Harold Steinacker és Timon Ákos vitája a magyar alkotmánytörténetről* (Valóság, 2015, 1. sz., 30–41. p.)
- ³³ Schader, Anna: *Harold Steinacker (1875–1965). Sein Weg in den Nationalsozialismus* (Dissertation Klagenfurt, 1997), Spreitzer, Renate: *Harold Steinacker (1875–1965)*. In Hruza, Karel (Hg.): *Österreichische Historiker*. Bd. 1. (Böhlau Verlag, Wien–Köln–Weimar, 2008, 191–223. p.)
- ³⁴ Timon Ákos: *Magyar alkotmány- és jogtörténet: különös tekintettel a nyugati államok jogfejlődésére* (Budapest, 1902)
- ³⁵ Timon Ákos: *Ungarische Verfassungs- und Rechtsgeschichte mit Bezug auf die Rechtsentwicklung der westlichen Staaten* (Berlin, 1909)
- ³⁶ Steinacker, Harold, 1907, 324. p.
- ³⁷ Uo., 325–327. p.
- ³⁸ „Ez [a török és szemita vándorló népek politikai-katonai habitusa – T. L. D.] megnyilvánul azoknak a nagy hódításoknak az expanzív erejében, amelyek keleten szinte kivétel nélkül a nomád népektől indulnak ki – és [amely] bizonyos, ám lényeges vonásokban az eredeti gazdasági berendezkedés feladása után, új földrajzi kör-

nyezetben is tovább él, és hatással van azon vándorlások, államalapítások politikai és kulturális karakterére, amelyek az árja, de a finnugor életfolyamattól is alapvetően, hosszú időn keresztül eltérnek.” (Uo., 327. p.)

- ³⁹ Timonról 1914-ben is írt egy kritikát, amelyben konklúzióként a magyarokat a keleti népekhez sorolja, ebből a szempontból kritizálva a nyugati (angol) analógiákat a nemzeti romantikus jogtörténeti iskolánál. (Steinacker, Harold: *Ungarische Verfassungs- und Rechtsgeschichte von Ákos von Timon*. Historische Zeitschrift, 113. Bd. 1914, 395–404. p.; 700. p.) Apponyinak írt levelei közül figyelemre méltó egy terjedelmesebb írás 1915-ből, amelyet az eltérő tartalmú fogalmazvánnyal összevetve olvashatunk Theodor Mayer említett kötetében. A fogalmazványban „magyar faj”, a végleges levélben viszont „magyar nép” kifejezés szerepel többször is. (Mayer, Theodor [Hg.], 1966, 44–64. p.) A két világháború között is hasonló volt a véleménye, erről lásd különösen *Österreich–Ungarn und Osteuropa* című, 1923-ban megjelent tanulmányát. In: Steinacker, Harold, 1963, 128–153. p.
- ⁴⁰ Lásd még vele kapcsolatban az 1943-ban megjelent, döntően a két világháború között született írásait tömörítő kötetet. Ebben a számos eltérő történeti vélemény ellentétét egy „egységes történelem” kidolgozásával igyekszik felszámolni. Ez az egységes történeti elv pedig maga a szellemi és biológiai módon felfogott nép. (Steinacker, Harold: *Volk und Geschichte. Aufgewählte Reden und Aufsätze*. Rudolf M. Rohrer, Brünn–München–Wien, 1943).
- ⁴¹ Timon Ákos: *Die Entwicklung und Bedeutung des öffentlich-rechtlichen Begriffs der Heiligen Krone in der ungarischen Verfassung*. In: *Festschrift Heinrich Brunner zum siebzigsten Geburtstag dargestellt von Schülern und Verehrern* (Weimar, 1910, 309–338. p.; 317–318. p.)
- ⁴² Nagy Miklós, 1938, 288. p. 1. lábjegyzet; Sarlós Márton, 1959.
- ⁴³ Szekfű Gyula: *A magyar állam életrajza* (Alföldi Nyomda, Debrecen, 1988, 229. p.; eredeti megjelenés németül: *Der Staat Ungarn, eine Geschichtsstudie*. Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart–Berlin, 1917)
- ⁴⁴ Eckhart Ferenc: *Nyílt levél a szerkesztőhöz* (Századok, 1915, 570–572. p.; 570. p.)
- ⁴⁵ Eckhart Ferenc: *Bevezetés a magyar történelembe* (A Danubia Kiadása, Pécs–Budapest, 1924, 164. p.). A könyv egy kibővített változata 1933-ban is megjelent, ebben azonban (valószínűleg a viták hatására) már nem említi Steinacker vitáit: Eckhart Ferenc: *Magyarország története* (Budapest, Káldor Könyvkiadóvállalat, 1933)
- ⁴⁶ Eckhart Ferenc: *Dopsch Alfonz* (Budapesti Szemle, 1925, 105–119. p.)
- ⁴⁷ „A XX. század elején ugyanis sok tekintetben valóban igaza volt, amikor a Timon-féle, már akkor ijesztően elavult, félféudális magyar jogtörténeti iskolát támadta [...] Igaz, Szekfű szerint Steinacker már akkor sem volt hajlandó meglátni, hogy Timon mégsem volt azonos az egész magyar jogtörténettel, hogy tőle elforduló nézetek is kezdtek megjelenni.” Kifejti továbbá, hogy a két világháború közötti Steinacker-tanulmányok elemzésébe inkább bele sem megy, mert azok tipikus „Südüst-érvek” a kelet-európai népek alsóbbrendűségéről és a németiség kultúrteremtő jellegéről. (Lásd Kosáry Domokos: *Széchenyi az újabb külföldi irodalomban*. Századok, 1962, 275–292. p.; 276. p.)
- ⁴⁸ „»A mai magyar történész szinte elfogódottan olvashatja e (Steinacker) nevet« egy új könyv címében – írja neves történészünk [Kosáry Domokos – T. L. D.] Századok-beli könyvbírálatában. Mit fűzhetnék ehhez hozzá mi magyar jogászok, különösen az idősebb generációkban, akik még mint egykori Timon-hallgatók olvashattuk izgalmas érdeklődéssel Steinacker 1907. évbéli kritikáját.” (Sarlós Márton, 1964, 428. p.)
- ⁴⁹ Foucault, Michel: *A tudás archeológiája* (Atlantisz Kiadó, Budapest, 2001)
- ⁵⁰ Schreuer, Hans: *Ungarische Verfassungs- und Rechtsgeschichte von Ákos von Timon* (Zeitschrift der Savigny-stiftung für Rechtsgeschichte. Germanistische Abteilung, Bd. 26. 1905, 326–340. p.); Kadlec, Karel: *Ungarische Verfassungs- und Rechtsgeschichte von*

Ákos von Timon (Jahrbuch der Internationalen Vereinigung für vergleichende Rechtswissenschaft und Volkswirtschaftslehre. VIII. Bd. I. Abt. 1905); Vinogradoff, Paul: *A constitutional history of Hungary* (The law quarterly review, No. LXXXIV. 1905. Oct. 426–431. p.). Schreuer az organikus szemlélet európai jellegét, Kadlec Werbőczy ámyaltabb megítélésének fontosságát emeli ki, Vinogradoff pedig a magyar jogi intézmények gazdasági alapjainak vizsgálatát hiányolja Timonnál.

⁵¹ „Az említett, nem magyar szerzőknél figyelembe kell venni azt a körülményt, hogy a véleményük esetében kritikáról van szó. Ezért nem

céljuk a kérdés kapcsán érdemlegesen és döntő módon megnyilvánulni; egy kritikánál nem lehetséges a kérdés alapos, forráskutatásokon nyugvó megítélésének sem. Azonban a bemutatott álláspontok a jelen esetben különleges jelentőséggel bírnak: először mutattak rá ugyanis arra, hogy Magyarország korona-tanával a szomszédos, továbbá a nyugati országok jogtörténetének keretein belül kell foglalkozni.” (Karpat, Josef: *Die Lehre von der Heiligen Krone Ungarns im Lichte des Schrifttums*. In: Hans Uebersberger [Hg.]: *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*. Jahrgang 6. Verlag Thiel & Hintermeier Breslau, 1941, 1–54. p.; 30. p.)

A bírósági rendszer a polgári társadalom igényeit kielégítő reformjára Magyarországon a közjogi kiegyezést követően kerülhetett csupán sor. Az 1871:31. tc. szabályozta hazánkban az elsőfolyamodású bíróságok rendszerét, ekkor azonban még elmaradt a másodfokú ítélkező fórumok szabályozása, amely csak 1890-ben, az ítélőtáblák decentralizációjával történt meg.

A törvénykezési szervek fejlődésének teljes körű bemutatását elvégző jogtörténeti munkák között több kiváló művet is felfedezhetünk,¹ azonban az egyes reformok részletszabályait ismertető monográfiákban nem bővelkedik a szakirodalom. A kiegyezést követő kormányzati reformok igazságügy területére eső részének elemzését levéltári források alapján Máthé Gábor végezte el.² A későbbi átalakítások vizsgálatát Antal Tamás vállalta magára doktori értekezésében, amely később a szerző első monográfiájaként jelent meg.³ Ebben a szerző az ítélőtáblák decentralizációjának, a bírói szolgálati jogviszony változásainak és az esküdtszéki rendszer magyarországi létrehozásának bemutatására helyezte a hangsúlyt.

Antal Tamás több tanulmányt is publikált az ítélőtáblák 1890. évi rendezése kapcsán, amelyekben az egyes másodfokú bírósági fórumok helyi szinten való kialakítását szemlélte.⁴ A szerző ezzel a témaválasztással nehéz munkára vállalkozott, ugyanis az elsősorú források, az igazságügyi minisztérium iratanyagának jelentős része 1956-ban tűzvészben elpusztult. A primer források feldolgozása során így Antal Tamás főként a vidéki levéltárak anyagára és a korabeli publicisztikára támaszkodhatott. Az ítélőtáblák helyi történeteinek rövidebb terjedelmű feldolgozása után 2014-ben jelenhetett meg a szegedi ítélőtábla első két és fél évtizedét bemutató könyv az Országos Bírói Hivatal és a Szegedi Ítéltábla támogatásának köszönhetően. Ez a kötet a szegedi ítélőtáblát bemutató sorozat első része, amely a bíróság 1950-ben történő megszüntetéséig tervez a későbbiekben intézménytörténeti áttekintést adni.

Az előszóban a szerző és a könyv méltatására Harangozó Attila, a Szegedi Ítéltábla elnöke vállalkozott, aki a közös múlt tiszteletének fontosságára világított rá, amelynek megismeréséhez nyújt segítséget Antal Tamás munkája.

A királyi ítélőtáblák és királyi főügyészségek szervezéséről szóló 1890:25. tc. tizenegy másodfokú bíróság létrehozásáról határozott a korábban csupán Budapesten és Marosvásárhelyen működő ítélkező fórumok helyett, amelyek között szerepelt a Szeged városában létrehozandó ítélőtábla is. A székhelyek megválasztása igen érzékeny pontja volt

KÖNYVEKRŐL

Antal Tamás szegedi bíróságtörténeti monográfiájáról

Antal Tamás: *A Szegedi Királyi Ítéltábla története 1890 és 1914 között – Fejezetek a Szegedi Ítéltábla történetéből I. Bíróságtörténeti könyvek*
Országos Bírósági Hivatal – Szegedi Ítéltábla, Budapest–Szeged, 2014, 167 p.
ISBN 978-963-12-0885-60
ISBN 978-963-12-0356-1
ISSN 2064-9533

a törvényhozási folyamatnak, Magyarország nagyvárosai a felemelkedés lehetőségét látták abban, ha az ítélőtábla településükre költözésével mintegy régióközponttá válnak. A bírósági rendszer átalakításának központi okaként jelölte meg a szerző, hogy a fokozatosan teret nyerő eljárásjogi alapelvek, a szóbeliség és a közvetlenség megkövetelték, hogy az egyes országrészek lakosainak könnyebben elérhetővé váljanak a különböző törvénykezési fórumok.

Az I. fejezet a másodfokú bíróság Szegedre kerülését és az ott történő berendezkedését mutatta be. Az első részben a szerző Szeged városa ítélőtáblai székhellyé válásának érdekében tett lépéseit ismertette, valamint a másodfokú bíróság elhelyezésével kapcsolatos intézkedéseket vázolta. Az ítélőtáblát ideiglenesen a pénzügyi palota és a volt Hungária szálló épületében helyezték el.

A szegedi megnyitóra 1891. május 5-én, díszes külsőségek között került sor, ahol elhangzott Sélley Sándornak, az ítélőtábla elnökének beszéde is, amelyet a kötet mellékletében is közölt a szerző. Az új elnök volt kúriai bíróként Budapestről került Szegedre, így ő ekkor mutatkozott be a szegedi közönség számára. A bíróság két polgári tanáccsal és egy büntető tanáccsal kezdte meg működését, amelyet némiképp feszültté tett a rendkívüli ügyhatalék, amelyet a korábban Budapesten működő ítélőtáblától „örökölt” a szegedi másodfokú fórum. Ezt a hangulatot remekül érzékeltette Antal Tamás a tör-

A Szegedi Királyi Ítéltábla a 20. század elején

ténettel, amely Káplány Géza, egy szegedi ítéltáblai bíró és Sélley Sándor között kipattant konfliktust mutatta be. A szerző a vita háttérét is megvizsgálta, és kimutatta, hogy Sélley rendkívüli szigorúsága, ami az összeütközéshez vezetett, végül eredményes volt, mert a szegedi ítéltábla sikeresen csökkentette a rá háruló ügyhátralékot.

A fejezet további részében az ítéltábla végleges elhelyezése miatt kialakult problémákat mutatta be a szerző, amelyek a törvényhatósági bizottság és az ítéltábla között alakultak ki a könyvtár elhelyezése okán. A konfliktus ellenére az ítélkező fórum sikeresen beköltözhetett az eredetileg neki szánt Dugonics téri épületbe, amely a mai Rektori Hivatal elődje volt. A fejezet zárásaként a Szegeden megalakult Bírói és Ügyészi Egyesület létrejöttét ismerteti a szerző.

A második fejezetben az ítéltáblákat megillető felügyelet jogszabályi háttérének bemutatását illusztrálja egy 1912-ben elvégzett időszaki vizsgálat dokumentációja, amelyet a szegedi törvényszék ellenőrzése kapcsán foglaltak írásba. Ennek szövegét a szerző a függelékben közölte.

A könyv főszövegének a végén a területiális jogegységesítés szabályait vázolta a szerző, ezzel biztosítva az olvasó számára a jogszabályi háttérrel a döntvényalkotási

jogával élő ítéltábla döntéseinek a megértéséhez. A döntvények teljes szövege szintén megtalálható a kötet függelékében. Dicséretre méltó, hogy közlésre került a Szegedi Királyi Ítéltábla bírának archontológiája 1891 és 1914 között, ezzel is megkönnyítve a könyvet forrásként felhasználó kutatók tevékenységét.

Antal Tamás munkája kiválóan vázolta fel a 19. század végének és a 20. század elejének szegedi korszemlémet a városban létrejövő ítéltábla kapcsán, valamint az újonnan kinevezett ítéltáblai bírák munkáját a 20. század első évtizedeiben. A szerzőnek a szegedi ítélkező fórummal egy időben megalakuló többi bíróság megszületéséről írott értekezéseit is megismerve széles körű képet kaphat az olvasó a magyar nagyvárosokat mozgató azon törekvésekre, hogy a Budapest mögötti „második legfontosabb város” pozícióját megszerezhessék.

Antal Tamás könyve gazdagon illusztrált, primer források felhasználásával íródott, több forrásközlést is tartalmazó kötet, amely mind a jogtörténeti, mind a helytörténeti kutatásokat értékes információkkal gazdagítja.

Pétervári Máté

Jegyzetek

- ¹ Bónis György–Degré Alajos–Varga Endre: *A magyar bírósági szervezet és perjog története* (Zala Megyei Bíróság és a Magyar Jogász Egylet Zala Megyei Szervezete, Zalaegerszeg, 1996); Stipta István: *A magyar bírósági rendszer története* (2. kiadás, Multiplex Media–Debrecen University Press, Debrecen, 1998); Szabó István: *A magyar igazságszolgáltatás történetének vázlata az államalapítástól napjainkig* (Bíbor Kiadó, Miskolc, 2004)
- ² Máthé Gábor: *A magyar burzsóá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása 1867–1875* (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982)
- ³ Antal Tamás: *Törvénykezési reformok Magyarországon (1890–1900): ítélőtáblák, bírói jogviszony, esküdtszék*. (Dél-alföldi évszázadok 23., Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 2006)

- ⁴ Antal Tamás: *A debreceni Királyi Ítéltábla megszervezésének és Puky Gyula elnökségének története*. In: *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve* 29: (2002–2003, 215–230. p.); Antal Tamás: *A nagyváradi ítélőtábla felállítása (1890–1891)*. In: Mezey Barna, Révész T. Mihály (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor 65. születésnapja tiszteletére* (Gondolat Kiadó, Budapest, 2006. 12–31. p.) Antal Tamás: *Szilágyi Dezső, Lehoczky Kálmán és a pozsonyi ítélőtábla szervezése*. In: Máthé Gábor, Révész T. Mihály, Gosztonyi Gergely (szerk.): *Jogtörténeti Parerga. Ünnepi Tanulmányok Mezey Barna 60. születésnapja tiszteletére* (ELTE–Eötvös Kiadó, Budapest, 2013. 13–21. p.)

Az Európai jog- és alkotmánytörténelem című kötet Prof. Dr. Ruszoly József több évtizedes kutatómunkájának gyümölcseként látott napvilágot a Pólay Elemér Alapítvány kiadásában, az *Opera Iurisprudentiae* sorozat első köteteként, amely arra hivatott, hogy tankönyveket bocsásson közre a klasszikus jogi műveletről.

Ruszoly József monumentális jogtörténeti alapmunkája jogtörténeti kutatásainak, oktatói munkásságának egy nagy szeletét gyűjti egybe, s arra vállalkozik, hogy a hallgatók számára fontos ismeretanyagot nyújtson. Nem marad meg azonban e keretek között, hanem kézikönyvként is kiválóan használható e munka; a szerző az egyes fejezetekben komoly alaposággal, részletesen, pontos adatokkal mutatja be az egyes jogintézményeket, valamint jogtörténeti folyamatokat.

A könyv, felépítését tekintve, három nagy részből áll: két „könyvből” és egy perjog-, valamint büntetőjog-történeti „appendixből”, ahogy a szerző maga is nevezi munkáját: „három-egy tankönyv”.

Ruszoly József az első „könyvben” Európa jogtörténetével foglalkozik behatóan. Az első részben az 5. századig visszanyúlva mutatja be a középkori és az újkori jogfejlődés irányait. Ennek keretében – időrendi sorrendben – először a kora feudális germán-frank kor jogát elemzi, majd a recepciót veszi górcső alá. Ezután az újkori német és francia jogfejlődést, a kodifikációkat mutatja be kimerítően. E rész zárásaként a kontinentálistól jelentősen eltérő angol jog fejlődéstörténetébe nyerhet bepillantást az érdeklődő olvasó.

A jogtörténeti könyv másik nagy részében a fontosabb magánjogi intézmények fejlődését követhetjük végig a középkor és az újkor folyamán. A hűbériség, a hűbéri viszonyok bemutatása után az ehhez sokban hasonlító, mégis eltérő vonásokkal rendelkező jobbágyparaszti viszonyokról ad áttekintést. Ezután a legfontosabb jogterületek a következő sorrendben jelennek meg a műben: családjog, vagyonjog (dologi jog), öröklésjog, kötelmi jog, kereskedelmi jog és tengerjog, végül a munka- és szociális jog.

A könyv második nagy eleme, azaz második „könyv” az *Európa alkotmánytörténete* címet viseli. E szakasz döntő részében a három meghatározó európai állam, Franciaország, Németország (helyesebben a német területek), valamint Anglia alkotmánytörténetét mutatja be a szerző. Először mindhárom állam középkori és kora újkori fejlődéstörténetével ismerkedhet meg az olvasó, majd az új-

Egy jogtörténeti alapmű

Ruszoly József európai jog- és alkotmánytörténete

Ruszoly József: Európai jog- és alkotmánytörténelem
Opera Iurisprudentiae 1.
Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2011, 712 p.
ISSN 2062-3984
ISBN 978-963-9650-787

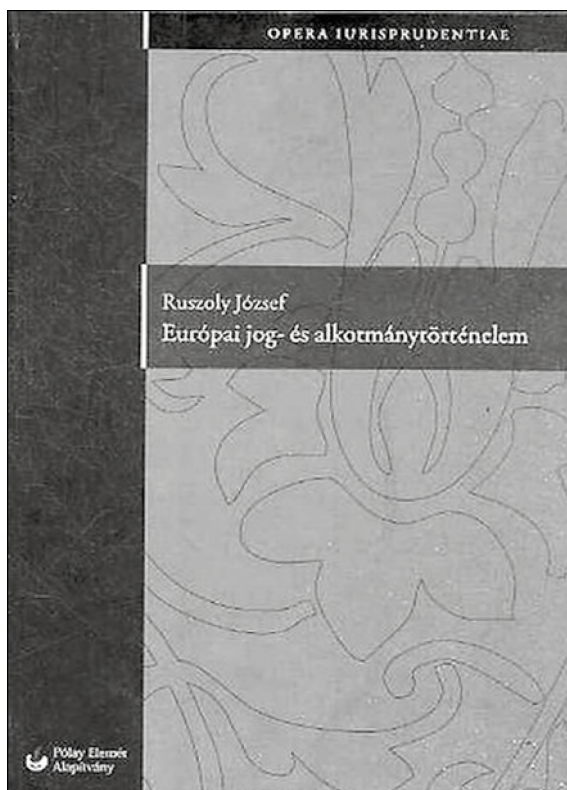
kori, polgári kori alkotmánytörténeti változások kerülnek az ismertetés fókuszába.

Az alaposág jegyében e könyv utolsó fejezeteiben helyet kapnak olyan államok alkotmánytörténeti érdekességei is, mint Belgium mintaalkotmánya, mely más államok (köztünk hazánk) alkotmányfejlődésére gyakorolt komoly hatása okán méltán szerepel e jogtörténeti munkában. Emellett az Osztrák Császárság 1804 és 1918 közti alkotmánytörténete is bemutatásra kerül, mind Európában betöltött fontos szerepe, mind Magyarországgal való részben közös történeti múltja folytán.

A magánjog-történeti és alkotmánytörténeti részek után – a könyv harmadik nagy egységeként – „Appendix” címszóval, tehát mintegy függelékként jelenik meg a könyvben az eljárásjog és a büntetőjog történeti fejlődésének bemutatása. A szerző alcímmel jelzi, hogy ennek keretében a germán-frank-német jogterületre koncentrálnak, tehát a kontinentális Európa jogfejlődésének elemzésére szorítkozik.

Az Appendix első része a törvénykezés fejlődéstörténetét tárgyalja, majd az egyes perjogi intézményeket mutatja be az eljárás folyamán egymást követő cselekmények logikai sorrendjében: a bírósági bíróság bemutatásától az ítélet végrehajtásáig.

Az Appendix második részében a büntetőjogot tárgyalja, hasonló felépítéssel, mint az eljárásjognál láthatjuk: először e jogterület fejlődéstörténetét mutatja be a szerző a középkortól kezdve egészen a legújabb korig. Ezt követően először az ősi intézményekkel ismerkedhet meg az olvasó, mint például a béke vagy a magánharc intézménye. Ezt követően a bűncselekmény, annak egyes stádiumai, valamint egyéb vonatkozásai, a

közbüntetések és végül az egyes bűncselekmények képezik a vizsgálat tárgyát.

A kötet végén nagyon alapos, jól megszerkesztett, mindegyre kiterjedő mutatókat találhatunk: személyi, történetföldrajzi és tárgyi mutatót. A könyv egy német nyelvű tartalomjegyzékkel, valamint a szerző szakirodalmi munkássága fő műveinek bemutatásával zárul.

Összefoglalva elmondható, hogy az *Európai jog- és alkotmánytörténelem* szinte minden szeletét kimerítően, tel-

jességre törekvően mutatja be a szerző. E munka kiválóan megfelel a tankönyvekkel szemben támasztott követelményeknek, azaz szintézisét adja a jogtörténet legkorszerűbb ismeretanyagának, mintegy mérföldköve a hazai egyetemes jogtörténet-tanításnak, ezen túlmenően azonban komoly tudományos értéket is képvisel, és hasznos információkkal gazdagítja az érdeklődő kutatót és olvasót.

Tamási A. Éva

Perjogtörténeti körkép

Beszámoló az V. szegedi jogtörténeti napok konferenciakötetéről

A polgári peres eljárás történeti fejlődése Magyarországon
Szerkesztette: Homoki-Nagy Mária
V. Szegedi jogtörténeti napok
Szeged, 2013, 110 p.
ISBN 978-963-306-227-2

2011-ben a jogtudomány világszerte megemlékezett a nagy hatású osztrák Általános Polgári Törvénykönyv elfogadásának 200. évfordulójáról. Magyarországon pedig az 1911. évi I. törvénycikk, azaz az első magyar Polgári perrendtartás (a továbbiakban Pp.) centenáriuma irányította a jogtörténészek figyelmét a perjogtörténet felé, meghatározva ezzel az V. szegedi jogtörténeti napok témáját is. A konferencián elhangzott előadásokból 2013-ban egy tanulmánykötet is megjelent, amely *A polgári peres eljárás történeti fejlődése Magyarországon* címet viseli.

Üdvözlendő, hogy nem csak a konferencia résztvevői ismerhették meg az ott elhangzottakat, hiszen – a kötet szerkesztőjének, Homoki-Nagy Máriának szavaival élve – a szerzők „nem szorítottak kizárólag a polgári perjog egyes intézményeinek történeti elemzésére. Arra is törekedtek, hogy segítséget nyújtsanak napjaink kodifikátorai számára. A jogalkotás nem lehet öncél. Aki egy jogrendszer belső fejlődését nem ismeri, aki nem törekszik a belső törvényszerűségek feltárására, az nem lesz képes a jövő számára korszerű törvénykönyvet készíteni” (7. p.).

Bár a kötet a tanulmányokat a szerzők vezetékneve szerinti alfabetikus sorrendben tartalmazza, mégis célszerűbb, hogy az ismertetés során az egymáshoz tematikailag közel álló írások kövessék egymást. Mi sem támasztja ezt jobban alá, mint hogy két szerző is az 1911. évi Pp.-ben szabályozott községi bíraskodást választotta írása témájául. Antal Tamás arra mutat rá, hogy ez a jogintézmény nehezen volt összeegyeztethető a hatalmi ágak elválasz-

tásának elvével, hiszen a közigazgatás tisztségviselőket ruházott fel bírói hatalommal. Ismerteti a községi bíróság hatáskörébe tartozó ügyeket, a bíró kizárására vonatkozó szabályokat és az eljárásra vonatkozó jogforrások széles tárházát. Zárásképpen megemlíti, hogy a mai jogunkban létező jegyzői birtokvédelem tulajdonképpen a községi bíraskodás maradványaként értelmezhető.

Nagy Janka Teodóra tanulmányának (*A községi bíraskodás az 1911. évi I. törvény szabályozásában és a joggyakorlatában: Bónis György és tanítványai jogi néphagyománygyűjtése Tápén*) alcíme sejteti, hogy a szerző a népi jogéletkutatás szemszögéből vizsgálta meg a községi bíraskodást. Alapvetően az 1948 őszén lezajlott tápéi adatgyűjtésnek – amelyet Bónis György joghallgatói végeztek – módszertanát, valamint az ezekből a községi bíraskodásra nézve levonható következtetéseket ismerteti. Az adatokból kiderül, hogy a helybeliek elégedettek voltak a községi bíraskodást végző törvénybíró munkájával, és jó érzésekkel gondolnak azokra a „régis szép időkre”, amikor az nagyobb hatáskörrel rendelkezett.

A kötetben az említettekén túl további négy tanulmány foglalkozott kifejezetten az 1911. évi Pp.-vel. Papp László tanulmányából azt tudhatjuk meg, hogy milyen szerepet kapott a *Polgári perrendtartás a szabadalmi jogban*. Egy jól megválasztott példán, az elmulasztott hiánypótlás miatti igazolási kérelem problematikáján keresztül érzékelteti a gondokat, amelyek abból fakadtak, hogy a szabadalmi eljárás során a Pp.-t a szabadalmi törvényben szabályozott kivételekkel kellett alkalmazni. Tanulságul szolgálhat a mindenkori jogalkotó számára, hogy a szabadalmi eljárást szerencsésebb a polgári perjogi kódexen belül különleges eljárásként vagy esetleg a szabadalmi törvényen belül szabályozni.

Koncz Ibolya Katalin azt járta körül, hogy melyek *A nótartással kapcsolatos eljárás jogi kérdések az 1911. évi I. tc. alapján*. Ezek közül az első, hogy mikor lehetett ideiglenes, és mikor végleges nótartás iránt perelni. Másodikként az eljáró bíróság hatáskörének kérdése merül fel, mivel az ideiglenes nótartás iránt indított keresetek csak akkor tartoztak járásbírói hatáskörbe, ha nem utalták őket a házassági per bírósága elé. Végül a szerző a vétkesség vizsgálhatóságának problémáját vetette fel egyrészt ideiglenes intézkedéseknél, másrészt a perújítás során.

Herger Csabáné azt vizsgálta, hogy melyek voltak *A házassági kötelék védelmét szolgáló eszközök az 1911. évi I. tc.-ben, különös tekintettel a békéltetésre*. A tanulmány első része azt taglalja, hogy milyen problémák adódtak abból, hogy a Házassági törvény majdnem húsz évvel korábban lépett hatályba, mint a Pp., így a házassági perek törvénybe foglalt eljárási szabályok nélkül maradtak. A második rész ismerteti a Pp. házasságvédő eszközeit, viszont a békéltetésnek külön fejezetet szán, amelyben külön kitér a vallási és az állami jog (Ht. és Pp.) szabályaira. A szerző jogesetekkel bizonyítja, hogy a Pp.-ben a nem erdélyi zsidók és a protestánsok állami bíróságok előtt lefolytatott házassági pereiben kikristályosodott megoldások kerültek törvényi megfogalmazásra.

Korsósné Delacasse Krisztina jóvoltából a *Képviselési jog és képviselési kényszer a perben* elsősorban az 1911. évi Pp. szabályai szerint került megvizsgálásra, de jelentős szerepet kaptak az előzmények is. Külön hangsúlyt kapnak a zugírászat elleni törekvések, főleg a községi jegyzők „melléktevékenysége” okozta problémát. Előjön a magánjogi és a perbeli cselekvőképesség viszonyának kérdése is.

Jakab Éva *Polgári perrendtartás az ókori jogtörténet* tükrében című tanulmánya sajátos átmenetet képez az 1911. évi eljárásjogi kódexet középpontba állító és a korábbi jogfejlődést vizsgáló írások között. A szerző a Pp. egyes jogintézményeinek – pl. a bizonyítási teher, a perbe hívás – római jogi gyökerét valószínűsíti, amelyek szerint az 1781. évi osztrák Allgemeine Gerichtsordnung közvetítésével kerülhettek a magyar perjogi kódexbe. Azonban nemcsak a római, hanem az ógörög hatások nyomába is ered, amikor többek között Homérosz *Ilias*át és a drákói törvényeket idézi a Pp.-ben még meglévő esküvel kapcsolatosan.

Völgyesi Levente *A polgári peres eljárásjogi fellebbezés jogintézményének modernkori fejlődéstörténete* című tanulmánya már felerészben összehasonlító jogtörténeti tanulmány, hiszen a Polgári Törvénykezési Rendtartást és a Pp. szabályait veti össze a korabeli francia, osztrák és német szabályozással. A szerző rámutat arra, hogy bár a fellebbezés ma egy értelemszerű jogintézménynek tűnik, a francia forradalom után akadtak ellenzői is, hiszen annak arisztokratikus jellegét, valamint a szobéliséggel és közvetlenséggel való összeegyeztethetlenségét állították.

A kötet további tanulmányai már csak érintőlegesen foglalkoznak a konferencia „díszvendégével”, azaz az

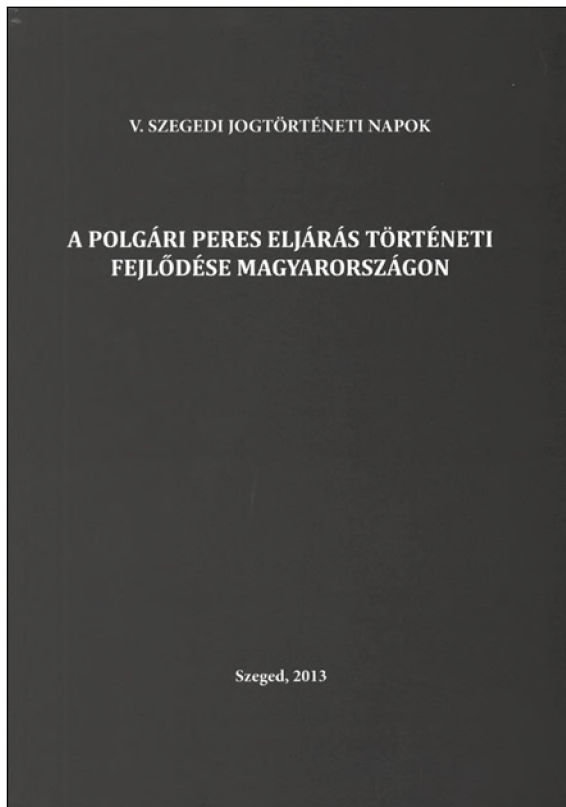
1911. évi Pp.-vel. Egyesek az előzményeket vizsgálták, míg mások a Pp. utáni változásokat mutatták be, de akadtak olyanok is, akik átfogó képet kívántak nyújtani a polgári eljárásjog egyes jogintézményeinek történetéről.

Béli Gábor *Az Ars Notaria városi perrendje* című tanulmányával arra törekedett, hogy „a legrégebbi magyar előzmények is helyett kapjanak a visszatekintések sorában”. Ennek érdekében a legkorábbi magyar törvények perjogi rendelkezéseit, a címben szereplő 14. századi tan- és jogkönyv iratmintáit, az egyes szabad királyi városok privilégiumleveleit és egyéb okleveleket felhasználva nyújt betekintést a kor törvénykezési rendjébe. Írása hiánypótló jellegű, hiszen elmondása szerint a „maga a jogkönyv és ugyanúgy annak városi perjogi anyaga kívül rekedt a szerkesztő jogászi teljesítménye miatt is méltán elvárható tudományos érdeklődés köréből” (70. p.).

P. Szabó Bélát *A felső-magyarországi városszövetség 17. századi jogkönyvének eljárásjogi vonatkozásai* foglalkoztatták. A tanulmány első része eleinte öt, később hat felvidéki szabad királyi együttműködésének, szövetségbe forrásának

folyamatát, majd ennek felbomlását írja le röviden, kiegészítve ezt a kooperáció területeivel. A második részben az ítélkezési gyakorlat összehangolásának eseteire hoz példákat a szerző, mint amilyen a büntetőügyekben való együttítélkezés, az ad hoc bíróságok alkalmazása a város peres fellé válása esetén, illetve a szövetséges városokból való szakértő hívása volt. A harmadik szerkezeti egységből kiderül, hogy már Wenzel Gusztáv is feltételezte, hogy a hat felvidéki város közös jogkönyvet használhatott, a mai tudomány pedig egyöntetűen arra hajlik, hogy ez egy sárospataki kéziratban fellelt, 1649-ből származó iromány lehet. Ezt követi a jogkönyv és a tárnoki jog kapcsolatát vizsgáló, végül pedig a negyedik, egyben legterjedelmesebb fejezet, amely részletesen ismerteti a jogkönyv magánjogi eljárásban alkalmazott szabályait.

Homoki-Nagy Mária *Egy adóssági per története* bemutatásával kívánta felhívni a figyelmet a perjogi kodifikáció fontosságára. Jogesetelemzésnél lehetetlen kizárólag az eljárásjogi vonatkozásokra tekintettel lenni, ezért a szerző kitér az anyagi jogi vonatkozásokra is. Ráadásul az úgy ún. világos adóssági perként indult, ami sommás és szóbeli pert takart, de végül büntetőeljárás lett belőle. Ezért a késő rendi korból származó ügy komplex módon került elemzésre, amelyben a szerző kitér az uzsora jogági elhelyezésének történeti problémáira, a jelzalogot megelőző betáblázás intézményére, és még azt is megtudhatjuk,

hogy a korban a végrehajtás ellen egy pálca felemelésével volt szokás tiltakozni.

Bató Szilvia *Egy ismeretlen forráscsoport: a magánjogi perkivonatok a 18–19. század fordulóján* című tanulmányában négy nevesített részre osztotta írását. A *kormányzat és adatgyűjtés* cím alatt arra adja meg a választ, hogy egyáltalán miért végez ilyen tevékenységet az állam, valamint a hazai igazságügyi statisztika történetébe is betekintést nyújt. A *bíróági igazgatás – források és eszközök* részben azt fejtegeti a szerző, hogy a Helytartótanács az adatok begyűjtésével a fellebbviteli bíróságok felügyeletét és ellenőrzését látta el, és szükség esetén „kérdőre vonta az eltérő gyakorlatot folytató megyét vagy várost, valamint jogalkotást sürgetett”. A *magánjogi perkivonatok jellemzői* című részben azok jogforrási hátterét, a rájuk vonatkozó tartalmi előírásokat, valamint azok be nem tartásának gyakoriságát fejti ki a szerző. A magánjogi perkivonatok forrásértéke és kihasználtságának okai a negyedik, a perkivonatok felhasználásának lehetőségei pedig az ötödik részből derülnek ki.

Máthé Gábor azt ismerteti, hogy melyek voltak *A kúria revíziós javaslatai a polgári törvénykezési rendtartáshoz*. A tanulmány első részében azt fejti ki a szerző, hogy a 1911. évi Pp. közvetlen elődjének számító 1861:54. tc. milyen változásokat eredményezett a magyar bírósági szervezetben. A második rész statisztikai adatok segítségével hívja fel a figyelmet arra, hogy az átszervezés milyen terheket rótt a Kúriára, kiváltképp az ügyhátralék terén. Végül a harmadik szerkezeti egység taglalja a Kúriának a jogszabály megváltoztatására tett kísérleteit, amelyek hol saját kezdeményezések voltak, hol pedig a minisztérium megkeresésére adott állásfoglalások. A szerző azt is kiemeli, hogy a Kúria döntvényei révén közvetlenül is befolyásolta a jogalkotót.

Horváth Attila *A magyar polgári eljárásjog fejlődése* című tanulmányából kiderül, hogy az 1952. évi III. tv., azaz a ma is hatályos Pp. nagyjából az 1911. évi elődjének a leegyszerűsített változata, de az ülnökrendszer bevezetése, az ügyvédkényszer eltörlésével megerősödő officialitás, a perorvoslatok egyfokúvá tétele a felülvizsgálat és a felfolyamodás eltörlésével, az ügyész széles körű beavatkozási jogosítványai és a szovjet jogból áttemelt alapelvek mégis átszabták a polgári per arculatát. Ráadásul az 1972-ig létező döntőbizottságokkal, amelyek a szocialista szervezetek közötti vitákban „ítélkeztek”, jelentősen visszaszorították a bíróságok hatáskörét.

A fentiek ismeretében aggályosnak tarthatja az olvasó, hogy még mindig ez a szocialista korszakban keletkezett Pp. hatályos Magyarországon. Balogh Elemér egykori alkotmánybíró azonban megvizsgálta, hogy milyen megítélést kapott *A polgári perrendtartás a Magyar Alkotmánybíróság joggyakorlatában*, és megállapította, hogy az megfelel az alkotmányossági követelményeknek, de voltak olyan rendelkezései, amelyeket az Alkotmánybíróság megsemmisített. Felidézi, hogy az Alkotmánybíróság nem tartotta a bírósághoz fordulás jogával ellentétesen a keresetlevél idézés kibocsátása nélküli

elutasításának eseteit, csak azt, amikor „a felperes követelése nyilvánvalóan alaptalan vagy lehetetlen szolgáltatásra irányul”. Ennél a döntésnél az Alkotmánybíróság tekintettel volt az 1911. évi Pp. pergátló kifogásaira is. A szerző emellett a jogorvoslathoz való joggal és a tisztességes eljárás követelményével kapcsolatos alkotmánybíróági határozatokra is kitér.

Beke-Martos Judit *Polgári eljárásjog az Egyesült Államokban* című tanulmánya az egyetlen, amelyik egyáltalán nem kapcsolódik a magyar jogtörténethez, mégis színebbé teszi a kötetet, hiszen egy olyan ország perjogtörténetéről ír, ahol polgári perekben is jelentős szerepet kap az esküdtszék, azon belül is elsősorban az orvosi műhibákkal és a személyi sérülésekkel kapcsolatos perekben. Azonban kiderül az írásból, hogy nem ez az egyetlen különlegessége az amerikai polgári eljárásnak, hanem annak *discovery* nevű szakasza, ami azt szolgálja, hogy felek tárgyalás nélkül egységre jussanak. Ennek lényege, hogy az ellenérdekű feleknek kölcsönösen bizonyos adatokat és iratokat kérés nélkül egymás rendelkezéseire kell bocsátaniuk.

Végezetül a kötet tartalmaz két olyan írást is, amelyek nem a polgári perjog, hanem egyéb eljárások történetét tárgyalják. Ennek ellenére mégis beleillenek a kötet témájába, hiszen felhívják a figyelmet az eljárásjogok közös vonásaira. Ruzsoly József azt mutatta be, hogy nézett ki *a Választási bíráskodás a királyi Kúrián az 1899. évi XV. törvénycikk szerint*. A szerző felfedi az alapvetően inkább büntetőeljárásra emlékeztető választási bíróság polgári perjogra jellemző jegeit, mint a rendelkezési elv vagy az 1899:15. tc.-nek a Polgári törvénykezési rendtartásra utaló rendelkezéseit. Arra is felhívja a figyelmet, hogy valamilyen érvényesültek a szóbeliségnek, a nyilvánosságnak, a közvetlenségnek és a bizonyítékok szabad mérlegelésének elvei a választási bíráskodás eljárásában.

Stipta István tanulmánya *A pénzügyi közigazgatási bíróság eljárást érintő elvi döntései (1884–1896)* címet viseli, amelyben az e bíróságról szóló törvény eljárási szabályait, a közigazgatási bíróság döntésének formáit, a pénzügyi döntvények alkotásának rendjét, a bíróság közigazgatási eljárást befolyásoló legfontosabb, végül pedig saját gyakorlatára irányadó döntéseit ismerteti. Felhívja a figyelmet a Polgári törvénykezési rendtartás háttérjogszabály jellegére, valamint arra, hogy Szilágyi Dezső igazságügy-miniszter a pénzügyi közigazgatási bíróságról szóló törvény vitájával kapcsolatosan fejtette ki nézeteit a korszerű eljárásjogról, kiváltképp a nyilvánosság elvéről.

A fentiek fényében vitathatatlan, hogy a konferencia és a kötet afféle perjogtörténeti körkép szerepét töltötte és tölti be, amellyel a kutatók számára hasznos forrásként szolgálhat, a jogalkotók pedig komoly tanulságokat vonhatnak le belőle. Írásos tanúbizonysága továbbá annak, hogy a Szegedi Jogtörténeti Konferencia megrendezésének hagyományát érdemes minél tovább őrizni.

Kecskés Tamás

ATárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Interdiszciplináris Konferenciát 2014. október 2-án és 3-án rendezték meg Szekszárdon, a Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Karán, Nagy Janka Teodóra, a PTE IGYK általános és tudományos dékánhelyettese szervezésében. A konferencia a Tárkány Szücs Ernő Kutatócsoport révén valósult meg, amelyet 2011-ben a Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kara, a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Jegtörténet Tanszéke, a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar „A magyar jogrendszer megújítása a jogállamiság és az európai integráció jegyében” Doktori Iskolája, az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Magyar Állam- és Jegtörténeti Tanszéke, a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Magyar Állam- és Jegtörténeti Tanszéke alapított. A kutatócsoport célja a jogi néprajz és a jogi kultúrtörténet fejlesztése, amelynek elérését ez az előadás-sorozat is szolgálta. A rendezvény emellett az első alkalommal 2008-ban, Szekszárdon szervezett konferencia hagyományait is hivatott volt ápolni.

A tudományos tanácskozás résztvevőit a megnyitó alkalmával Horváth Béla, a PTE IGYK dékánja, Mezey Barna, a TSZE Kutatócsoport társelnöke és Tárkány Szücs Attila, a rendezvény névadójának fia, valamint Nagy Janka Teodóra, a TSZE Kutatócsoport elnöke köszöntötte.

A plenáris ülés első előadását *Gyáni Gábor* tartotta a konferencia ihletőjének hódmezővásárhelyi gimnáziumi éveiről, bemutatva azt a miliőt, amely elindította Tárkány Szücs Ernőt a jogi néprajz kutatásának irányába. Az előadó kiemelte, hogy az ifjú kutató már egészen fiatal korában komoly érdeklődést mutatott a szociális kérdések és a paraszti világ irányában a népi írók munkásságának köszönhetően.

A tanácskozás második előadója *Mezey Barna*, az Eötvös Loránd Tudományegyetem rektora volt, aki a *Kényszer és szankció* című prezentációjában a „fent” (a hivatalos) és a „lent” (a népi) jogának összeecsúszására mutatott rá; ez megadta a későbbi diskurzus alaphangját is. Kritikaként fogalmazta meg, hogy a szakirodalom az elhatárolásokra helyezi a hangsúlyt, és így a közös pontok háttérbe szorulnak.

Ezt követően *Homoki-Nagy Mária* arra hívta fel előadásában a konferencia résztvevőinek a figyelmét, hogy nem helyes az az álláspont, amely szerint a magyar jog kizárólag a római jog és a német jog hatása alatt fejlődött, hanem a teljes kép érdekében figyelembe kell venni a honi bírói gyakorlatot és a hazai jogi népszokásokat is. Kiemelte, hogy a levéltári források feltárása alapvető a jogtörténeti kutatások során; ennek szemléltetésére jögesetek keresztlátta be az egyes jogintézmények gyökereit a 18–19. századi dokumentumokban.

Kajtár István a *Szakraális és profán elemek a modernkori jogi kultúrtörténetben* című előadásának középpontjába azt állította, hogy az egyes okiratokban miképpen jelentek meg a szakraális, kereszténységre utaló kifejezések. Emellett rámutatott arra, hogy az önkormányzati címerek szimbolikájában „reneszánszát” élnek az egyházi motívumok. A plenáris ülést *Nagy Janka Teodóra* zárta, aki egy eszüköi szokáson keresztlátta szemléltette, hogy a jogtörténet,

Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Interdiszciplináris Konferencia

Disputa a néprajz és a jog kapcsolatáról

a történettudomány és a néprajz milyen eltérő elemeket vizsgál egy-egy eset kapcsán. Ezáltal rávilágított az interdiszciplinaritás szükségességére, amely a jogi néprajz kutatásában is megmutatkozik.

Az ebédet követően Mezey Barna elnöklete alatt került sor az I. szekció ülésére, amelyet *Nánási László* megyei főügyész prezentációja nyitott meg. Vajna Károlyról, a magyar büntetőügy jeles alakjáról tartotta előadását, amelyben a *Hazai régi büntetések* című, kétkötetes monográfia kutatási módszertanát ismertette. Vajna munkáját a magyar kultúrtörténet kiemelkedő jelentőségű elemének tekinti, mivel a 20. század elején megszülető könyv a jogi néprajzi kutatás egyik első megnyilvánulása volt.

Bató Szilvia a szándékosságot és a gondatlanságot elhatároló büntetőjogi, reformkori álláspontokat ismertette a szakirodalom és a gyakorlat figyelembevételével. Latin nyelvű források felhasználásával a 18. század közepétől egészen 1849-ig vizsgálta a büntetőjogi felelősség alakzatait.

Szakál Aurél, a Thorma János Múzeum igazgatója a jogi oldalról közelítő előadásokat követően a néprajz szemszögéből világitott rá a megszégyenítő büntetések problematikájára. A szégyenkő és a pellengér közötti különbség bemutatására helyezte a hangsúlyt. A pellengér ugyanis világi bűnök megtorlására szolgált, a szégyenkő pedig az egyházi hatóságok büntetési eszköze volt. A hallgatóság számára a Duna–Tisza közében ma is megtalálható szégyenkővekkkel és pellengérekkel tette szemléletesebbé az előadását.

Lanczendorfer Zsuzsanna szintén a konferencia néprajzi jellegét erősítette prezentációjával, amelyben egy rosszul sikerült kivégzés történetét és annak népművészetre gyakorolt hatását mutatta be gazdagon illusztrálva. Egy ballada élénkítésével tette élvezetesebbé előadását, amelyből még a „Szeressen téged a Kozarek!” szólás háttérét is megismerhettük, amely a sikertelen akasztást végrehajtó hóhérra utalt.

A nap végén, a II. szekció ülésén elsőként *Herger Csabáné* a hitbér polgári korban való továbbélését és külön-

böző formáinak elhatárolását vizsgálta Baranya megyei levéltári források alapján. Rámutatott arra, hogy a magyar magánjogi fejlődés hátterében nem csak a római és a germán hatás fedezhető fel. *Szádeczky-Kardoss Irma* pedig egy numizmatikával foglalkozó előadással tette színesebbé a konferencia programját, amelyben az Árpád-kori pénzérmék szimbolikájának jelentésével foglalkozott.

A kétnapos tudományos diskurzus második napján a résztvevőket két különálló szekcióra osztották. A III. szekciót *Béli Gábor* színvonalas előadása indította, amelyben a női különjogok történelmi gyökereit mutatta be 13. századi oklevelek segítségével. Azt bizonyította, hogy a *Tripartitum*ban szereplő női vagyoni jogok a megelőző évszázadok kialakult szokásjogát foglalta írásba.

Ezt követően *Völgyesi Levente* szintén a *Hármaskönyv* rendelkezéseiből kiindulva vizsgálta a parasztság öröklésére vonatkozó szabályokat, s az öröklési szokások *Werböczy* munkájára való visszavezethetőségét szemlélte. *Koncz Ibolya* ismételen a szekció jogtörténelmi karakterét erősítve a polgári házasságkötés felbontásának vagyoni jogi következményeit ismertette az 1894:31. tc. tükrében. Előadásában főként az elvált feleséget megillető tartásdíjjal kapcsolatos rendelkezéseket mutatta be a hallgatóság számára.

Bódiné Beliznai Kinga a jogi, dogmatikai kérdések után egy látványos gyakorlati kérdés vizsgálatával vonta magára a közönség figyelmét, ugyanis a bírói öltözékek nemzetközi és magyarországi történetét ismertette. A klasszikus talár először Franciaországban tűnt fel a bírúk, az ügyvédek és a papok öltözeteiként, majd 1897-ben Ausztriában tették hivatalos bírói viseletté. Ennek köszönhetően komoly vita bontakozott ki Magyarországon a méltó bírói öltözködésről, ugyanis, amíg 1848-ig a díszmagyar volt a kötelező viselet, 1869-et követően már nem volt a bírúk számára ilyen megkötés. A prezentáció ezt a vitát mutatta be, amelyet az 1912-ben kiírt pályázatra beérkezett talárokról készült tervrajzok tettek színesebbé.

A délelőtti szekció zárásaként *Kriston Vízi József*, aki a Kecskeméti Katona József Múzeumtól érkezett, *Büntetés, kiközösítés a népi gyermekjátékokban* címmel tartotta meg beszámolóját. Azt emelte ki, hogy a különböző gyerekjátékok fontos funkciót töltenek be azzal, hogy a mögöttük meghúzódó erkölcsi elvek a gyerekek életre való felkészülését szolgálják.

A IV. szekció ülése Gyáni Gábor elnöklétével zajlott le. *Bánkiné Molnár Erzsébet* előadásából (*A jogi gondolkodás és a társadalmi normák változásai a 18. század első felében a Jászkun területen*) megtudhattuk, hogy mivel a Jászkunság kiváltságos terület volt, lakói erős szabadság- és jogtudattal rendelkeztek. Utóbbit jól példázza, hogy ingatlan eladása esetén mindig párna és szék került a ház elé az elővásárlásra jogosultak tájékoztatása érdekében. Az előadó végül Jászsisér – amely neve ellenére kun település – 1745. évi rendtartását ismertette, amelyből kiderült, hogy 10 év volt szükséges a szokás kötelezővé válásához, amely onnantól kezdve törvényerővel bírt.

Örsi Juliannát néprajztudósként foglalkoztatták *A közösségi élet szabályai a 18–19. századi Jászkunságban*. Az előadás az időkeretek miatt azonban csak a 18. század

első feléről és a Nagykunságról szólt. *Örsi Julianna* elsősorban arra kereste a választ, hogy mit tekintett a közösség bűnnek, ami a jog nyelvén azt jelentette, hogy milyen magatartások számítottak bűncselekménynek. Ugyanis – ahogy kiemelte – a vizsgált időszakban még igen meghatározó a szokásjog szerepe.

Az egri fertálmesterség útja a közigazgatási feladatoktól a hagyományörző tisztségig címmel tartotta meg előadását *Petercsák Tivadar*. Kitért arra, hogy a fertály kifejezés a német Viertel (negyed) szóból származik, és a városnegyedekre utal, amelyek némi önállósággal rendelkeztek, és az élükön álló fertálmester útján álltak kapcsolatban a hatóságokkal. A fertálmesterek választott tisztségviselők voltak, akik a 19. század közepéig többek között adóbeszedési és rendészeti hatáskörrel rendelkeztek (pl. éjjeli csend őrzése, tűzvédelem). A közigazgatásban betöltött szerepük elvesztésével egyedül Egerben maradt fenn ez a tisztség a 20. század közepéig hagyományörzési jelleget öltve. Ekkor főként kézbesítői jellegű munkát láttak el, de például azt is ők ellenőrizték, hogy ki az, aki ténylegesen szegény. A szocializmus azonban a tisztség e formáját is megszüntette, csak 1996-ban éledt újjá, azóta pedig az egri identitás részévé vált. Az előadást képek vetítése is kísérte, amelyből megtudhattuk, hogyan néz ki a fertálmesteri egyenruha és a bot. Érdekességként pedig az is kiderült, hogy a fertálmesterek védőszentje Szent Apollónia, feleségeiket pedig barátnéknak hívják.

Ezt követően *Bárth János* arra hívta fel a figyelmet, hogy az állami és püspöki levéltárakon kívül máshol is értékes forrásokra bukkanhat az, aki a népi jogéletet kutatja. Elmondása szerint, amikor a székelyföldi plébániákban kutatott, gyakran az ott szolgáló papok is meglepődtek azon, hogy „mi van az ajtó mögött”. A konferencián azonban a levéltáron túli elsődleges források egy másik csoportjára, a magánházaknál megőrzött iratokra (végrendeletek, szerződések stb.) helyezte a hangsúlyt, miként az előadás címéből (*A népi jogéletkutatás forrásai a székely köznépi családok „levelesládáiban”*) is kiderül. Megtudhattuk azt is, hogy ezek fellelésének legizgalmasabb része az a folyamat, ahogyan a kutató az egyes személyek bizalmába férkőzik annak érdekében, hogy azok később a rendelkezésére bocsássák a forrásokat. A prezentáció során az így fellelt, viszonylag gyakori zálogszerződésekre szorítkozott. A nehéz anyagi helyzetbe került székelyek ugyanis ritkán adták el ingatlanukat, inkább „99 évre” zálogba adták azokat. Előfordult, hogy „egy trágya idejére” vagy határozatlan időre („ha lesz pénze, visszaváltja”) történtek ezek az elzálogosítások.

A szekciót *Gáspár Gabriella* zárta *A jog szerepe a történelmi társadalomszerkezet vizsgálatában* című előadásával. Jogásként és szociológusként önmagában is az interdiszciplinaritást képviselte, bár hozzátette, hogy kutatása elsősorban szociológiai természetű, és a jogtörténet ennek során csak segédtudományként jelentkezik. Mégis rávilágított arra, hogy – ahogy azt Tóth Zoltán megfogalmazta – a „rendiség szociológiája a jogtan”, vagy az előadó szavaival élve: a jog a rendi társadalom „nyelve”, miközben a polgári társadalom a kultúra nyelvén fejezi ki önmagát. Ezért teszi lehetővé a szociológus számára a jog az egyes

társadalmi jelenségek megértését. Az előadó erre hozta fel példaként, hogy a fiúsítás intézményével lehet magyarázni a nők nagyobb közéleti szerepvállalását Székelyföldön. Kutatása során a reformkort megelőző folyóiratok előfizetőinek listája révén igyekezett feltárni, hogy milyen rendi szerkezet és polgárosodó foglalkozásszerkezet állt a magyar reformkor mögött.

A konferencia zárásaként párhuzamosan zajlottak az V. és a VI. szekció tanácskozásai.

Az V. szekció túlnyomórészt öröklési jogi kérdésekkel foglalkozott, az elnök szerepét pedig Béli Gábor töltötte be.

Horváth József előadása *A kora újkori nyugat-dunántúli kismanesi végrendeletek jogtörténelmi forrásértékéről* szólt. Az előadó elsősorban Sopron vármegyei végrendeleteket vizsgált, amelyek a 16. század második felétől a 18. század elejéig terjedő időszakban keletkeztek. Különösen fontosak a végrendeletek alaki szabályairól szóló, az 1715:27. tc. előtt keletkezett végintézkedések, hiszen írott jogforrás hiányában csak ezekből térképezhető fel, hogy milyen alaki szabályokat tartottak szem előtt a végakaratok írásba foglalásakor. Az előadásból kiderült többek között, hogy a *Négyeskönyv* tilalma ellenére nők is előfordultak végrendeleti tanúként, illetve hogy volt olyan végrendelet, amelynek a tartalma meghaladta az egy szerzői ívet (és olyan történelmi eseményekről is leírást találunk benne, mint Bethlen Gábor hadjárata), néha pedig nyolc gyámot rendeltek egyetlen személynek.

Az *Öröklési jogszokások Baja környékén a 19. század elején* című előadásában *Kothencz Kelemen* elsősorban a kalocsai úriszék peranyagára támaszkodott. Az egyik örökös példaként „kincskeresésre” igyekezett rávenni örökösait, amikor végrendeletében azt írta, „egy gyűszűben van 300 forint pénz, a többit majd megtaláljátok”.

Öröklési jog és családstruktúra – a német kisebbség és az egyke-kérdés a Dél-Dunántúlon a két világháború között címmel tartotta meg előadását *Frey Dóra*, aki egy jogeset bemutatásával kívánta érzékeltetni, hogy milyen volt az adott időszakban a magyar többség hozzáállása a német kisebbséghez. A Baranya megyei Hidasról ugyanis egy fővárosi szélsőjobboldali csoport tagjai ellopták a német református templom harangját. A két világháború között többen – köztük Illyés Gyula is – tartottak a Dél-Dunántúl elnémetesedésétől, amelynek fő okaként nagyrészt azt jelölték meg, hogy a magyar családok az öröklési jogi szabályok miatt nem vállaltak egynél több gyermeket, míg a német lakosság körében az eltérő öröklési szokások miatt nem terjedt el az „egykezés”. Az előadó azonban rámutatott, hogy valójában a magyarság számaránya nőtt a területen a németiségéhez képest ebben az időszakban.

A szekcióban egyedül *Deák Dóra* témája nem kapcsolódott az öröklési joghoz, hiszen előadásának címe *Viseletsszabályozások a kora újkori Erdélyben (17–18. század)* volt. Ő négy különböző normarendszer: a divat, az etikett, az erkölcs és a jog találkozására hozott fel erdélyi példákat. Egyes közösségek ugyanis szükségesnek érezték, hogy jogi szabályozás útján befolyásolják az öltözködést. Gyulafehérváron azért került sor ilyen jellegű szabályozásra, mert úgy ítélték meg, hogy az egész ország őket hozza fel példának a fényűző öltözködésük miatt.

A VI. szekció első előadója *Bognár Szabina* volt, aki a Tagányiak, egy nyitrai levéltáros család életútját vázolta fel. Az előadó Tagányi Károly pályájának fontos állomásait mutatta be, kiemelve azt is, hogy a teljes munkásság megismeréséhez még további kutatások szükségesek, ami egy magyar–szlovák tudományos együttműködés közös projektje lehetne. *Gelencsér József* a 19. század második felében a szőlőművelést a Káli-medencében végző hónaposok és summások közötti határvonalat húzta meg, és a rájuk vonatkozó jogi háttérrel ismertette prezentációjában. A munkavégzés szabályozása céljából kötött szerződéseken keresztül mutatta be a hónaposok és a summások életviszonyait az egyes szőlősgazdák alkalmazásában.

Varga Sándor az erdélyi Mezőség táncéletét szervező személyekre, a kezesekre vonatkozó rendelkezéseket ismertette, amelyek jó példái annak, amikor a népi szokások alakítják ki egy pozíció legfontosabb szabályait. A szekció utolsó előadója, *Varga István* a házasságon kívül született gyermekek és édesanyjuk helyzetét rekonstruálta a két világháború közötti időszakban, a vizsgált időszak gyermektartási perein keresztül. Statisztikai módszerek segítségével részletesen ismertette a peres felek társadalmi helyzetét, az ítéletek tartalmát, valamint azt is meghatározta, hogy jellemzően milyen taktikát követtek a felek a perek során.

A konferencia, amelyen a szakmai viták a „fehér asztal” mellett is folytatódtak, rámutatott a különböző tudományterületek közötti párbeszéd szükségességére. Csúpn az interdiszciplinaritás segítségével térképezhető fel múltunk kellő alapossággal, ugyanis egyes kérdésekre egyetlen tudományág nem tud megfelelő válaszokat adni, de a kutatók közötti együttműködés ezekre is megadhatja a megoldásokat. A tudományos tanácskozás eredménye bizonyította, hogy a Tárkány Szücs Ernő nevével fémjelzett kutatócsoport által szervezett konferenciák méltóak arra, hogy a jövőben is megrendezésre kerüljenek, s így hagyományá váljanak.

Kecskés Tamás – Pétervári Máté

150 éve született Térfy Gyula¹

Dr. Térfy Gyula jogtudós, jogi író, az 1910–1920-as évek jelentős kodifikátora, 1864. január 23-án, Komáromban született. Családja 1863-ban magyarosította nevét Trefflerről Térfire. Középiskolai tanulmányait Komáromban, Pozsonyban és Budapesten végezte, majd 1881-től a Budapesti Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán tanult. Tanára volt többek között Wenzel Gusztáv, Pulszky Ágost, Vécsey Tamás, Kautz Gyula, Szilágyi Dezső, Csiky Kálmán, Plósz Sándor. 1886-ban bírósági pályára lépett; előbb joggyakornokként, 1889-től aljegyzőként dolgozott a budapesti büntető törvényszéken. 1889 áprilisában a Királyi Ítéltő Tábla által bírói hivatal viselésére képesítettnek találtatott. 1891-ben a ráckevei járásbírószékhelyén albírói, 1893-ban a budapesti ítélőtáblánál tanácsjegyzői kinevezést kapott. 1900-ban a polgári perrendtartás előkészítéséhez berendelték az igazságügy-minisztériumba, ahol 1902-től osztálytanácsosi, 1909-től miniszteri tanácsosi beosztásban dolgozott. 1914-ben a Lipót-rend lovagkeresztjével tüntették ki, majd 1916-ban, komáromi előnévvel, nemesi rangot kapott. 1918-ban kúriai tanácselnökké nevezték ki. A törvény-előkészítő osztályon Fodor Árninnal együtt elkészítette a polgári perrendtartás (1911:1. tc.) életbe léptetésével kapcsolatos tervezeteket, majd részt vett a háborús törvények kidolgozásában. 1921-ben nevezték ki a M. Kir. Igazságügy-minisztérium törvény-előkészítő osztályának a vezetőjévé. Nagy szerepe volt a bethleni konszolidáció számos jogszabályának (pl. a felsőházi törvénynek) az előkészítésében. 1926-ban kúriai elnöki címet kapott, ugyanezen évben „a törvény-előkészítés, valamint az igazságügyi közszolgálat terén teljesített rendkívül értékes szolgálatai elismerésül a királyi ítélőbírák és ügyészek részére megállapított VI. fizetési csoport jellegét” adományozták számára, ezzel „eddig viselt államtitkári rangjából belépett a miniszteri rangba”.

1928-ban megkapta az I. osztályú Magyar Érdemkeresztet.

Jogtudósként nem tartozott a kiemelkedő, iskolateremtő jogászegyéniségek közé, munkássága – Szász Béla szavaival – „elsősorban gyakorlati irányú volt, s gyakorlati célokat szolgált”. Ebbéli tevékenységével azonban a kortársak körében jelentős elismerést szerzett. Számos döntvénygyűjtemény, jogszabálygyűjtemény és jogszabály-kommentár szerkesztője, összeállítója, gondozója volt, többek között szerkesztette a Grill Károly Könyvkiadó Vállalat által kiadott *Grill-féle Új döntvénytár* köteteit (1926-tól, a sorozat 17. kötetétől), a *Magyar közigazgatási törvények* Grill-féle sorozatának több kiadványát (*Közigazgatási bíróság. Hatásköri bíróság. Országos levéltár. Az állami közigazgatás szervezete*, 1910; *Vallásügy, házassági jog*, 1911; *Magánjogi vonatkozású közigazgatási törvények*, 1912; *Közügyi bírásokodás polgári ügyekben és büntető ügyekben*, 1918; stb.), 1912–1929 között a Márkus Dezső-féle, a Franklin-Társulat által kiadott

Corpus Juris Hungarici – Magyar Törvénytár éves köteteit. Részt vett a *Magyar Jogi Lexikon* szerkesztésében, amelyben több száz cikke jelent meg, főként a perjog és a perrendtartás témakörében. Számos tanulmányt publikált a *Jogtudományi Közlöny*, a *Jogállam*, a *Magyar Jogász Újság* hasábjain.

A nevéhez kötődő, nagyszámú kiadvány közül említhető: *Az ítélőtáblák felülvizsgálati tanácsainak elvi jelentőségű határozatai 1895–1908. I–XII. kötet* (Budapest, Franklin-Társulat, 1896–1909); *A polgári törvénykezés és a végrehajtási eljárás. Az összes melléktörvényekkel, rendeletekkel és bírósági joggyakorlattal, jegyzetekkel és utalásokkal. I. kötet. Polgári törvénykezés. II. k. Végrehajtási eljárás. Bírósági végrehajtók. Bélyeg- és illetékszabályok. Birói letétek. Birói*

ügyvitel. Márkus Dezsővel (Magyar törvények Grill-féle kiadása, Budapest, 1902); *A polgári törvénykezési rendtartás zsebkönyve* (Budapest, Grill, 1902); *Polgári perrendtartás. Jogsegély. Az összes melléktörvényekkel, rendeletekkel és a bírósági joggyakorlattal, jegyzetekkel és utalásokkal* (Budapest, Grill, 1905); *A polgári perrendtartás zsebkönyve* (Budapest, Grill, 1906); *Hatásköri jogszabályok és hatásköri határozatok tára. 1–19. kötet* (Budapest, Franklin-Társulat, 1909–1925); *Az új polgári perrendtartás: az életbe léptetési törvény tervezete. Hatásköri bíróság. Főudvarnagyi bíróság* (Budapest, Grill, 1911); *Igazságügyi zsebtörvénytár* (Budapest, Grill, 1914; 1929; ifj. Térfy Gyula gondozásában és kiegészítéseivel 1948-ig több kiadása jelent meg); *Végrehajtási eljárás:*

1881: *LX. t.-c., 1908: XLI. t.-c....* (4. kiad., Budapest, Grill, 1925); *A polgári perrendtartás törvénye és joggyakorlata: 1911: I. t.-c., 1912: LIV. t.-c. és 1925: VIII. t.-c.* (Budapest, Grill, 1927); *Az országgyűlés felsőháza: 1926:XXII. t.c.* (Budapest, Franklin-Társulat, 1928).

Közéleti tevékenysége is széleskörű volt: miután a balatonszemesi parti villasorban 1907-ben felépíttette az ún. Marianne-villát, a Balatonszemesi Fürdőegyesület egyik alapítója, jogásza és választmányi tagja lett. A Magyar Jogász Egylet magánjogi szakosztályának elnökévé választották, rendes tagja volt a Magyar Történelmi Társulatnak és az Országos Kaszinónak, 1927-ben pedig a tudósokból, írókból, művészekből stb. álló Állandó Szakértői Bizottságnak.

A Budapesten, 1929. március 7-én elhunyt jogtudóst a M. Kir. Kúria előcsarnokában ravatalozták fel; a gyászbeszédet Zsitvay Tibor igazságügy-miniszter tartotta, a Magyar Jogász Egylet nevében Szász Béla igazságügyi államtitkár búcsúztatta. A Farkasréti temetőben helyezték örök nyugalomba.

Családtagjai is fontos közéleti-szakmai funkciókat töltöttek be. Öccse Térfy (Térffy) Béla (1869 Komárom–1959 Buenos Aires) erdőmérnök, állami erdészeti tisztviselő, 1919–1920-ban gabonagyűjtési kormánybiztos, 1921. december 3. és 1922. október 17. között az Országos Közéletnevelési Tanács és a közéletnevelésügyek irányításával megbízott tárca nélküli miniszter a Bethlen-kormányban, 1939–1944-ben a Futura Magyar Szövetkezeti Központok Áruforgalmi Rt. elnöke volt. Térffy Gyula unokatestvére, Térffy Dezső a budapesti ítélőtábla tanácselnöke, 1933-ban kúriai tanácselnök lett.

É. L.

Jegyzet

¹ Jelen életrajzi megemlékezés összeállításához a Térffy Gyula életére és tevékenységére vonatkozó családi irat- és cikkgyűjtemény rendelkezésre bocsátásával nagy segítséget nyújtott dédunokája, Térffy András.

A Rechtsgeschichtliche Vorträge/Lectures on Legal History

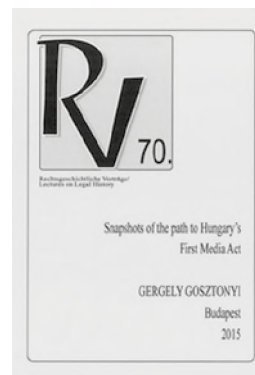
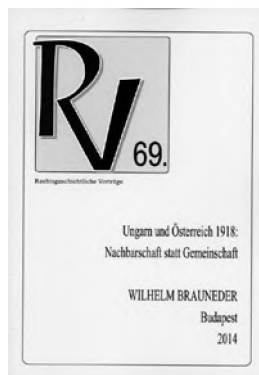
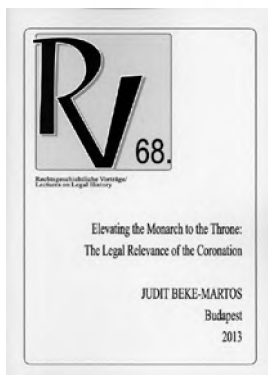
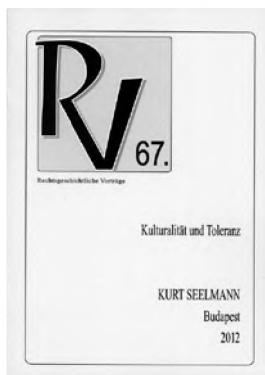
sorozat legutóbbi füzetei

Publikation des Lehrstuhls für Ungarische Rechtsgeschichte Eötvös Loránd Universität /

Publication Department of Hungarian Legal History Eötvös Loránd University

Herausgegeben / Redakteur: Barna Mezey

- **Kurt Seelmann:** *Kulturalität und Toleranz* (Budapest, 2012)
- **Judit Beke-Martos:** *Elevating the Monarch to the Throne: The Legal Relevance of the Coronation* (Budapest, 2013)
- **Wilhelm Brauner:** *Ungarn und Österreich 1918: Nachbarschaft statt Gemeinschaft* (Budapest, 2014)
- **Gergely Gosztanyi:** *Snapshots of the path to Hungary's First Media Act* (Budapest, 2015)

A teljes sorozat pdf formátumban letölthető a <http://www.majt.hu> honlapról.

- **2014. június 10–12-én**, a Nemzeti Közszerzői Akadémia, a Magyar Zoltán Szakkollégium, a Magyar Zoltán Népfőiskolai Társaság, a Magyar Kormánytisztviselői Kar, Tata Város Önkormányzata, és a Komárom-Esztergom Megyei Kormányhivatal *Magyar Napok 2014 – Tata–Budapest* címmel konferenciát rendezett a közigazgatás-tudomány iskolateremtő tudósa, Magyar Zoltán születésének 126. évfordulója alkalmából. Június 10-én koszorút helyeztek el Magyar Zoltán tatai szülőházán és szobránál. Június 11-én, Tatán *A közigazgatás korszerűsítésének helyi és megyei tapasztalatai Komárom-Esztergom megyében* címmel konferenciát rendeztek, amelyen az előadók Esztergom megye Magyar Program szellemében történő átszervezéséről, a Tatai és a Tatabányai Járási Hivatal munkájáról, a kormányablakok bevezetéséről és munkájáról hangzottak el előadások. Június 12-én, az NKE Ludovika Campus Disztermében tartott, *Az önkormányzati és a területi államigazgatási rendszer átalakulása* című konferencián Patyi András, az NKE rektora és Czunyi-Bertalan Judit köznevelési államtitkár köszöntője után előadások hangzottak el egyebek mellett a magyar területi államigazgatás fejlődését meghatározó koncepciókról, a területi államigazgatás integrációjáról, illetve arról, hogy milyen tudatosulói etikai követelmények alakítják az új közigazgatást (előadók: Pálné Kovács Ilona, az MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont kutatóprofesszora, Verebélyi Imre egyetemi tanár, Jávor András, a Magyar Kormánytisztviselői Kar elnöke, Virág Rudolf, területi államigazgatás fejlesztéséért felelős miniszteri biztos, Barta Attila egyetemi adjunktus, Feik Csaba, Ercsi Város jegyzője, az NKE c. egyetemi tanára, Galambos Ildikó, a Nyíregyházi Járási Hivatal mb. hivatalvezetője).

Magyar Zoltán szobra Tatán

- **2014. június 10–12-én**, Rothenburg o. d. Tauberben, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Magyar Állam- és Jogtörténeti Tan-

székének és a jénai Friedrich-Schiller-Universität Büntetőjogi és Jogtörténeti Tanszékének szervezésében, Rothenburg ob der Tauber Kriminallmuseumának közreműködésével került sor a XIV. Német-magyar büntetőjog-történeti csereszemináriumra (14. Deutsch-ungarisches strafrechtsgeschichtliches Seminar), amelyen német és magyar hallgatók, demonstrátorok, PhD-hallgatók, oktatók vettek részt, s tartottak előadásokat.

- **2014. június 20-án**, a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Faluhelyi Ferenc termében rendezte meg a PTE ÁJK Doktori Iskolájának Tanácsa dr. Tóth László Leventénél dr. Falus Orsolya Fruzsina doktorjelölt *Ispotályos kereszties lovagrendek az Árpád-kori Magyarországon* című PhD-értekezésének nyilvános vitáját. A bíráló bizottság elnöke: Visegrády Antal, az MTA doktora, tszv. egyetemi tanár, tagjai: Szabó Béla, PhD, habilitált tszv. egyetemi tanár és Birher Nándor, PhD, habilitált főiskolai tanár, a bírálók: Balogh Elemér PhD, habilitált tszv. egyetemi tanár és Nagy Janka Teodóra PhD, habilitált főiskolai tanár, intézetigazgató, a témavezető: Béli Gábor, PhD, tszv. egyetemi docens.
- **2014. szeptember 8-án** az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar vezetése Hajnóczy-díjat adományozott Losonczy Eszter joghallgatónak, a Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék demonstrátorának, a *Joghistoria* című szakmai folyóirat vezető szerkesztőjeként végzett példamutató tevékenységéért.
- **2014. szeptember 17-én**, Bódiné Beliznai Kinga, az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék adjunktusa kezdeményezésére, egykori lakóhelyén, a budapesti Orly utcában emléktáblát avattak a 150 éve született Juhász Andor, a Kúria egykori elnöke tiszteletére. Beszédet mondott Handó Tünde, az Országos Bírósági Hivatal (OBH) elnöke, Darák Péter, a Kúria elnöke és Patyi Gergely, az Igazságügyi Minisztérium igazságügyi kapcsolatokért felelős államtitkára is.

Juhász Andor emléktáblája

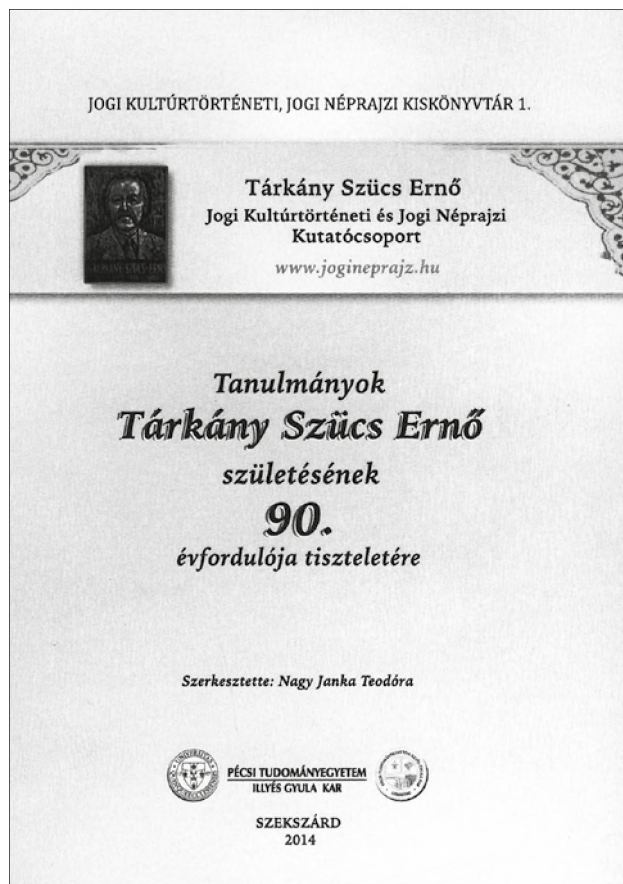

Juhász Andor (1925)

- **2014. szeptember 18-án**, a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán, a TEOKJ épületében tartotta meg *Gönczi Katalin* habilitációs előadását. A nyilvános tantárgyi előadás címe: *Középkori német jogforrások: a szász tükkör és a magdeburgi jog*, a tudományos előadásé: *A városjog jogtörténeti vetületei és forrásai a középkori Magyar Királyságban*, az idegen nyelvű előadásé: *Rechtshistorische Aspekte und Quellen des ungarischen Stadtrechts im mittelalterlichen Königreich Ungarn*. A szakértő bizottság elnöke Szabó Béla (DE ÁJK), tagjai Blazovich László (SZTE ÁJK) és Szabó István (PPKE JÁK), a bírálók Balogh Elemér (SZTE ÁJK) és Kajtár István (PTE ÁJK) voltak.
  - **2014. szeptember 25-én**, a szegedi Akadémiai Bizottság Dísztermében köszöntötték pályatársai és barátai *Molnár Imrét*, a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának emeritus professzorát 80. születésnapja alkalmából. Az ünnepség keretében Andreas Wacke, a Kölni Egyetem emeritus professora díszelőadást tartott az Ünnepelt tiszteletére, ezt követően átadták az Ünnepi Kötetet, amelyben a kollégák írásaikkal tisztelegtek Molnár Imre professzor oktatói-tudományos életpályája előtt. Az 1934. szeptember 22-én született Molnár Imre a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán tanult, ugyanott 1968-ban kezdte meg egyetemi oktatói pályafutását a Római Jogi Tanszék tanársegédjeként; 1971-től adjunktus, 1979-től docens lett. 1987-ben szerezte meg az állam- és jogtudomány doktora fokozatot, s 1998-ban vette át egyetemi tanári kinevezését. 1985-től 1999-ig a Római Jogi Tanszék vezetője, 1994–1998 között a kar dékánja volt. 2004-től az ÁJK emeritus professzora.
  - **2014. szeptember 26-án**, a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Pólay Termében, illetve Kari Tanácstermében tartotta meg habilitációs előadásait *Antal Tamás*, PhD, a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Európai Jogtörténeti Tanszékének egyetemi adjunktusa. A tantermi előadás címe: *Az alkotmányos monarchia kialakulása Angliában a 17–18. században*, a tudományos előadásé: *A tör-*
- vényhatósági jogú városok joghelyzete Magyarországon a két világháború között.*
- **2014. szeptember 29-én**, az Országház Felsőházi termében rendezte meg a Veritas Történatkutató Intézet és az Országgyűlés Hivatala a *Megszállástól – megszállásig. Magyarország a nagyhatalmak szorításában, 1944–1949* című konferenciát. Boross Péter volt miniszterelnök köszöntője és Kövér László, az Országgyűlés elnöke megnyitóját után Romsics Ignác akadémikus (Teherántól Párizsig. Nagyhatalmi politika és Magyarország 1943–1947), Számvéber Norbert levéltárvezető (HM HIM – A megszállást végrehajtó német csapatok és a Magyar Királyi Honvédség ellenállásának esélyei), Szakály Sándor főigazgató (VERITAS Történatkutató Intézet – A katonai felső vezetés és a honvédség 1944–1945-ben), Ujváry Gábor kutatócsoport-vezető (VERITAS TKI – Változások a magyar politikai elitben Magyarország német megszállását követően 1944–1945), Haraszi György (Országos Rabbiképző–Zsidó Egyetem, MTA BTK TTI – A német megszállás hatása és következménye a magyarországi zsidóságra), Botos János (Országos Rabbiképző–Zsidó Egyetem – A magyarországi zsidóság vagyonszerzése 1944–1947), Kovács Zoltán András igazgató (Alkotmányvédelmi Hivatal – Nyilas-hungarista hatalomátvétel és közigazgatás), Szerencsés Károly (ELTE BTK – Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány létrejötte és lehetőségei), Zinner Tibor kutatócsoport-vezető (VERITAS TKI – Az új hatalom kiépítése, különös tekintettel a politikai rendőrségre), Pető Andrea (Közép-európai Egyetem – Szexuális erőszak és megszálló seregek a II. világháborús Magyarországon), Orosz László (VERITAS TKI – A magyarországi németek helyzete 1944–1945-ben), Kolontári Attila (Kaposvári Egyetem – A szovjet propaganda Magyarországról és annak „felszabadításáról” 1944–1945-ben), Földesi Margit (KGRE – Jóvátétel, elégtétel? A magyar gazdaság erőforrásai a Szovjetunió részére), Baráth Magdolna (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – Magyarország betagozódása a „szovjet rendszerbe”, 1944–1949) tartott előadást.
  - **2014. október 1-jén**, az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Aula Magnájában, az ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszéke, a Tanszék Tudományos Diákköre és a Magyar Jogász Egylet Jogtörténeti, Római Jogi és Egyházjogi Szakosztálya szervezésében ke-rekasztal-beszélgetésre került sor *A Kúria a 21. században* címmel. Meghívott előadók: Darák Péter, a Kúria elnöke, Mezey Barna, az ELTE rektora, tanszékvezető egyetemi tanár, Kukorelli István tanszékvezető egyetemi tanár, volt alkotmánybíró és Hack Péter tanszékvezető, habilitált egyetemi docens.
  - **2014. október 2–3-án**, Szekszárdon, a Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Karán rendezték meg a Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport 2014. évi Interdiszciplináris

Konferenciáját. Előadást tartott a Plenáris ülésen Gyáni Gábor (Tárkány Szücs Ernő és a vásárhelyi Bethlen Gimnázium), Mezey Barna (Kényszer és szankció), Homoki-Nagy Mária (A szokásjog szerepe a magyar magánjog fejlődésében), Kajtár István (Szakrális és profán elemek a modernkori jogi kultúrtörténetben), Nagy Janka Teodóra (A „jó rend” szabályai, avagy a makói történeti népi jogélet-kutatás, mint jogi néprajzi kutatómódszertani modell), az I. Szekcióban Nánási László (Vajna Károly „Hazai régi büntetések” című monográfiájának forrásai), Bató Szilvia (Változatok culpára – szakirodalom és praxis a reformokban), Szakál Aurél (Szégyenkő és pellengér a Duna–Tisza közén), Lanczendorfer Zsuzsanna (Krimiből ballada, avagy egy népballada-kutatás jogtörténeti vonatkozásai), a II. Szekcióban Herger Csabáné (A törvényes és az írott hitbér parasztok és polgárok között Baranyában 1848 után), Kisteleki Károly (Jogi szimbólumok, proceszszuális jelképek), Szádeczky-Kardoss Irma (A hatalmi szimbolika keresztény köntösű tradicionalitása egyes Árpád-kori pénzeinken), a III. Szekcióban Béli Gábor (Női vagyoni jogok alakulása és összegzésük a Hármaskönyvben), Völgyesi Levente (A Hármaskönyvben fellelhető, a jobbágyság öröklésére vonatkozó szabályok továbbélése a 18–19. században, különös tekintettel Tárkány Szücs Ernő munkássága során feldolgozott öröklési jogi népszokásokra), Koncz Ibolya (A nők vagyoni helyzete a polgári házasságkötés felbontása után a dualista kori Magyarországon), Bódiné Beliznai Kinga (Talár vagy díszmagyar? – Adalékok a bírói uniformis történetéhez), Kriston Vízi József (Büntetés, kiközösítés a népi gyermekjátékokban), a IV. Szekcióban Bánkiné Molnár Erzsébet (A jogi gondolkodás és a társadalmi normák változásai a 18. század első felében a Jászkun területben), Petercsák Tivadar (Az egi fertálmesterség útja a közigazgatási feladatoktól a hagyományörző tisztségig), Bárh János (A népi jogéletkutatás forrásai a székely köznépi családok „levelesládáiban”), Örsi Julianna (A közösségi élet szabályai a 18–19. századi Jászkunságban), Gáspár Gabriella (A jog szerepe a történeti társadalomszerkezet vizsgálatában), az V. Szekcióban Horváth József (A kora újkori nyugat-dunántúli kismemesi végrendeletek jogtörténeti forrásértékéről), Kothencz Kelemen (Öröklési jogszokások Baja környékén a 19. század elején), Frey Dóra (Öröklési jog és családstruktúra – a német kisebbség és az egyke-kérdés a Dél-Dunántúlon a két világháború között), Deák Éva (Viseletszabályozások a kora újkori Erdélyben [17–18. század]), a VI. Szekcióban Bognár Szabina (A jogszokásgyűjtés és ami mögötte van. Egy nyitrai levéltáros család két generációja: Tagányi Imre [1808–1881] és fia, Tagányi Károly [1858–1924]), Gelencsér József (A hónaposok szőlőbeli jogviszonya a Káli-medencében), Varga Sándor (Táncszervező kezesek az erdélyi Mezőségen), Varga István (Egy szokásjog intézményesülése – Gyermektartási perek a két világháború között) tartott előadást. A konferencia során mutatták be a Tárkány Szücs Ernő születésének 90. évfordulója tiszteletére ajánlott, a Kutatócsoport tagjai ál-

tal írt tanulmányokat tartalmazó kiadványt, amely Nagy Janka Teodóra szerkesztésében, a Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 1. köteteként, a PTE IGYK kiadásában jelent meg. (A konferenciáról e számunkban részletes ismertetés is olvasható.)

- **2014. október 3-án**, Marosvásárhelyen, a Műszaki és Humántudományok Karon tartotta az Egyetem Napját a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem. A rendezvény nyitányaként Mezey Barna, az Eötvös Loránd Tudományegyetem rektora tartott előadást *Az európai alkotmány kialakulása* címmel.
- **2014. október 6-án**, a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán, az Egyetem Állam- és jogtörténet kurzus keretében, *Die strafprozessuale Folter* címmel előadást tartott Em. O. Univ. Prof. Dr. Dr. h. c. mult. Werner Ogris, a PTE ÁJK honoris causa doktora, az Osztrák Tudományos Akadémia rendes tagja.
- **2014. október 8-án**, a Kúria dísztermében tartották a Magyar Nemzeti Levéltár és a Kúria konferenciasorozatának harmadik szakmai tanácskozását, amelyen *Életutak-pályaképek* címmel a kúriai elnökök életútját és a korszakot mutatták be az előadók. Mikó Zsuzsanna, a Magyar Nemzeti Levéltár főigazgatója és Darák Péter, a Kúria elnöke köszöntője után Bódiné Beliznai Kinga Juhász Andorról, a 20. század egyik legjelentősebb kúriai elnökének életéről adott részletgazdag képet, Zimmer Tibor Töreky Géza kúriai elnök ellent-

mondásos megítélésű életművét mutatta be, Mikó Zsuzsanna az 1953 és 1958 közötti igazságügyi átszervezés kérdéseiről számolt be, különös tekintettel Domokos József legfelsőbb bírósági elnök tevékenységére, végül Németh László Sándor az 1956 utáni bírósági megtorlások végrehajtójának, Jahner-Bakos Mihálynak a működéséről adott szemléletes képet. Az előadásokat követő vita során Solt Pál, a Legfelsőbb Bíróság korábbi elnöke személyes emlékei alapján szólt az 1960-as évek bíróságainak működéséről, majd Máthé Gábor ny. egyetemi tanár és Vaskuti András kúriai bíró mutatta be az első két konferencia előadásai alapján készült tanulmánykötetet.

Solt Pál hozzászólása az *Életutak – pályaképek konferencián*

- **2014. október 15-én**, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Kari Tanács-termében, az ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jогtörténeti Tanszék, a Magyar Állam- és Jогtörténeti Tanszék Tudományos Diákköre és a Magyar Jогász Egylet Jогtörténeti, Római Jogi és Egyházjogi Szakosztálya rendezésében került sort *Az út az első világháborúba* című konferenciájára. Király Miklós dékán megnyitja után Erdődy Gábor (Németország és Ausztria–Magyarország útja az első világháborúba), Csapó Csaba (Belpolitikai viszonyok az első világháború hajnalán), Valki László (Az első világháború hatása a nemzetközi jog fejlődésére), Kardos Gábor (Az első világháború következménye: kisebbségvédelem a nemzetközi jogban), Mezey Barna (Kivételes hatalom Magyarországon), Révész T. Mihály (A sajtó szabályozásának változásai az első világháború idején), Horváth Attila („A nagy háború” – a várakozások és a realitás) tartott előadást.
- **2014. október 17-én**, az Országház Felsőházi ülés-termében, *Az első világháború következményei Magyarországon és Európában* címmel konferenciát szervezett az Országgyűlés Hivatala Közgyűjteményi és Közművelődési Igazgatósága. Bellavics Istvánnak, az Országgyűlés Hivatala közgyűjteményi és közművelődési igazgatójának köszöntője és Martonyi János, volt külügyminiszter megnyitja után Tomka Béla (SZTE Történeti Intézet – Az első világháború mint történe-

ti korszakhatár), Romsics Ignác akadémikus (Nagyhatalmi politika és az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása), John Lukács történész, Phoenixville (A magyar katasztrófa: az első világháború), Pollmann Ferenc (HM HIM – A hadviselés átalakulása az első világháborúban: haditechnika, stratégia és propaganda), Gyurgyák János kiadóigazgató (Osiris Kiadó – A világ őskatasztrófája vagy Európa tragédiája? Társadalmi mobilizáció, tömegmozgalmak, radikalizmus az első világháború után), Bödök Gergely doktorandusz (Esterházy Károly főiskola – Politikai erőszak az első világháború után: forradalmak és ellenforradalmak Magyarországon és Közép-Európában), Csejtei Dezső, SZTE BTK Társadalomelméleti Intézet – A világháború mint civilizációs jelenség Spengler és Thomas Mann munkásságában), Erős Ferenc (PTE BTK, Pszichológiai Intézet – Háború és forradalmak: a trauma és az erőszak szociálpszichológiai megközelítésben), Takáts József (PTE Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet – Elváló nyelvhasználatok. Magyar politikai beszélés az első világháború után), Szarka László (MTA BTK TTI – Nemzetfejlődés és kisebbségpolitika az első világháború utáni Közép-Európa multietnikus államaiban), Gyáni Gábor akadémikus (MTA BTK TTI – Az első világháború emlékezete) tartott előadást.

- **2014. október 17-én**, a Nemzeti Közszerológati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kara központi épületének Bolyai termében, *A magyar rendvédelem a kivételes hatalom időszakában* címmel rendezte meg a XXX. magyar rendvédelem-történeti tudományos konferenciát a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság (SZBMRTT) és a Nemzeti Közszerológati Egyetem Nemzetbiztonsági Intézet Polgári Nemzetbiztonsági Tanszéke (NKE-NBI-PNBT). Előadást tartott Boda József (A polgári magyar állam nemzetbiztonsági szervezetei), Deák József (A Belügyi Szemle és az ideológiai háború Helsinkiig), Olasz Lajos (Ballonháború 1914–1944. A rendvédelmi szervezetek közreműködése az ellenséges katonai léggömbök leküzdésében), Schmidt Rita Emese: Felelősségre vonás és fegyelmi eljárások története a fegyveres szervezeteknél), Zeidler Sándor (A Magyar Királyság testőrségeinek rangrendszerei 1867–1944), Suba János (A XX. századi magyar államhatárok kitézése), Székely Zoltán (Az önkormányzati rendőrségektől a központosított állami rendőrség modelljéig. A rendőrség helyének, szerepének változása Európában 1825–1922), Kabódi Csaba (A „kivételesség” a büntető igazságszolgáltatás XX. századi történetében), Vedó Attila (A haderő karhatalmi tevékenysége, 1867–1918), Nyitrai Endre (A szervezett bűnözés története). A konferencián mutatták be Parádi József, Suba János, Vedó Attila: *A magyar-román határ és őrzése 1867–1918* (A magyar rendvédelem-történet öröksége, 3. Budapest, Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság, 2014, 172 p.) című könyvét.

• **2014. október 20-án**, a Zágrábi Egyetem Tanácstermében rendezték meg az első közös horvát–magyar jogtörténeti konferenciát, amelyen Werner Ogris (Osztrák Tudományos Akadémia – Die Doppelmonarchie und Ihre Länder) mellett a Zágrábi Egyetem képviselőjében Dalibor Čepulo (The ban Ivan Mažuranić and institutional reforms in Croatia and Slavonia from 1873 to 1880 between Croatian, Hungarian and Austrian determinants), Dunja Pastović (Pressefreiheit und Geschworenengerichtsbarkeit in Istrien 1848/1849), Ivan Kosnica (Naturalisation in Croatia and Slavonia from 1868 to 1918) és Mirela Krešić (Were the spouses equal as successors in Croatia and Slavonia?), az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Magyar Állam- és Jogtörténet Tanszékének képviselőjében Mezey Barna (Strafvollzug in der Zeit der diktatorischen Monarchie) és Gosztonyi Gergely (The legal circumstances of the Croatian-Hungarian Compromise) tartott előadást.

• **2014. október 30-án**, a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán, *A magyar büntetés-végrehajtási jog az európai elvárások tükrében* címmel tartotta szokásos őszi tudományos konferenciáját a Magyar Börtönügyi Társaság. A tanácskozásnak két vezérfonala volt: egyfelől a 2013-ban elfogadott és 2015-től hatályos büntetés-végrehajtási törvény és végrehajtási rendeleteinek megalkotása, másfelől a magyar börtönügy előzményei, múltbéli gyökerei, máig tartó fejlődése. A konferenciát a társaság elnöke, Mezey Barna nyitotta meg, s ugyanő mondott zárszót. Korinek László, az MTA rendes tagja, köszöntője után előadást tartott Vókó György egyetemi tanár, az Országos Kriminológiai Intézet igazgatója, Pallo József bv. ezredes, főtanácsos, a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága főosztályvezetője, Tóth Judit főosztályvezető (Belügyminisztérium), Szeiberling Tamás, az Igazságügyi Hivatal főigazgatója és Antal Gábor büntetés-végrehajtási csoportvezető bíró (Pécsi Törvényszék).

• **2014. november 5-én**, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Aula Magnájában rendezte meg az ELTE ÁJK és a Magyar Nemzeti Levéltár az *500 éves a Hármaskönyv. A Hármaskönyv szabályainak továbbélése* című konferenciát, amelyet Király Miklós, az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar dékánja és Mikó Zsuzsanna, a Magyar Nemzeti Levéltár főigazgatója nyitott meg. Előadást tartott Mezey Barna (A Hármaskönyv helye a történeti alkotmányban), Hamza Gábor (Werbőczy István Tripartitumának, mint jogforrásnak a sajátosságai nemzetközi kitekintésben), Kukorelli István (Werbőczy „közjoga”), Laczlavik György főlevéltáros (A központi bíraskodás vázlata a XVI. századi Magyar Királyságban), Bódiné Beliznai Kinga (A bírói függetlenség alapvetése a Hármaskönyvben), Dominkovits Péter levéltárigazgató (Vármegyei sedriák, vármegyei bíraskodás a XVI. századi Nyugat-Dunántúlon (Sopron és Vas vármegyék), Sunkó Attila főlevéltáros (A Tripartitumra és a Quadripartitumra

vonatkozó XVI–XVII. századi források a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában), Menyhárd Attila (Igazság, jog, jogtudomány), Éless Tamás ügyvéd (Az igazságfogalom a polgári eljárásban), Máthé Gábor (Primae tertius), Horváth Attila (A magyar magánjog Werbőczy Tripartituma szerint), Völgyesi Levente (A Hármaskönyv hatása a városias jellegű közösségek autonómiájára) és Gosztonyi Gergely (A Hármaskönyv és a jobbágyi jogok).

MEGHÍVÓ

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara és a Magyar Nemzeti Levéltár tisztelettel meghívja Önt az

500 ÉVES A HÁRMASKÖNYV

A HÁRMASKÖNYV SZABÁLYAINAK TOVÁBBÉLÉSE

című konferenciára.

Időpont: 2014. november 5., szerda

Helyszín: ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Aula Magna (Budapest V. kerület, Egyetem tér 1-3.).

A konferencia meghívója

• **2014. november 7-én**, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kara II. János Pál Termében rendezték meg az *500 éves Werbőczy Hármaskönyve* című tudományos konferenciát. Darák Péter, a Kúria elnöke megnyitja után a Plenáris ülésen Zlinszky János (Mit jelképez Werbőczy), Lábady Tamás (A személyiségi jogok forrása a Tripartitumban), Varga Zs. András (A közjogi autonómia előképe a Tripartitumban), a Magánjogtörténet szekcióban Homoki-Nagy Mária (A magyar szerződési jog fejlődése a késő rendiség korában), Jobbágyi Gábor (A Tripartitum szerződési és felelősségi rendszere, s hatása a magyar magánjog fejlődésére), Szabó Béla (A Hármaskönyv egy 17. századi németalföldi sikerkönyvben), Leszkóven László (A Hármaskönyv tanítása és az új magyar polgári jog), Peres Zsuzsanna (Hozomány a Werbőczy utáni korszak nemesi szokásjoga szerint), Csehi Zoltán (A zálogbirtok Werbőczynél), Sun Noémi (Az öröklési jog kútfői Werbőczy Hármaskönyvében), Szilágyi

Csaba (Bíró és bíraskodás Werbőczy Hármaskönyvében), a Közjogtörténet szekciójában Barna Attila (A Hármaskönyv büntetőjogi szemlélete, különös tekintettel a hűtlenség vétkének szabályozására), Bódi Stefánia (A Szent Korona-tan Werbőczy Tripartitumában és annak továbbélése), Völgyesi Levente (A magyar rendi szabadságeszme fejlődése, különös tekintettel a Hármaskönyvben fellelhető szabályozásra), Szabó István (Történeti alkotmány a polgári átalakulás után), Csink Lóránt (A történelem hatása napjaink jogrendszerére), András Dorottya (Werbőczy István Tripartitumának horvát recepciója), Klicsu László (Szemelvények az adózás történetéből [A privilégiumtól a különadókig]) tartott előadást. A konferencia anyaga kötetben is megjelent, amely az interneten is olvasható: https://jak.ppke.hu/uploads/collection/206/file/-Werboczy_kotet.pdf.

- **2014. november 7-én**, a Debreceni Egyetem Főépületének Aulájában ünnepi konferencián emlékezett meg a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara a debreceni egyetemi szintű jogászképzés kezdetének 100. évfordulójáról. A jogi képzés ugyan Debrecenben már több mint 250 éves múltra tekint vissza, azonban az egyetemi szintű jogászképzés 1914. október 20-án indult meg, azután hogy 1912-ben az Országgyűlés megalapította a Debreceni Magyar Királyi Tudományegyetemet. A konferencián felidéztek az elmúlt 100 év tudományos és oktatásszervezési tapasztalatait, ezáltal a múlt és jelen hagyományaival kijelölve a jövőbeli fejlődés útját. A konferencián beszédet mondott Szabó István József dékán, Szilvássy Zoltán, a Debreceni Egyetem rektora, Fekete Károly, a Debreceni Református Hittudományi Egyetem rektora, Papp László, Debrecen város polgármestere, Trócsányi László igazságügyi miniszter, Handó Tünde, az Országos Bírósági Hivatal elnöke, Mezey Barna, az Eötvös Loránd Tudományegyetem rektora, Jakab András, a Magyar Tudományos Akadémia Jogtudományi Intézetének igazgatója, valamint Balla Lajos, a Debreceni Ítéltábla elnöke. Az ünnepségsorozat alkalmából a Debreceni Egyetem Kassai úti campusán található Társadalomtudományi Könyvtárban nyitották meg *A Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar 100 éve, 1914–2014* című kiállítást, amely felidézte az elmúlt száz évet, tablókön foglalta össze a kar kiemelkedő professzorainak munkásságát, bemutatta a dékánok arcképcsarnokát.
- **2014. november 15-én**, a Szegedi Tudományegyetem Egyetem napja ünnepsége keretében vette át az SZTE Szenátusa által az egyetemi oktatás-kutatásban elért eredményeiért, illetve az egyetemvezetésben és annak fejlesztésében végzett kiemelkedő munkájáért odaítélt Pro Universitate-díjat *Fülöpné Homoki-Nagy Mária* professzor asszony, az Állam- és Jogtudományi Kar Magyar Jogtörténeti Tanszékének egyetemi tanára, az SZTE oktatási rektorhelyettese.
- **2014. november 16-án** tartotta alakuló ülését a Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi

Bizottsága. A köztestületi tagok körében lefolytatott szavazás eredményeképpen a jogtörténész szakmát az elkövetkező ciklusban választott mandátummal Balogh Elemér, Homoki-Nagy Mária, Mezey Barna, Stipta István egyetemi tanárok képviselik majd. A bizottság tagjává választották továbbá Földi András és Jakab Éva római jogász professzorokat is.

- **2014. november 19-én**, a Magyar Tudomány Ünnepeinek rendezvénysorozatába illeszkedően a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Közigazgatás-tudományi Kara Közjogi Intézetének oktatói mutatták be legújabb könyveiket. Koi Gyula *A közigazgatás-tudományi nézetek fejlődése – Külföldi hatások a magyar közigazgatási jog és közigazgatástan művelésében a kameralisztika időszakától a Magyar Iskola koráig* című könyvét Tamás András, Halász Iván *Az állam összeomlása és újjáépítése* című könyvét Egedy Gergely, a Közjogi Intézet két kutatóműhelyének tanulmánykötetét (a Választási rendszerek kutatóműhely: *Határtalan választások – Alkotmányozás és alkotmányjogi változások elnevezésű kutatóműhely: Alkotmányozás és alkotmányjogi változások Európában és Magyarországon*) Fábrián Adrián, illetve Bitskey Botond ismertette és mutatta be, a Bende Zsófia és Halász Iván által szerkesztett *Összehasonlító alkotmányjog* című tankönyvet Kisteleki Károly, végül Téglási András *A tulajdonhoz való jog alkotmányos védelme* című könyvét Vörös Imre akadémikus méltatta.
- **2014. november 22-én**, a kolozsvári Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem (EMTE) Jogtudományi Intézetébe Aula Magnájában, a Tudomány Napja keretében rendezték meg a *Kolosváry Bálint (1875–1954) emlékkonferenciát*. A neves magyarországi és erdélyi szakértők és tudósok részvételével zajló tanácskozást Kolosváry Bálint volt kolozsvári egyetemi tanár emlékének ajánlották a szervezők. A konferenciát Tonk Márton dékán és Mezey Barna egyetemi tanár nyitotta meg. A Plenáris ülésen Deli Gergely (A magánjog stílusa), Fazekas Judit (Fogyasztóvédelmi elemek az új magyar Polgári törvénykönyvben), Nagy Csongor István (Csoportpercek Európában: ne féljünk a Vadnyugattól), Leszkoven László (A kezesség, mint többszemélyes magánjogi helyzet), Barta Judit (Régi ágak, új hajtások: a vadászati jog dogmatikai kérdései Kolosváry Bálint Vadászati jog c. munkájában és a modern magyar vadászati jogban), Papp Tekla (Kolosváry Bálint magánjogi szemlélete a jogi személyek kapcsán), Veress Emőd (Vezetői felelősség: hitelezővédelmi viták a magyar és román társasági jogban), az I. szekcióban (Kötelmi jog) Török Éva (A szerződési szabadság gazdasági jelentősége), Pusztahelyi Réka (Az időmúlás hatása a jogok gyakorlására és a követelések érvényesítésére – az elévülés és rokon tényállásai az új magyar Polgári törvénykönyv tükrében), Fegyveresi Zsolt (A kereskedelmi jog egyes sajátosságainak továbbélése a monista román polgári jogban), Vermes Attila (Fejezetek a kereskedelmi jog történetéből, különös tekintettel a biztosítási szerző-

désre), Strihó Krisztina (A merchandising szerződés), Juhász Ágnes (A szerződésátruházás mint jogintézmény), a II. szekcióban (Polgári jog általános része, római jog, dologi jog, családjog, öröklési jog, munkajog), Barzó Tímea (A közszerzeményi házassági vagyoni jogi rendszer múltja és jövője), Nótári Tamás (Jogértelmezés és birtokvédelem. A scriptum és a voluntas ellentéte Cicero Pro Caecinájában), Vallassek Magdolna (Cselekvőképesség a munkajogban – a fogyatékkal élő személyek munkaképességének kérdései és szabályozása), Székely János (Öröklés itt és ott – szemelvények az öröklési jog romániai és magyarországi kodifikációjának eredményeiből), Sztranyiczki Szilárd (A telekkönyvi kiigazítási keresetekről az új román Polgári törvénykönyv szerint) tartott előadást. A konferencia végén a Jogtudományi Intézet folyosóján leleplezték Kolosváry Bálint portréját.

- **2014. november 26-án** folytatták le a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán Balogh Judit egyetemi docens habilitációs eljárását. A magyar nyelvű tantermi előadás címe: *A magyar magánjog fejlődésének irányai a polgári korban*; a magyar nyelvű tudományos előadásé: *A hatalommegosztás rendszerének kiépülése és garanciái a polgári kori Magyarországon*; az idegen nyelvű előadásé: *Ausbildung und Garantien der Gewaltentrennung in Ungarn im XIX. Jahrhundert*. A Jelölt teljesítményét a habilitációs bizottság (tagjai: Balogh Elemér egyetemi tanár, Kajtár István egyetemi tanár, Máthé Gábor emeritus professzor és Mezey Barna egyetemi tanár) summa cum laude minősítéssel értékelte.
- **2014. november 27–28-án**, a Szegedi Akadémiai Bizottság Székházának Disztermében, *Három szegedi jogtörténész* címmel nemzetközi konferenciát rendezett a Szegedi Tudományegyetem két jogtörténeti tanszéke, az Európai Jogtörténeti Tanszék és a Magyar Jogtörténeti Tanszék, valamint az MTA Szegedi Akadémiai Bizottság Jogtudományi Albizottsága. A konferencia keretében a korábbi Jogtörténeti Tanszék három professzora: Iványi Béla (1878–1964) halálának 50., Bónis György (1914–1985) születésének 100. és Both Ödön (1924–1985) születésének 90. évfordulója alkalmából emlékeztek meg előadásaikban a hazai jogtörténészek. A konferencia másik apropóját Werbőczy István *Tripartitum*ának 500 évfordulója jelentette. A tanácskozást a SZTE rektora, Prof. Dr. Szabó Gábor akadémikus és a jogi kar tudományos dékánhelyettese, Prof. Dr. Jakab Éva nyitotta meg. Az ünnepi köszöntőt Prof. Balogh Elemér, az Európai Jogtörténeti Tanszék vezetője, a zárszót és a befejező előadást Prof. Dr. Homoki-Nagy Mária tartotta Both Ödönre, a mesterre emlékezve. A német jogtörténészek közül előadást tartottak: Prof. Dr. Gernot Kocher (Das Tripartitum im Spiegel der europäischen rechtlichen Bildtradition), Prof. Dr. Heiner Lück (Der mythische Gesetzgeber: eine Autorität zur Legitimation von Rechtsaufzeichnung und Rechtssetzung im Mittelalter), Prof. Dr. Wieland Carls

(Gelehrtensprache, Nationalsprache, Fremdsprache. Überlegungen zur Sprache mittelalterlicher bis frühneuzeitlicher Rechtstexte), Prof. Dr. Heinz Holzhauser (Ebenbürtigkeit und Mesalliance), Prof. Dr. Bernd Kanno (Mannpreis und Strafrecht nach dem Tripartitum) és Prof. Dr. Frank Eichler (Die ältesten Rechtsbücher Englands). (Az utóbbi professzor előadásának összefoglalóját távolléte miatt Prof. Dr. Balogh Elemér olvasta fel.) A magyar jogtörténészek közül előadást tartott Dr. Béli Gábor (PTE, két referátummal – A középkori magyar jog forrásai Bónis György munkássága alapján / Dologi jogi alapintézmények a Hármaskönyvben), Prof. Dr. Szabó Béla (DE – Béla Iványi, als Professor der Universität Debrecen [1914–1927]), Prof. Dr. Dr. h.c. Ruszoly József (SZTE – A szegedi professzori hagyatékok sorsa), Prof. Dr. Blazovich László (SZTE – Die Quellen des städtischen Rechts im Tripartitum), Dr. Bónis Péter (KRE – Werbőczy Tripartituma és a ius commune. Ami egy konferencia-előadásból kimaradt), Dr. Gedeon Magdolna (ME – Die Rechte des Königs am Gebiet des Bergbaus im Spiegel des Tripartitums), Dr. Kistelegi Károly (NKE – A Bónis-tanítvány: Nagyné Szegvári Katalin), Andrassy Dorottya (PPKE – Werbőczy Tripartitumának hatása a horvát jogfejlődésre és a modern-kori jogi oktatásra), Dr. Völgyesi Levente (ELTE – Jogelméleti és etikai tanítás Werbőczy István Hármaskönyvének Előbeszédében), Dr. Peres Zsuzsanna (NKE – A királyi adomány a Hármaskönyv és a praxis alapján), Dr. Bató Szilvia (SZTE – Ein Element der Feuerbach-Rezeption in Ungarn: culpa dolo determinata vor 1848), Korsós Dr. Delacasse Krisztina (PTE – Családság a Hármaskönyvben), dr. László Balázs (PTE – A hűtlenség intézménye a Hármaskönyvben), Dr. Herger Cs. Eszter (PTE – Ehepakte unter Bauern und Bürgern im Komitat Baranya nach 1848), Prof. Dr. Szabó István (PPKE – Die Rolle des Gewohnheitsrechts in dem ungarischen öffentlichen Recht nach 1848), Dr. Nagy Janka Teodóra (PTE – Bónis György és a magyar népi jogéletkutatás), Prof. Dr. Földi András (ELTE – Összehasonlító jogtörténeti észrevételek az új Polgári Törvénykönyvről) és Dr. Koncz Ibolya Katalin (ME – Interpretationen über Werbőczy am Anfang des 20. Jahrhunderts in Ungarn).

- **2014. december 12-én**, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Közigazgatás-tudományi Karának Dékáni tárgyalótermében tartotta éves könyvbemutatóját a kar Állam- és Társadalomelméleti Intézete. Hollán Miklós *A korrupciós büncselekmények az új Büntetőködében* című könyvét Kiss Anna, az OKRI munkatársa, az Állam- és Közigazgatás-történeti Tanszék munkatársai – Máthé Gábor, Horváth Attila, Barna Attila és Tóth Zoltán József – által írt, s Horváth Attila által szerkesztett *Magyar állam- és jogtörténet* című tankönyvet annak lektora, Révész T. Mihály, Peres Zsuzsanna *A családi hitbizományok megjelenése Magyarországon* című könyvét Béli Gábor tanszékvezető egyetemi docens (PTE ÁJK Jogtörténeti Tanszék), Dr. Mandák Fanni *Az olasz politikai rendszer prezidencializációjának intéz-*

ményesülése a végrehajtó hatalom szintjén című jegyzetét Nuber István (PTE BTK) mutatta be és méltatta.

- **2014. december 13-án**, Budapesten, 86 éves korában elhunyt *R. Várkonyi Ágnes* (Ruttkay Kálmáné), Széchenyi-díjas történész, az ELTE BTK egyetemi tanára, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, 17–18. századi történelmünk egyik legismertebb és legkiválóbb kutatója és tanára, tudományos életünk meghatározó, példaadó, szemléletformáló személyisége volt. Kutatási területe elsősorban a Rákóczi-szabadságharc, a Zrínyi-mozgalom, a Habsburg-berendezkedés, a történelmi ikonológia és a történelmi ökológia, a történetírás története volt.

R. Várkonyi Ágnes

- **2014. december 19-én**, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Lovagtermében mutatták be az MTA–ELTE–PPKE Ókortudományi Kutatócsoport, valamint az MTA–HIM–SZTE–MNL OL Magyar Medievisztikai Kutatócsoport tagjainak 2013-ban és 2014-ben megjelent kötetét, köztük jogtörténelmi forrásmunkákat és feldolgozásokat. Janus Pannonius fennmaradt műveinek II. kötetét és Nicasius Ellebodius: *In Aristotelis librum de Poetica Paraphrasis et Notae* című kiad-

ványt Szentmártoni Szabó Géza (ELTE BTK), a *Lexicon Latinitatis Medii Aevi Hungariae* első pótkötetét és Dreska Gábor: *A pannonhalmi konvent hiteleshelyi működésének oklevéltára IV. (1500–1526)* (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 19. Győr, 2013) című forráskiadványát Tringli István (MTA BTK TTI), Szócs Tibor: *A nádori intézmény korai története 1000–1342* (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 5.) című kötetet Zsoldos Attila (MTA BTK TTI), a *Diplomatarium comitum terrestrium Crisiensium (1274–1439)* (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 6. Budapest–Zagreb, 2014), az *Anjou-kori oklevéltár XXX (1346)* (Budapest–Szeged, 2014) című forráskiadványokat Sebők Ferenc (SZTE BTK), C. Tóth Norbert–Lakatos Bálint–Mikó Gábor: *A pozsonyi prépost és a káptalan viszálya (1421–1425). A szentszéki bíráskodás Magyarországon – a pozsonyi káptalan szervezete és működése a XV. század elején* (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 3. Budapest, 2014) című kötetét Skorka Renáta (MTA BTK TTI) mutatta be.

- **2014. december 19-én**, az ELTE ÁJK Aula Magnájában, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar Büntető Anyagi Eljárás és Végrehajtási Jogi Tanszéke és az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudomány Kara Büntetőjogi Tanszéke szervezésében Györgyi Kálmán professzor tiszteletére ünnepi konferenciát rendeztek. Dr. Mezey Barna egyetemi tanár, az ELTE rektora és Király Tibor akadémikus, professor emeritus köszöntője után Korinek László akadémikus, egyetemi tanár (PTE ÁJK – A hatalommegosztás elvének érvényesülése rendőri vonatkozásban), Kónya István, a Kúria elnökhelyettese (A Kúria szerepe az egységes bírói jogalkalmazói gyakorlat kialakításában), Polt Péter legfőbb ügyész (Az európai ügyész), Görgényi Iлона egyetemi tanár (ME ÁJK – A restoratív büntetőjog új irányai), Bánáti János, a Magyar Ügyvédi Kamara elnöke (Gyorsítás, hatékonyság versus garanciák), Belovics Ervin egyetemi tanár (PPKE JAK – Egység, többség, halmazat), Lévay Miklós egyetemi tanár (ELTE ÁJK – A feltételes szabadságra bocsátás lehetőségéből kizárt életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt kötelező kegyelmi eljárásának szabályozása a 2014. évi LXXII. törvényben, figyelemmel az Emberi Jogok Európai Bírósága joggyakorlatára), Hack Péter egyetemi docens (ELTE ÁJK – Gondolatok a XX. századi ügyész-ségről), Busch Béla egyetemi docens (ELTE ÁJK – Az idő a büntetőjogban), Gellér Balázs egyetemi tanár (ELTE ÁJK – A mulasztás okozatosságának találkozás a hivatali gondossági kötelemmel) tartott előadást. Zárszót Király Miklós, az ELTE ÁJK dékánja mondott.

E SZÁMUNK SZERZŐI

Falus Orsolya, Tóth László Leventéné, PhD, főiskolai docens, nemzetközi rektorhelyettes, Tomori Pál Főiskola; igazgató, „ATATÜRK” Turkológiai Kutatóintézet; főtítkárs, KE Iszlám Tudományok Kutatóintézet; **Farkas Ádám**, hadnagy, Honvédelmi Minisztérium Jogi Főosztály Kodifikációs Osztály, tanársegéd, Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, Jogtörténeti Tanszék; **Gosztonyi Gergely**, PhD, tanársegéd, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék; **Ibolya Tibor**, főügyész, Budapesti Főügyészség; **Kecskés Tamás**, PhD-hallgató, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Magyar Jogtörténeti Tanszék; **Pétevári Máté**, PhD-hallgató, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Magyar Jogtörténeti Tanszék; Prof. **Hinrich Rüping**, egyetemi tanár, Georg-August-Universität Göttingen, Juristische Fakultät; Prof. **Kurt Seelmann**, egyetemi tanár, Universität Basel, Juristische Fakultät; **Tamási Anna Éva**, egyetemi tanársegéd, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Európai Jogtörténeti Tanszék; **Törő László Dávid**, PhD-hallgató, Debreceni Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történelmi és Néprajzi Doktori iskola

OTKA

E számunk megjelenését az
OTKA 1K81512. számú pályázata támogatta

TISZTELT SZERZŐINK!

A *Jogtörténeti Szemle* Szerkesztőbizottsága a szoros szerkesztési határidőre tekintettel, valamint a szerkesztés és a nyomdai előállítás megkönnyítése érdekében kéri, hogy írásait e-mail-en az agihorvath@ajk.elte.hu vagy az elesztosl@ajk.elte.hu címre küldjék el.

Kérjük, hogy nevük mellett közöljék jelenlegi beosztásuk és munkahelyük pontos és teljes megnevezését is, annak érdekében, hogy hiteles adatokat tudjunk közölni!

A szerkesztőség legfeljebb 1 éves (= 40 000 n) tanulmányokat fogad el.

A szerkesztőség kéri a következő előírások szíves figyelembevételét:

- a szöveget World programban, 12 pontos Times New Roman betűtípussal beírva kérjük megküldeni;
- a szövegben – az egyedi szerzői kiemeléseken túl – kérjük a mű-, valamint a folyóiratcímek kurzíválását, továbbá a nevek, intézmények teljes nevének kiírását;
- az irodalomban említett szerző(k) teljes nevét és a mű pontos, teljes címét kérjük feltüntetni;
- az idézett vagy külön szakirodalom-jegyzékben közölt műveknél a megjelenés helyét (rövidítés nélkül), évét, a könyv kiadóját, a hivatkozott oldalak számát, folyóiratoknál – sorrendben – az évfolyamot, évet, lapszámot, valamint a hivatkozott oldal(ak) számát zárójelben kérjük megadni;
- az évszámok és az oldalszámok között hosszú kötőjelet kérünk használni;
- nem lábjegyzetet, hanem végjegyzetet kérünk;
- a jegyzetekben az ismételt hivatkozás (már említett mű) jelzése: i. m. + oldalszám;
- az oldalszámot a magyar „o.” helyett „p.” (pagina) jelzéssel kérjük ellátni;
- a végjegyzetek formázását kérjük mellőzni.

A Tanulmány, Műhely, Előadások, Disputa című rovatokban megjelenő cikkekhez, tanulmányokhoz rövid, kb. 1200–1800 leütés terjedelmű **összefoglalót kérünk német nyelven.**

A szerkesztőség a cikkekhez köszönettel fogad illusztrációs anyagokat. Nyomdatechnikai okokból sajnos csak fekete-fehér fotók vagy vonalas ábrák közlésére van módunk. Az illusztrációkat digitalizált formában (min. 300 pixel/inch, 300 dpi felbontásban, TIFF vagy JPEG formátumban), a fent megadott e-mail-címre vagy fényképeredetüként postai úton, esetleg személyesen kérjük megküldeni.

Köszönettel a Szerkesztőbizottság

INHALT

STUDIEN

- FALUS, Orsolya – Die islamische fromme Stiftung – die Waqf 1
GOSZTONYI, Gergely – Die Lage des Königreichs Kroatien und Slawonien nach den Ausgleichen 7

VORTRAG

- Hinrich RÜPING – Anwaltsgeschichte als Juristische Zeitgeschichte 12
Kurt SEELMANN – Kulturalität und Toleranz 18

DISPUT

- IBOLYA, Tibor – Legende des Konzentrationslagers für Zigeuner 1907 und der massenhaften Rassenverfolgung 22

WERKSTATT

- PÉTERVÁRI, Máté – Leben und Werke von István Ereky, mit Berücksichtigung der verwaltungsrechtlichen Reformen in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts in Ungarn 29
TÖRŐ, László Dávid – Ferenc Eckhart und Harold Steinacker – die Versuche, sie zu „Verwandten“ zu machen 38

ÜBER BÜCHER

- Über die Monografie von Tamás Antal über die Geschichte des Gerichts zu Szeged – PÉTERVÁRI, Máté 45
Ein grundlegendes Werk der Rechtsgeschichte – Europäische Rechts- und Verfassungsgeschichte von József Ruzsoly – TAMÁSI, A. Éva 47
Prozessgeschichtliches Panorama – Bericht über den Konferenzband der V. Rechtshistorischen Tage in Szeged – KECSKÉS, Tamás 48

RUNDSCHAU

- Interdisziplinäre Konferenz „Tárkány Szücs Ernő“: Juristische Kulturgeschichte und Juristische Volkskunde – Disput über das Verhältnis zwischen Volkskunde und Recht – KECSKÉS, Tamás und PÉTERVÁRI, Máté 51
Vor 150 Jahren Gyula Térfy geboren – É. L. 54

NACHRICHTEN

- Autoren dieser Nummer 54

Auf der Titelseite: Ereky István (bis 1893 Wittmann)

(26. Dezember 1876 in Esztergom – 21. Mai 1943 in Budapest):

Rechtswissenschaftler, Dozent des Verwaltungs- und des Finanzrechts an den Universitäten zu Pressburg, Klausenburg und zu Szeged, in Szeged Dekan der Fakultät für Staats- und Rechtswissenschaften, Rektor der Universität, in seinen letzten Jahren Dozent an der Universität zu Fünfkirchen (Pécs). Mitglied der Ungarischen Akademie der Wissenschaften (korrespondierend: 1921; ordentlich: 1934). Einer der hervorragenden Vertreter des ungarischen Verwaltungsrechts; forschte vor Allem das Rechtssystem und den Gegenstand der Rechtsquellen der kommunalen Selbstverwaltung und des Verwaltungsrechts. Ausgezeichnet mit dem Corvin-Kranz (1931).

Rechts

geschichtliche Rundschau

Internationales Redaktionskollegium:

Prof. Dr. Wilhelm Brauner (Wien), Prof. Dr. Izsák Lajos (Vorsitzender des Redaktionskollegiums), Prof. Dr. Peeter Järvelaid (Tallinn), Prof. Dr. Günther Jerouschek (Jena), Prof. Dr. Srđan Šarkiĉ (Novi Sad), Prof. Dr. Kurt Seelmann (Basel), Prof. Dr. Erik Štenpien (Košice)

Redaktion: Dr. Attila Barna, Dr. Gábor Béli, Dr. Mária Homoki-Nagy, Prof. Dr. Gábor Máthé, Prof. Dr. Barna Mezey,

Prof. Dr. T. Mihály Révész, Prof. Dr. István Stipta

Redakteur: László Élesztős (E-Mail: elesztosl@ajk.elte.hu)

Anschrift der Redaktion: 1053 Budapest, Egyetem tér 1-3, 2. Stock, Zi. 211 Tel./Fax: +36-1-411 65 18

ISSN 0237-7284

Herausgeber: Lehrstuhl für Ungarische Staats- und Rechtsgeschichte der Eötvös Loránd Universität, Institut für Rechtsgeschichte und Rechtstheorie der Károli Gáspár Universität der Reformierten Kirche, Lehrstuhl für Rechtsgeschichte der Széchenyi István Universität, Lehrstuhl für Rechtsgeschichte der Universität Miskolc, Lehrstuhl für Rechtsgeschichte der Universität Pécs, Lehrstuhl für Ungarische Rechtsgeschichte der Universität Szeged und der Lehrstuhl für Rechtswissenschaft der Nationalen Universität für den Öffentlichen Dienst

Verantwortlicher Herausgeber: Prof. Dr. Mezey Barna

Verlag: Gondolat Verlag

A XIX–XX. SZÁZADI MAGYAR ÁLLAM NEMZETBIZTONSÁGI SZERVEZETEI

Szerkesztők: Boda József, Parádi József

A tanulmánykötet a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat és a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett, azonos című tudományos konferencia (2012. október 27.) előadásainak szerkesztett változatait tartalmazza. A tanulmányok a magyar polgári állam és a szocialista pártállam nemzetbiztonsági szervezeteiről és érdekes részletkérdésekről adnak áttekintést és számos új ismeretet. A szerzők sorában találjuk a téma szakértőit, így (abc-sorrendben) Aradi Flóriánt, Bank Barbarát, Boda Józsefet, Kovács Tamást, Kovács Zoltán Andrást, Müller Rolfot, Nagy Ákos Pétert, Ötvös Istvánt, Parádi Józsefet, Regényi Kundot, Szakály Sándort, Takács Tibort, Tömösváry Zsigmondot, Zeidler Sándort.

ISBN 978 963 89 8280 3 – Második, javított, bővített és átdolgozott kiadás,
Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság, Budapest, 2014, 399 p.

Heinrich-Tamácska Péter: KIS MAGYAR BÖRTÖNTÖRTÉNELEM

A könyv a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága (BVOP) történetének bemutatásán túl tizenkét országos börtönről (Állampusztá, Balassagyarmat, Budapesti Gyűjtőfogház, Tököl, Kálcsa, Baracska, Márianosztra, Pálhalma, Sátoraljaújhely, Sopronkőhida, Szeged, Vác), kivégzésekről és temetőkről szól. Van, hogy történetük a 19. századba nyúlik vissza, és van, hogy a szocializmus börtönpépítő kedve szülte őket. A dualizmus korától, a trianoni Magyarországon keresztül, a kommunista hatalomátvételig ível az a tabló, amelyet a szerző élvezetes stílusban, érdekes történeteket elmesélve bemutat. Neves és feledésbe merült politikusok, vérszomjas gyilkosok, piti tolvajok és pimasz családok megdöbbentő és izgalmas történetei teszik olvashatóvá ezt a rendhagyó történelem-könyvet. A Kis magyar börtöntörténelem szakembereknek és a nagyközönségnek egyaránt szól.

ISBN 978 615 508 413 3 – Unicus Kiadó, Budapest, 2013, 400 p.

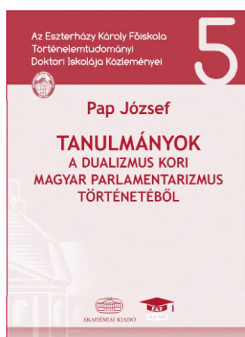

RENDSÉG ÉS PARLAMENTARIZMUS MAGYARORSZÁGON A KEZDETEKTŐL 1918-IG

Szerkesztők Dobszay András, Forgó András, ifj. Bertényi Iván, Pálffy Géza, Rácz György, Sziijártó M. István.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kara 2012 végén tudományos konferenciát szervezett a magyar parlamentarizmus történetéről. A kötet az ott elhangzott előadások bővített és szerkesztett szövegét adja közre. A szerkesztők szándéka szerint a kötetben szereplő tanulmányok betekintést nyújtanak a téma kutatásának újabb magyarországi eredményeibe, s a parlamentarizmus történetének minél több lehetséges aspektusát, részkerdeését, forrását, vizsgálati módszerét vetik fel és jelenítik meg. A szerzők között találjuk Bessenyei Józsefet, C. Tóth Norbertet, Cieger Andrást, Dobszay Tamást, Dominkovits Pétert, Erdődy Gábort, Forgó Andrást, Gebei Sándort, Gergely Andrást, Tatjana Guszarovát, H. Németh Istvánt, Horváth Gyula Csabát, Hönich Henriket, Kalmár Jánost, Kecskeméti Károlyt, Kovács Ákos Andrást, Mikó Gábort, Neumann Tibort, Pajkossy Gábort, Pap Józsefet, Pál Juditot, Pálffy Gézát, Pálmány Bélát, Poór Jánost, Ring Évát, Szemethy Tamást, Tóth Árpádot, Tringli Istvánt, Vámos Andrást.

ISBN 978 963 446 709 0 – Országgyűlés Hivatala, Budapest, 2013, 458 p.

Pap József: TANULMÁNYOK A DUALIZMUS KORI MAGYAR PARLAMENTARIZMUS TÖRTÉNETÉBŐL

Az Eszterházy Károly Főiskola Történelemtudományi Doktori Iskolája közleményei (5.)

A történész szerző az Eszterházy Károly Főiskola egyetemi docense, PhD-disszertációját 2002-ben védte meg a Pécsi Tudományegyetemen. Fő kutatási területe a 19. század közepén szolgáló vármegyei tisztviselői kar társadalmi összetétele, majd a dualizmus kori országgyűlési képviselők vizsgálata. A dualizmus kori magyar parlamentarizmus történetével foglalkozó kötet tizenkét tanulmányt foglal magában, amelyek közül az első 2005-ben jelent meg. A szerző a kötet egybeszerkesztésekor az évek során végzett kutatásainak, adatgyűjtéseinek eredményeit is beépítette, korábbi adatait több esetben pontosította, s a megjelenési korlátok miatt félbehagyott gondolatokat is tovább tudta fűzni. A történetírás klasszikus eljárásai mellett statisztikai, térinformatikai elemzési módszereket is használt. Az itt közölt írások legfontosabb feladatát a makro- és mikroszempontú vizsgálat egységét megeremtető későbbi szintézis megalapozásában látja.

ISBN 978 963 059 510 0 – Akadémiai Kiadó–Liceum Kiadó, Budapest–Eger, 2014, 385 p.

„MOST MEGINT EURÓPÁBAN VAGYUNK...” – SZABÓ JÓZSEF EMLÉKKÖNYV

Szerkesztette: Révész Béla
A Pólay Elemér Alapítvány Könyvtára 50.

Szabó József (1909–1992) jogászprofesszor, a közjog, az összehasonlító alkotmányjog és a jogbölcsélet neves kutatója előtt tiszteleg a jubileumi emlékkötettel a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara és a Pólay Elemér Alapítvány Könyvtára. A kiadvány előzménye a Szabó József halálának 20. évfordulója alkalmából, 2012. szeptember 17-én, Szegeden rendezett konferencia volt, amelyet az SZTE ÁJK, az SZTE Klebelsberg Könyvtárának Társadalomelméleti Gyűjteménye és az MTA Szegedi Akadémiai Bizottság Jogtudományi Albizottsága rendezett. A kötet tanulmányaiban egykori kollégái és munkatársai reflektálnak Szabó József munkásságára és életére. A szerzők: Szabadfalvi József, Balogh Elemér, Révész Béla, Újszászi Ilona, Nagy J. Endre, Stipta István, Trócsányi László, Ruszoly József, Szabó József, Takács Péter, Boleratzky Loránd. A kiadvány anyagát dokumentumgyűjtemény és Szabó József műveinek bibliográfiája egészíti ki.

ISBN 978 615 5300 21 9 – Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2014, 556 p.